

АВГУСТ 2018

БЪЛГАРСКА Наука

Специализиран брой

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

БЪЛГАРСКА
НАУКА
НАУЧИ ПОВЕЧЕ

РИМСКА ИСТОРИЯ 2018

ГЛАВЕН РЕДАКТОР:

Петър Теодосиев

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ В СЪСТАВ:

Проф. Николай Витанов
Проф. Ради Романски
дфн. Пламен Физиев
Доц. Илия Пенев
Доц. Валери Голев
Доц. Милен Богданов
Доц. Петър Голийски
Доц. Севдалина Турманова
Доц. д-р Елица Петрова
Доктор Владимир Божилов
Доктор Мариана Стамова
Доктор Велислава Шуролинова
Д-р Чавдар Черников
Неделин Бояджиев
Радослав Тодоров
Росен Теодосиев
Красимир Иванчев
Росица Ташкова

АВТОРИ В ТОЗИ БРОЙ:

Владимир Попов
Петър Голийски
Dattatreya Mandal
Лилия Божинова

ДИЗАЙН:

Владимир Станков

КОНТАКТ:

Петър Теодосиев - admin@nauka.bg
0885811386

МЕДИЙНИ ПАРТНЬОРИ:

actualno.com

Nauka OFFNews

CRSS
Online Bulgarian Network

KALDATA
SOFTWARE, HARDWARE AND GAME REVIEWS

ШРИФТОВЕ:
Fontfabric

СЪДЪРЖАНИЕ

Сатурналии на север (18-21.12.2008 г.).....	8 стр.
Античният реенактмънт като хоби и призвание.....	23 стр.
Битката при Аргенторат.....	69 стр.
Битката при Пидна и края на Македонското царство.....	78 стр.
Великото илирийско въстание 6-9 г.....	86 стр.
Византийският финансов империализъм.....	92 стр.
10 невероятни факта за римските легионери.....	111 стр.
Отровителството в Древен Рим.....	121 стр.
Политическата криза в Римската империя през 3 век.....	129 стр.
Последният езически владетел на Римската империя.....	138 стр.
Римските жилища.....	140 стр.
Твоята история е нашата обща история.....	148 стр.
Император Аврелиан – "Възстановителят на света".....	151 стр.

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

28 септември
2018 г.
www.nauka.bg/night

4 КОНКУРСА ЗА НОЩТА НА УЧЕНИТЕ 2018 Г.

Конкурсите се организират като част от проекта RE-FRESH (Европейска нощ на учените, финансиран от Европейската комисия).

Краен срок - 20-ти септември 2018 г.

REFRESH Фото и Видео – това беше едно от най-популярните състезания през предходния период на проекта. Онлайн фотоконкурс и видеоконкурс за млади хора, в който участниците ще бъдат предизвикани да намерят науката около себе си, да направят снимка или селфи с мобилните си телефони или да заснемат 3-минутно видео на научна тема и да ги споделят с нас. По време на Нощта на учените ще бъдат наградени най-добрите творби.

REFRESH Touch – наистина труден за провеждане конкурс поради факта, че целевата група не е лесно достижима. Решихме да го запазим, тъй като смятаме за важно привличането на повече млади хора към науката. Това е конкурс за рисунка, насочен към деца и младежи със слухови увреждания за начина, по който те се виждат в науката. Рисунките им ще бъдат показани по време на Нощта на учените.

REFRESH Voices – серия от аудио записи, посветени на научни теми и направени преди Нощта, които ще бъдат представени по време на събитието и ще бъде възможно изтеглянето им – специално за хора с увредено зрение. Целта, освен грижата за слабо представени групи, е постепенно да се увеличи обемът на аудио библиотеката и да се превърне в ценен ресурс за хора със зрителни увреждания и трудности при четенето.

REFRESH Момичета в науката – онлайн конкурс за есе, насочен към момичетата, обявен преди Нощта, за това как те се виждат в науката и технологиите. Победителите ще бъдат наградени по време на Нощта на учените.

<https://nauka.bg/4-konkursa-refresh/>

MOVE.BG

Заедно променяме България

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

28 септември
2018 г.
www.nauka.bg/night

ЕВРОПЕЙСКА НОЩ НА УЧЕНИТЕ 2018-2019

REFRESH (Relate, Experience, Find Research Everywhere and SHare) е 20-месечен проект, финансиран от Европейската комисия по дейностите Мария Склодовска-Кюри на програма „Хоризонт 2020“.

REFRESH е иновативен проект за Европейска нощ на учените 2018-19 с ръководител Центъра за изследвания и анализи. В проекта участват 21 основни и 27 асоциирани партньори от цялата страна, с мащабна програма в 14 селища. Програмата обхваща вълнуващи дейности в училища, конкурси, срещи с учени в изследователски институти и университети, на влак, в планината и на кораб, и събития на публични градски локации. Към събитията в България се присъединяват и множество международни партньори, с които ще осъществяваме видео връзки и кампании за популяризиране на науката в социалните медии. Ще отбележим заедно Европейска нощ на учените на 28 септември 2018 и 27 септември 2019 г. През 2018г. централен фокус ще бъдат Европейската годината на наследството и Европейска столица на спорта, а през 2019г. ще направим връзка с Европейска столица на културата и 100-годишнината от основаването на Международния астрономически съюз.

28 септември
2018 г.
www.nauka.bg/night

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

www.nauka.bg/night

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

*Ще отбележим заедно
Европейска нощ на учените на
28 септември 2018 г.*

<https://nauka.bg/night/>

Българска Наука пътешества

Сатурналии на север (18-21.12.2008 г.)

Автор: Владимир Попов

Започвам изложението си с благодарност към Евгени Козлов – ръководителят на руския клуб за исторически възстановки Cohors II Mattiacorum Equitata за поканата му, която ми даде възможност да предприема това вълнуващо и незабравимо пътешествие, потопило ме в неподправената атмосфера на един древен празник, организиран с много ентузиазъм и желание.

Всичко стартира преди три месеца, когато разбрах, че в Русия за втори път ще се проведе възстановка на Сатурналиите. Този празник в чест на бог Сатурн, който римляните отбелязвали от 17 до 22 декември е доста сходен с християнската Коледа: на него се раздавали подаръци, палели се свещи, пекли са се сладкиши и погачи, домовете се украсявали, имало маскарад, робите получавали временна свобода, дори се е колело прасе. Нищо ново под Слънцето, както е записано в Еклисиаст. Та Евгени ми писа, че ако проявявам интерес към това събитие, ще бъда добре дошъл на празненството. Естествено, че не чаках да ме канят втори път, затова се захванах веднага с подготовката. Тъй като съм реенактор и се занимавам предимно с реконструкция на римски легионер, веднага си представих усложненията и разправиите с нашите и руски власти, ако помъкна цялата си бойна екипировка със самолет, така че реших да си направя гражданско облекло, което лесно може да се побере в голям сак, а транспортирането му не представлява проблем и не изисква допълнителни разрешителни. За целта първо си

избрах вълнен плат, който да ме пази от суровата руска зима, проучих точните размери и кройки на интересувашото ме облекло и поръчах на едни симпатични шивачки да ми ушийт тога и туника – римският официален костюм, подходящ за тържественото мероприятие на което бях поканен.

Изкарах си и туристическа виза от фирма, която се занимава с екскурзии в Русия, за да не карам Евгени да се мотае по разни бюрократични инстанции и да ми праща покани.

Сатурналиите ежегодно се провеждат в

“Солнечное” - една почивна станция до град Зеленогорск, на брега на Финския залив. Зеленогорск пък се намира близо до Санкт Петербург (откъдето е и клубът домакин, който организира мероприятията – Legio V Macedonica), иначе самата кохорта в която членуват Евгени и още двадесет ентузиаста е от Москва. Така че покрай участието в празника имах възможност да разгледам набързо и двете столици на Русия.

Месец преди мероприятията екипировката ми вече беше готова и с интерес следях метеорологичните прогнози за Североизточна Европа. В края на краищата щях да дефилирам по туника и тога, а при минусови температури това изобщо не е приятно. Както и да е – съдбата бе благосклонна към мен и при визитата си при братушките определено имах повече късмет от Наполеон или Паулус.

Единственият минус при подготовката за заминаването бяха самолетните билети. Low Cost компаниите не летят до Москва, или поне от България директни полети няма, а перспективата да висиш по летищата и да сменяш няколко самолета хич не ме блазнеше. Така че се ориентирах към „Аерофлот“, който пък действа в комбина с „Bulgarian Air“ и поддържа цени от около 300 евро за двупосочен билет. Самият полет отнема около два часа и половина, а като се има в предвид и едночасовата разлика между София и Москва, ставаш направо *traveller in time*. Пристигнах към 16,30 часа местно време и вече беше тъмно като в рог, което пък ми даде чудесна възможност да се наслаждавам на ширналия се океан от огньове, наречен Москва, докато кацахме. Ето как, зареден с ентузиазъм, се озовах на летище „Шереметиево 2“. Писах предварителен sms на Евгени с точния час на пристигането ми и той ме чакаше на лети-

щето. Отпътувахме към дома му и въпреки задръстванията успяхме да стигнем само за час. По пътя обсъждахме развитието на клуба му, както и идеята на Евгени около Москва да бъде изграден постоянен римски лагер, който да пресъздава „Жива история“ или както е популярно на запад - *Living History*. В това отношение руснаците са доста сериозни и педантични и обикновено като се захванат с нещо, го правят докрай. Така че слушах с възхищение и малко завист как клубът му вече наброява 20 легионера, както и 4 матрони. След като си оставих багажа у Евгени, му помогнах да натовари екипировката си, както и допълнително снаряжение в джипа на един негов приятел, а след това отидохме да вземем крепежа за центурионския му шлем. Проблемът с него беше следният. Както и повечето римски клубове, и руските ми приятели поръчват част от оборудването от популярната индийска фирма „Deereka“, която се е специализирала да изготвя римски реплики – шлемове, брони, колани, калиги, дори и фибули. Понеже Евгени бил избран единодушно за центурион, т. е. ръководител на клуба, естествено си поръчал центурионски шлем с гребен и крепеж, който го държи напречно (това всъщност е и едно от основните отличия на центуриона на бойното поле). Само че индийците объркали детайла и вместо центурионски му пратили обикновен крепеж за легионерски шлем. Опитът да се изкриви детайла напречно обаче довел до счупването му, тъй като бил направен от някаква съмнителна сплав, която само на външен вид наподобявала бронз. Заваряването също не дало резултат, защото металът просто се разпрашил. Та Евгени се видял в чудо и най-накрая поръчал копие на крепежа на руски ковачи, та сега в последния момент

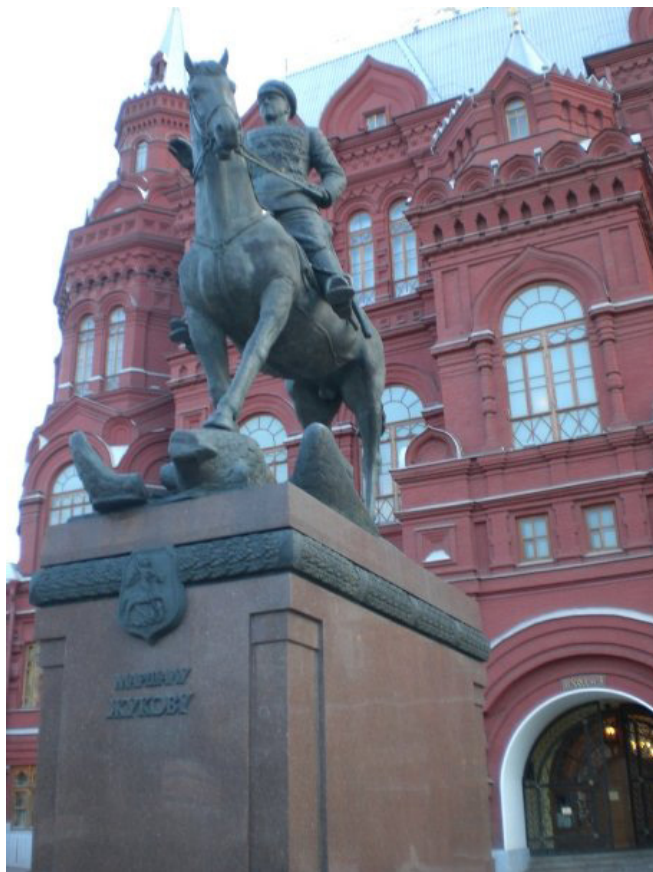
преди заминаването за фестивала детайлът бил най-накрая готов. Отиването до ковачите пък ми даде възможност да пътешествам в Московското метро, което наистина е най-добре развитата подземна мрежа, която съм виждал (Парижкото ряпа да яде), но вътре по неволя те хваща клаустрофобия от напирашите да се качат или слязат тълпи, затова не го препоръчвам на хора със слаби нерви. Метрото е основният транспорт на москвичани, тъй като задръстванията по улиците са ужасяващи. Москва, както и всяка друга европейска столица страда от пренаселеност. По неофициални данни в града живеят около 18 милиона жители. Иначе метрото е удобен и бърз транспорт и през него минават около 7 милиона пътници на ден, така че потокът наистина е внушителен и трябва доста да се потрудиш с лакти, за да не те отнесе тълпата в посока, която не желаш. Тунелите са разположени доста дълбоко – в центъра са на 60 метра дълбочина (строени са и с цел да послужат за бомбоубежища при евентуална ядрена война), което означава, че поне половин минута ескалаторът те спуска под ъгъл от 45 градуса в подземието. Мотрисите минават са през две минути и карат наистина бързо. Въпреки това пътуването от квартала на Евгени до центъра на града ни отне 40 минути. Детайлът беше готов и пасна идеално на шлема, така че и този проблем беше отстранен. Доволни от резултата, с моя домакин отидохме в едно заведение, където междувременно се бе събрал целият клуб на разбор преди мероприятиято. Запознах се с тези весели и симпатични млади хора и бързо влязох в тон с дискусията. Бирата се лееше щедро, за новациите в групата бяха подготвени медальони с отличия и специални встъпителни тестове на тема Рим. Като цяло в Русия обичат много

бирата и има достатъчно местни и вносни марки. Москвичани обаче не са фенове на руската бира, поради по-лошите вкусови качества на водата. Иначе цените по заведенията са доста по-високи от София, което се обяснява и с по-високия жизнен стандарт в Москва. Но горе-долу в нормално заведение едно ядене от менюто ти излиза около 350-600 рубли (10-20 евро – цените са за 2008 г.). А ако си решил да пиеш и няколко бири (която е около 200 рубли половинката), сметката ти може да отиде и над 1000 рубли, заедно с бакшишите (тук е прието да се оставят доста пари на келнерите, но обслужването е на ниво).

След срещата Евгени ми показва на компютъра си любителските филмчета, които прави. Освен че е фен на Рим, той участва и в други два клуба – Навара (от епохата на религиозните борби в Европа), също така и в един уестърн клуб. На всичкото отгоре се занимава и със Strike ball. Въобще човекът е сериозен. Жалко че в България такива са малцинство. На другия ден Евгени реши да ме разведе из центъра на Москва, тъй щяхме да пътуваме до Петербург чак с нощния влак от 21.00 часа. Първо обаче попълнихме един формуляр до бюро за емиграция,

Снимка 1

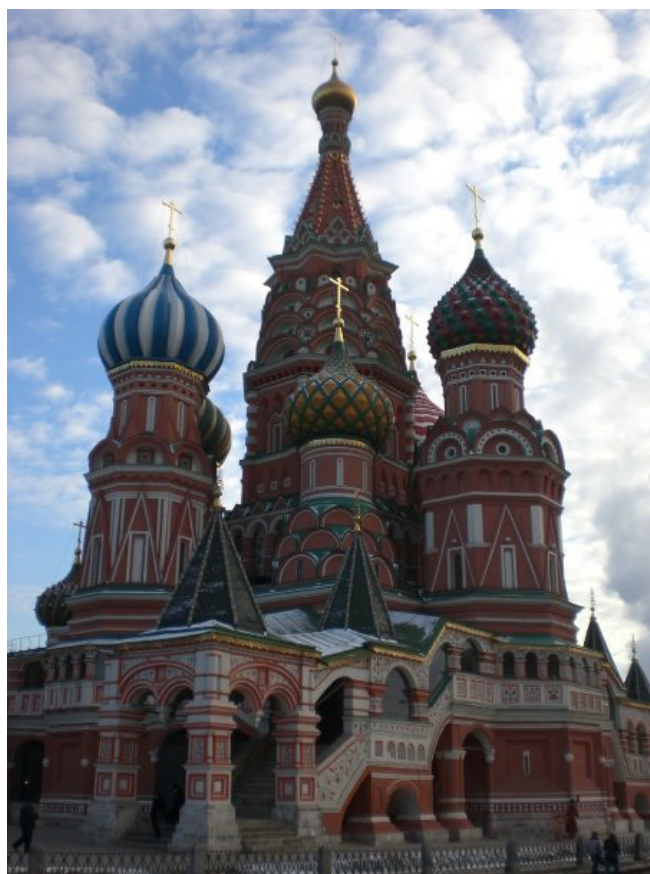
Снимка 2

за да регистрирам пребиваването си в Руската Федерация и го пуснахме в близката поща. След това започнахме разходката от Красивия Площад (да, руското “Красная Площадь” означава именно красив, а не червен, както неправилно го превеждат по света), където с удоволствие снимах кулите на Кремъл, мемориала на Незнайния воин (Сн. 1), паметника на Жуков (Сн. 2), мавзолеят на Ленин (Сн. 3), изключително красивият събор на Василий Блажени и други архитектурни шедеври (Сн. 4).

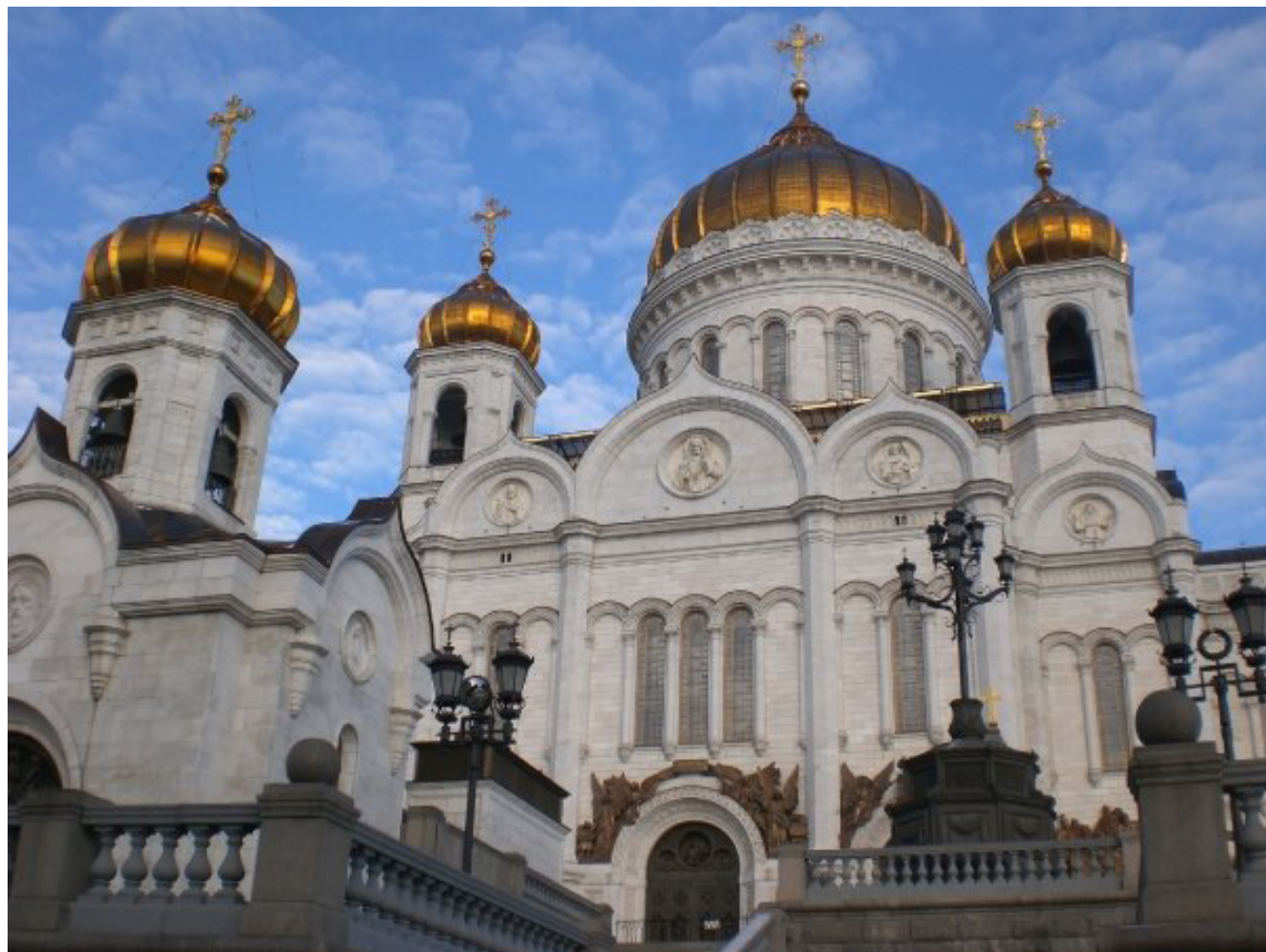
Продължихме по крайбрежната улица към храма на Христос Спасител (взривен от болшевиките след революцията, но напълно възстановен преди десетина години). Наистина храмът е внушителна постройка в типично православен стил (Сн. 5).

Снимка 3

Снимка 4

Снимка 5

Стигнахме и до музея на Пушкин, посветен на изобразително изкуство. Тук са поместени репликите на най-известните антични и ренесансови творби, но с интерес видях и антични оригинали - част от троянското съкровище на Шлиман, което руснаците изнесли от Германия след 1945 г. (един вид отмъщение заради Кехлибарена стая). За радвах се и на залата с гръко-римски експонати от Крим, които представляваха голям интерес за мен (Сн. 6).

Излязохме от музея и се насочихме към най-емблематичната руска улица – “Арбат”, където хапнахме в приятно ‘етно’ за-

ведение. Аз си поръчвах традиционния руски борщ с черен хляб и сметана, котлети с пържени картофи и квас (който се прави от ферментирал хляб) – питие, което не съм пил отдавна. След това се разходихме по улицата и разгледахме своеобразната архитектура за сградите. След като се стъмни, отпрашихме да стягаме багажа за мероприятиято. Пътъом купихме и провизии за влака, за да не ни е скучно пътуването. На гарата вече се беше събрала компанията реенактори и не след дълго се настанихме във вагона. Влакът се носеше в мрака, а огньовете на селищата се стрелкаха покрай

Снимка 6

нас. С напредването на нощта съдържанието в бутилките значително намаля, а разговорите станаха все по-оживени и сърдечни. Накрая си легнах към 3 часа, което се оказа недостатъчно за почивка, защото влакът пристигна в Санкт-Петербург в 5.

В леко махмурливо състояние довлачих багажа си към електричката, която щеше ни откара в Зеленогорск. В Питер (така галено го наричат руснаците), за разлика от Москва, вече е натрупал сняг, но температурите са „по-меки“: - 1 градуса. Във влака пробвах и “Невское” – местна бира, която наистина е по-хубава от московската “Балтика”. От

гарата в Зеленогорск след половин часово чакане и пиене на студа взехме автобус и към 8 сутринта пристигнахме в почивната станция. Тук, в „страната на хипербореите“ е тъмно като в рог и започва да съмва след 9,30. След импровизираната закуска, която си направихме (с неизменното кондензирано мляко, пастет, бекон и типичния „докторски“ салам) тъкмо смятах да се оттегля на заслужена почивка, но домакините ме пратиха да помагам с приготовленията на кухнята за вечерята, а Евгени и кохортата му отидоха да секат дърва за празничния огън. Унило стържех цвекло, месо, яйца и

пр. и си мислех за робските неволи в Древен Рим, когато Евгени дойде да ме изтегли за парадния марш на кохортата към брега на Финския залив. С радост нахлузих туниката, тогата и калигите и даже помогнах на дамите да надиплят своите пали (връхна женска наметка). Евгени поведе шествието и дефилираше най-отпред с красиви бронзови фалери върху бронята си (римският аналог на ордените), колоритен субармалис (кожана дреха, слагана под бронята) и изглеждаше доста внушително с центурионския си шлем (Сн. 7).

Братята ауксиларии (римски помощни войски) с овалните плоски щитове, тежки копия, както и ризници, загърнати в червени плащове и изглеждаха много колоритно на фона на побелялата гора. На всичкото

Снимка 7

Снимка 8

отгоре започна да вали снежец. Всички се чудеха как ще се оправя без топли панталони в руската зима, но аз заявих, че един истински сенатор не може да носи варварско облекло и тръгнахме марширувайки към брега на залива. По пътя снимах марша на кохортата през заснежения пейзаж (Сн. 8). На брега Евгени направи преглед на войниците си, строи ги и раздаде награди на заслужилите (Сн. 9).

В това време аз се любувах на замръзналото море и позирах с матроните и легионерите за спомен (Сн. 10).

Снимка 9

Снимка 10

Духацият на брега зимен ветрец обаче ме накара да почервенея като рак и ръцете държащи фотоапарата започнаха да треперят. И на другите не им беше особено комфортно и след общи снимки се отправихме към базата, където се стоплихме с ром и други загряващи напитки.

Домакините от Legio V Macedonica вече ни чакаха да започнем ритуала по почистване на дома, който след поднасянето на дарове на домашните богове завърши с прескачане на разпален огън. После продължихме шествието към олтара където легатът на клуба отправи молитва към Сатурн и му направи

жертвоприношение – вино, зехтин и зърно, за да бъде годината плодородна (Сн. 11).

По време на молитвата всички стояхме с покрити глави (аз се наметнах с края на тогата). Постепенно се свечери и ние се настанихме в залата на пиршеството, където на входа ни раздоха курабийки във формата на човечета и червени или сребристи картончета. След като всички седнаха започва изборът на царя на Сатурналиите. Всеки участник разчупи човечето и късметлията, който намери боб в него бе избран за цар. Сложиха му лавров венец, и той застана с гръб към залата, а зад него се наредиха прекрасните матрони (Сн. 12).

Снимка 11

За всяка ние се надпреварвахме да изреждаме суперлативи и царят, без да вижда девойката, трябваше да прецени коя да избере. След като изборът бе направен, царят и царицата откриха официално тържеството (Сн. 13).

Отправиха се поздрави към гостите, затова че са уважили мероприятиято /в това число и към моя милост, че съм пристигнал чак от България/, размениха се подаръци. Виното се лееше, ястията, сготвени по римски рецепти се изчерпваха с потресаваща бързина (Сн. 14).

След това дойде и по-интелектуалната част на празненството – “Ерудитката”, игра с 10

Снимка 12

тестови въпроса от писмата на Цицерон. Естествено всички играеха на тото с отговорите и победителите имаха в актива си не повече от 4 верни попадения.

Празненството премина към спортната си част – “Отвличането на Сабинянките”. Мъжете се разделиха на два отбора в зависимост от това, дали цветът на картончето им бе червен (римляни) или сребрист (сабини). Жените естествено бяха сабинянките, заради които е избухнала разпрата в древността. Излязохме на снега и започнахме веселбата (Сн. 15).

Снимка 13

Снимка 14

Снимка 15

Естествено основната идея на играта се състоеше в това римляните да отмъкнат сабинянките, а сабините да им попречат. В скоро време всичко прерасна в масов бой със снежни топки (Сн. 16).

Не мина и без ранени – в суматохата нечия фибула (римска закопчалка тип безопасна игла) ми раздра кожата на ръката, но след импровизираната превръзка, наложена ми от центуриона на легиона купонът продължи. Разгорещени, влязохме обратно в залата, за да поиграем на латрункули (римска дама). Вместо пионки разполагахме с чаши червено и бяло вино. Всеки човек от отбора на римляните и сабините изиграваше по

Снимка 16

един ход, а ако му се падаше да вземе противниковата пионка, трябваше да изпие виното в чашата (Сн. 17).

Снимка 17

Сабините имаха късмет и печелившият им отбор се напи бързо. Следваше театър за отрезвяване. Представени бяха три пиеси, като артистите изпълняваха пантомима и ролите се изтегляха на жребийен принцип, съответно не беше рядкост ролята на жената да се падне на мъж (в Древна Гърция и Рим женските роли също са се изпълнявали от мъже). Скъсах си корема от смях, когато например мустакатият вексиларий (знаменосец) на кохортата се превъплъти в ролята на Ниоба. След веселия театър забавлението бе във вихъра си, подпийнали се опитвахме да пеем хорово "In Taberna" ("В Механата") на латински и всички си прекарвахме чудесно. Истински Сатурналии! (Сн. 18 и 19)

Снимка 18

Снимка 19

От театъра се прехвърлихме пак на двора, където отново двата отбора – римляни и сабини изиграха по туники в снега 'харпастум' – римският аналог на футбола (Сн. 20 и 21).

Снимка 20

Снимка 21

Тоя път римляните (към чийто отбор бях и аз) бихме с 2:1 и поизмръзнали отидохме да правим лари (домашни богове) от пластилин и да гадаем по тях за късмета, който ни чака през идната година.

Късно вечерта, заредени със солидно количество вино отидохме към залива, където бе накладен огън. До късни доби пяхме руски песни на популярните групи "Чиж

Снимка 20

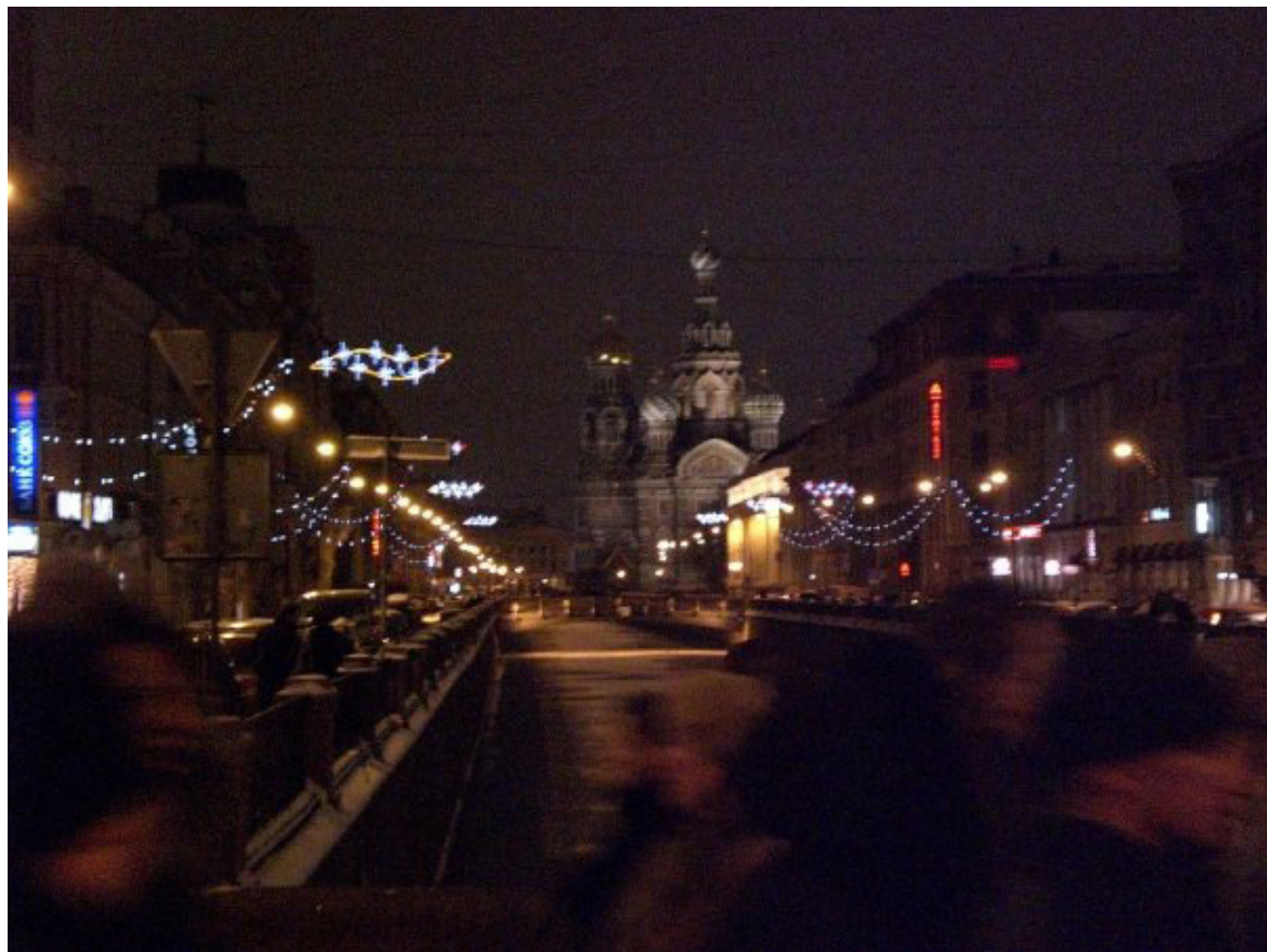

Снимка 21

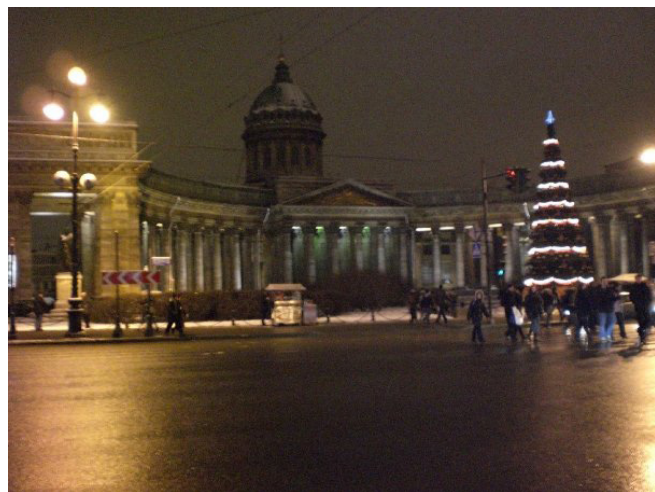
и Ко", "ДДТ", "Кино", дори и Химна на Съветския съюз. Въобще атмосферата бе задушевна, въпреки студа. След като зимата все пак си каза думата, се върнахме в базата пиейки бира и споделяйки незабравимите впечатления от тази вечер.

На другата сутрин всички станахме късно – към 12. Хапнахме, помогнахме на любезните ни домакини да разтребят, сбогувахме се с тях с най-топли чувства и към 15 часа поехме обратно към Санкт-Петербург. Оставихме багажа си при познати и решихме да се разходим по красивите му улици. Вече се беше свечерило и целият град бе обситан от разноцветни светлини (Сн. 22).

Потопихме се в една незабравима феерия от цветове. Наистина сега е трудно да опи-

Снимка 22

Снимка 23

ша великолепните сгради и храмове, които се редуваха пред смаяния ми взор. Не случайно наричат с пълно право Петербург – “Северната Венеция”. Уникална архитектура, красиви мостове над замръзналите канали и правилна европейска планировка. Всичко това превръща творението на Петър I в духовната столица на Русия. Особено ми харесаха Казанския събор (Сн. 23), изпълнен в класически стил и разбира се Зимният Дворец – където си направихме групова снимка за спомен (Сн. 24). На връщане минахме и през новогодишния панаир. Преди да отпътуваме с нощния

Снимка 24

влак към Москва отседнахме в един приятен пъб, за да похапнем и пийнем заключително. Моите руски приятели ми подариха оловна фигурка на ауксиларий – детайлно копие едно към едно.

В нощния влак си разменихме контакти (телефони, Skype, Facebook) и аз ги поканих да ми гостуват в България. Всички бяхме на мнение, че това няма да е последното ни съвместно мероприятие и се надявахме отново да се срещнем на подобни римски фестивали.

На сутринта, след кратка почивка, аз Евгени и още няколко ранобудни ентузиаста

отидохме в Кремъл. Пропускането вътре е доста стриктно, минаването през детектори е задължително. Въобще сигурността на обществените места при руснаците е доста завишена, за да се предотвратят възможни терористични актове. Като любители на историята и въоръжението, решихме да разгледаме Оръжейната палата. В нея са събрани всички артефакти на руските монарси – техни дрехи, корони, тронове, дори карети. От разкоша и изяществото с което са направени експонатите направо ме засърбяха очите. На втория етаж имаше още по-главозамайващи предмети от бита

Снимка 25

на руските императори и дворянство от последните три века: оръжия, икони, евангелия и библии, чаши, прибори и сервизи (инкрустирани със злато, сребро и скъпоценни камъни) – наистина великолепно наследство на един велик народ. Това богатство нещо трябва да се види, защото с думи просто не може да се опише разнообразието и красотата му.

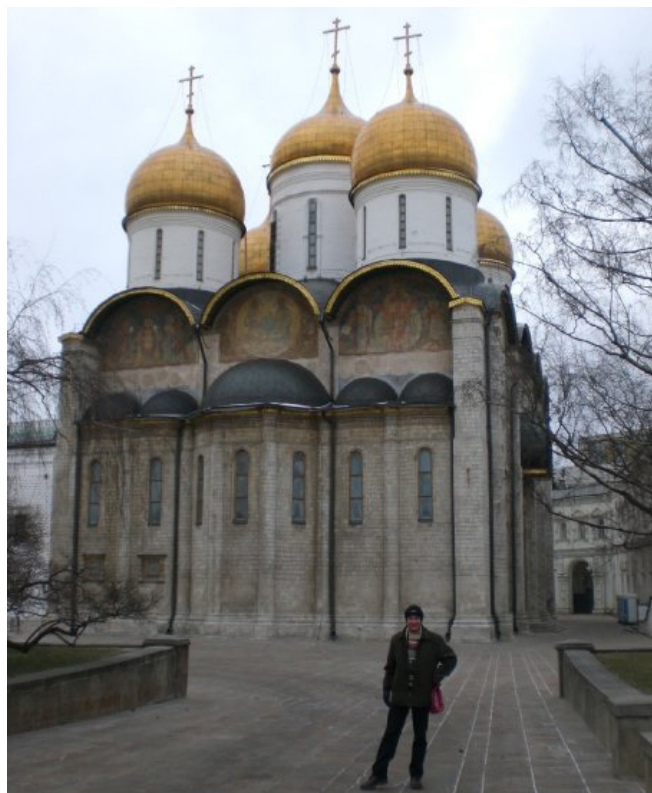

Снимка 26

След това се снимахме за спомен до емблемите на Кремъл – „Цар Топ“ и „Цар Камбана“ (Сн. 25 и 26).

А също и красивите събори, които ми се изпречиха пред погледа (Сн. 27).

Времето обаче напредна и преди да отпътувам отидохме да обядваме в един мол на „Красивия Площад“. За да не закрива гледката той е направен на 3 нива под земята и прилича на подземен град с безбройните му бутици и заведения. Хапнах традиционните палачинки с бекон и гъби, и пих за последен път любимия си квас. Следваше пътуване до дома на Евгени, стягането на багажа, сбогуване с приятелите (най-тъжната част от едно пътешествие) и заминаването към летището, където уморен, но доволен се натоварих на самолета и без особени приключения се прибрах в родната София.

Снимка 27

Интервю:

Античният реенактмънт като хоби и призвание

Редакторът на "Българска Наука" Петър Теодосиев взе интервю от магистър фармацевт **Владимир Попов** – най-известния популяризатор на римска история и култура в българското интернет пространство, а също и първопроходец в античните възстановки у нас.

– Здравей, Владо, радвам се, че накрая склони на това интервю. Разкажи на нашите читатели малко за себе си.

– Salvete amici! Казвам се Владимир Попов и съм на 34 години. По професия съм фармацевт, но в интернет пространството съм известен с прякора Last Roman (Последният Римлянин) и вече 11 години пиша статии на български за римската история и военно дело. Повечето от тях могат да се открият почти във всеки брой на списание „Българска наука“, за което съм благодарен и признателен. Целта ми е да запозная интересувашите се от антична история читатели с културата, бита и бойната слава на създателите на най-могъщата и просперираща империя на Стария континент в древността.

– Освен че пишеш статии за Римската империя, ти участваш и в много изяви в страната и чужбина.

– Да, интересът към римската историята, който ме завладя преди около петнадесетина години в крайна сметка си намери отдушник в едно популярно хоби по света (а отскоро и у нас) – римския реенактмънт.

– Разкажи на читателите на „Българска Наука“ малко повече това свое увлечение, римски реенактмънт?

– Думичката реенактмънт е английска и идва от 're-enact' – възстановявам. Т.е. това е възстановка. Или стремежът на точно и адекватно пресъздаване на римската еки-

пировка, ритуалистика, бит и култура пред съвременна публика, с цел тя да бъде запозната с интересните аспекти от живота на древните. Може да се каже, че това безкористно хоби има идеалната цел да обогати познанията по история сред подрастващото и вече израснало поколение, да го потопи за момент в една отдавна отминала епоха и не на последно място да възпита у човек любов към културно-историческо наследство, за да го направи по-отговорен към опазването на археологическите паметници. В края на краищата това дали един народ е цивилизован, се познава по отношението му към миналото.

– **Кое е най-трудното в това хоби?**

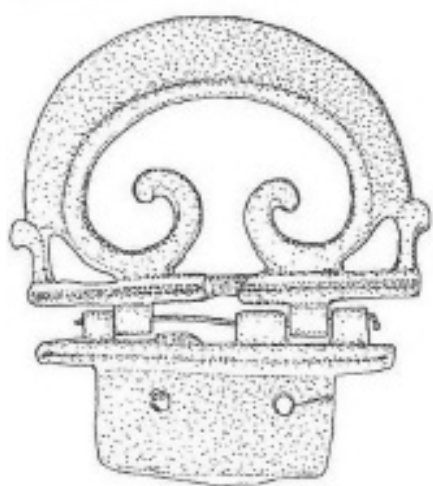
– Най-трудната част е да обясниш пред случайно попаднал на възстановката зрител, че не си артист и че екипировката (военна или цивилна), която носиш не е някакъв набързо скалъпен и недостоверен театрален реквизит, а е резултат от дълга и трудоемка реконструкция, с използването на различни исторически данни. За направата на качествена реплика реенакторът проуч-

ва достигналите до нас антични писмени източници, археологически находки, сравнява ги с изображения по мозайки и барелефи (последните често са стилизирани и всеки трябва да сам прецени къде свършва реалността и къде започва художествената интерпретация).

Това е дълъг процес който отнема месеци и дори години. Но пък удовлетворението от постигнатото наистина си заслужава. Още по-ценно е, когато успееш адекватно да демонстрираш и обясниш заниманието си на публиката и да спечелиш още някой съмишленик към каузата. Разбира се голямата борба е с натрапените от филмовата (главно Холивудска) индустрия фентъзи образи на тема древен Рим. За съжаление има и доста недобросъвестни „колеги“, които преекспонират филмовите заблуди, тъй като смятат, че зрителите не трябва да останат разочаровани, и затова им поднасят подобна псевдоантична визия.

– **Тоест има няколко вида реенактмънт, така ли?**

– Не са точно видове, по-скоро степени.

Тока на римски военен колан от началото на 1 в. – находка, восъчен модел, бронзова реплика, изработена от Радостин Колчев, председател на клуба за исторически реконструкции „Legio III Scythica“, гр. Добрич.

Бих ги охарактеризирал така. Най-висшата степен е експерименталната археология. Това означава да изработиш даден предмет, абсолютно точно копие на антична находка, използвайки материали и технологии, познати на древните. Например да си изработиш туника от естествен материал – от лен, или вълна (без никакви синтетични примеси в тях) тъкани на реплика на стан от античната епоха, където дори шевът не е машинен, а ръчен. Или пък сам да си направиш ризница (трябва да е от желязо, а не от неръждаема стомана) или обувки, процедирайки по същия начин. Това е „висш пилотаж“ в реенактмънта и го могат ограничен брой хора. Следващото ниво е

същинският реенактмънт, където ползваш отново естествени материали, но изготвяш точни реплики със съвременни технологии – например платът и иконците са от естествен произход, но са машинно обработени. Металите са естествени (мед, бронз, олово, желязо), но се използва модерно лееене, струговане или щамповане.

Най-нисшата степен, която се преплита с бутафорията е стилизацията – например шлем, меч, доспех, облекло, които нямат аналози сред антични находки, или са направен от неавтентични материали (неръждавейки, синтетични дрехи). Последните са шхарактерни за групи, претендиращи че са реенакторски, но реално занимаващи се с туристическа атракция, с цел финансова изгода.

– **Разкажи ни за първите си стъпки на това поприще – в началото имаше ли у нас антични групи, към които да се присъединиш или трябваше да започнеш от нулата?**

– В България отпреди 10 години, когато покрай писането на статии започнах да се интересувам и от римски възстановки, не съществуваше нито една реенакторска група на римска тематика. Имаше група, която

"Ренактмънтът се крие в детайлите" – например апликациите по канията на гладиуса ми са изработени в съответствие с находки от България и Германия. "Сърцевидният" мотив е много широко разпространен през първата половина на 1 век.

се занимаваше с реконструкция на келтски бит и култура – Общество „Дъбова порта“, но тя беше със затихващи функции. Клубовете, посветили се на средновековната реконструкторска тематика бяха „Modvs Vivendi“ от София, „Чигот – Сдружение за исторически възстановки“ – Варна, а също и индианското общество – „Орлов кръг“ (чиито членове първи популяризираха живата история още през 80-те години на миналия век, устройвайки си експериментални лагери в гората). И разбира се имаше една голяма част от колекционери на оръжие и бивши военни, които се занимаваха с военно-историческа реконструкция от Възраждането, Руско-турската Освободителна и Първата световна войни. Повечето от тях бяха членове на Национално Дружество „Традиция“.

– Как се реши да се захванеш реенакторска дейност?

– Решаващото събитие, тласнало ме към реконструкторското поприще бе организираната през септември 2006 г. жива история в Южния парк, където реенактори от „Модус Вивенди“, „Дъбова порта“ и „Орлов кръг“ ни запознаха с бита на средновековните хора и индианците, демонстрираха въоръжение, музика, кухня и напитки. После посетих и най-масовата късносредновековна възстановка – „Доблест и Слава“, която се организираше у нас, а именно битката при Шуменската крепост и превземането ѝ от кръстоносците на Владислав Варненчик (с участници от Чехия, Полша и Унгария). След това започнах да влизам и във форума, в който пишат и до днес всички сериозни български възстановчици – „Форум Традиция“ (съществува от 2005 г.), където се свързах с хора, които имаха и антични интереси.

– Значи излиза, че ти си един от пър-

вопроходците на това хоби у нас?

– Колкото и нескромно да звучи – да. Първопроходец и ако използваме един химичен термин – катализатор.

– А как е по света?

– В Западна Европа, откъдето произхожда това хоби (наред с останалите реконструкции, посветени на Средновековието, Ренесанса, Наполеоновите и Световните войни), хората се занимават с тази дейност от 40 години. Интересът към Римската империя винаги е бил актуален – пример за това служат множеството архитектурни паметници от династиите на Бурбоните и Хабсбургите, имитиращи римска символика (намерила отражение дори в парадните униформи на уланите и драгуните). Първите опити за реконструкция на римско въоръжение и метателни машини са били провеждани в Бисмаркова Германия в края на 19-ти век и са описани от историка Х. Делбрюк. Основите на модерното римско реконструкторско движение са заложили през 70-те години на 20 век от британския учен Х.Р. Робинсън, реконструирал и класифицирал римски сегментни брони и шлемове. През 1985 г. експерименталният археолог д-р М. Юнкелман с 10 свои съмишленика предприел поход от Верона (Италия) до

Аугсбург (Германия). За близо 1 месец те изминали разстоянието от 540 километра, натоварени с пълна бойна и обозна римска екипировка – всеки реконструктор мъкнел на плещите си около 48 кг.

В наши дни един от водещите специалисти в областта на римското оръжие е М. Бишоп, който от 1983 г. организира във Великобритания ежегодни конференции, а също и издава специализирано списание, посветено на военната екипировка на римските legionari. Практика е в по-големите музеи и археологически паркове историци и музейни работници често да организират реконструкторски прояви, които освен че са атракция за посетителите, целят да изяснят как е функционирал даден римски уред, каква е била техниката на легионерския бой или как се е ползвало дадено оръжие. Колко е тежало римското снаряжение, как се е носела римската тога и др. През последните десетилетия в Европа, Америка, Австралия, че дори и в Русия се създадоха много качествени клубове, които популяризират античната история и имат неограничен принос към развитието на живата история и експерименталната археология. В това отношение ние имаме още много път да извървим, докато успеем да се наредим сред "батковците".

– Та как се развиха събитията през тези 10 години в България?

– Както казах, в началото бяхме само шепантусасти. Във споменатия форум „Традиция“ се свързах с хора от различни професии, но обединени от любовта към античната история. Това бяха Росица Манолева (юрист), Иван Рендаков (механик), Петър Генев (ковач). Всеки от тях се беше посветил на определена част от възстановките. Роси беше първият човек в България, който експериментираше с рецептите на антич-

Римски кюфтенца, моретум (паста от чесън и сирене, с добавени билки, зехтин и оцет), смокини в мед и канела, гарум (солен сос от ферментирани вътрешности на риба) и продукти (маслини и гъби), характерни за античната епоха.

ния римски готвач Марк Гавий Апиций. Огромната ѝ заслуга е, че преведе книгата му „De Re Coquinaria“ на български. А и в нейния сайт, който за съжаление вече не съществува, беше описала няколко направени от нея адаптации на антични рецепти, които приготвихме и излязоха много сполучливи (т.е. ядливи).

Иван Рендаков изработваше основно колани, обувки, накити и разни реплики на антични и средновековни предмети, а Петър ковеше мечове и ножове. Всъщност символично или не, римската реконструкция в България започна с един изработен от Иван Рендаков гладиус (римски меч), който аз купих.

– Тогава имаше ли ясна представа за какво ти е този меч?

– Не, по-скоро исках да имам реплика на римско оръжие. Но пък после си казах, защо пък да не придобия пълна легионерска екипировка.

– **Откъде се сдобих с нея?**

– През 2006-та година нямаше много опции. България не съществуваше на европейската карта като страна, в която има групи за античен реенактмънт съответно тук нямаше пазар за предлаганата от западните клубове продукция. Така че първоначално потърсих местни майстори, които да ми изработят необходимите оръжия по предоставени от мен указания и схеми. В това отношение неоценима помощ ми оказва възстановчикът Цветин Апостолов от „Чигот“, който направи първата сегментна броня тип Нюстед (наименованието ѝ е според съвременната класификация) у нас. Той също ми направи и характерния за 1-2 век римски правоъгълен щит (scutum) и римското метателно копие – пилум. Иван Рендаков пък изработи римски колан (cingulum) и калиги – характерните римски сандали. Така че към края на 2007 г. разполагах с почти пълно легионерско снаряжение.

– **Тоест си бил готов за изява и си чакал удобен случай?**

– Да, и като по поръчка, някъде в началото

на 2008 г. научих, че община Свищов организира първият античен фестивал в България. Стори ми се примамлива идеята да кандидатствам като участник и изпратих писмо кой съм и с какво разполагам. Бях поканен в Свищов и на нещо като кастинг, където демонстрирах екипировката ми и логично бях одобрен. Впоследствие с мен се свързаха организаторите на фестивала Стоян и Стефан Проданови, с които обсъдихме създаването на българска реенакторска група, която да е под егидата на община Свищов. Предложих им наименованието да е Cohors I Thracum Civium Romanorum (Първа Тракийска кохорта от римски граждани). Исторически подобни поделения имаме засвидетелствани в Сирия и Британия. Причината да са там е, че римляните обичали да разместват контингенти, за да не влизат военните в контакт с местното население и да не му симпатизират при бунт. На Балканите пък те настанявали германски, испански и келтски подразделения.

– **Значи ти си кръстникът на първата римска организация в България?**

„Стартовата ми екипировка“, която, разбира се, тогава беше далеч от съвършенството, и претърпя многократни корекции и надграждания впоследствие.

Снимка с вексилума на кохортата на първия фестивал в Свищов през 2008 г.

– Може да се нарече, че съм такъв. Всъщност през всичките тези години участвах под един или друг начин в създаването и спомагах за развитието на повечето сдружения за антични реконструкции в България. Росица Манолева пък като една Райна Княгиня уши знамето на Тракийската кохорта.

Впоследствие организаторите го потурчиха някъде и го замениха с доста погрешно изображение. Но тогава още не знаехме, че идеята на Проданови е тази група да се развие в напълно комерсиална и доста различна от една реенакторска група посока, така

че им помагахме съвсем добронамерено.

– Как протече първият античен фестивал у нас?

– Първото издание на фестивала „Орел на Дунава“, се проведе в края на юни 2008 г. в Свищов. За главен участник в събитието беше поканена италианската група за възстановки Legio I Italica – една от най-добре екипираните и подготвени европейски организации с около 20 годишна история. В Нове, легионния лагер край Свищов, исторически се е разполагал упоменатият легион, така че италианците определено имаха сантимент към мероприятиято. Също така

имаше гости от Чехия и Словакия, които обаче на втория ден си тръгнаха, тъй като имаха някакви разногласия с организаторите относно заплащането на разходите си. Същата участ сполетя и Тракийската кохорта, която се предвиждаше да участва като римска част в събитието и бе снабдена с доста кошмарен сценичен реквизит (кожени брони и пр. ужасии) от едно филмово киностудио, мисля че беше „Нимар“. Тъй като наемът на тази екипировка беше висок и явно нямаше съгласие за изплащането му, и тази фирма напусна фестивала, та в края на краищата момчетата от Свищов

бяха включени към варварската група и взеха участие в битките откъм „противниковата“ страна.

– **А твоето участие в какво се изразяваше?**

– Аз и един мой приятел, Евгени Козлов, представител на московския клуб за исторически възстановки Cohors II Mattiacorum equitata (когото специално бях поканил за фестивала), по време на предварителните тренировки бяхме харесани от италианците и те ни зачислиха да участваме с техния легион, тъй като освен че бяхме запознати с видовете построения и начин на бой,

Аз и колегите ми от Legio I italica на фестивала „Орел на Дунава“ 2008 г.

разполагахме и със собствена екипировка. Това да те покани клуб с дългогодишна история в редиците си, при положение, че това ти е първата изява на реенакторското поприще, е голяма чест и признание. Така че ‚волю-неволю‘ аз бях единственият екипиран български легионер на събитието и това беше моето ‚бойно‘ кръщение редом с братята италианци. Участието ми във фестивала, както и емоциите ми съм описал в разказа си „Scuta decumbere“. (Разказът е публикуван след интервюто. Бел. Ред.)

– **Да, доста вълнуващ разказ, личи си че си се впечатлил страхотно.**

– Участието ми с италианската група остави незабравим спомен у мен, така че реших, че не би било зле подобен тип прояви у нас да зачестят. Затова се мотивирах да създам римско общество в България. На фестивала се запознах с членовете на Nova Roma – международна група, обединяваща ентузиастични от близо 20 държави в Европа, Америка и Азия, които са се посветили на възраждането и пресъздаването на римския бит и култура (религиозни ритуали, военно дело, кулинария). Впоследствие бях назначен за официален представител (префект) на тази организация за страната ни с цел да организирам създаването на българско Nova Roma общество. Залових се сериозно с тази задача и към края на 2008 г. в Пловдив аз, Росица Манолева, Иван Рендаков, Петър Генов и Иван Лещев учредихме първият частен реенакторски клуб (под частен имам предвид необвързан с никоя община, а напълно независим) – „Сдружение за Антични и Средновековни Реконструкции – СИЛА“.

– **Доста работа си свършил за една година.**

– Да, използвах оптимално свободното си време, за да се занимавам с интересувалите ме неща. Разбира се това не беше всич-

ко. През септември месец получих покана от Евгени Козлов да му гостувам в Русия, където да взема участие в провеждането на тяхната възстановка на Сатурналиите. При древните римляни това бил празник в чест на бог Сатурн, провеждащи се от 17 до 21 декември. Тогава обществените работи били отменени, а робите получавали допълнителни привилегии – те се освобождавали от повседневните си занимания, могли да се хранят от трапезата на господарите си, да носят техните дрехи и дори да ги командват. В обикновеното римско семейство празникът започвал с жертвоприношение – заколвали се прасе, теле и овца в чест на бога. Следвала гощавка, като роднините и приятелите си подарявали подаръци. Сред даровете имало восъчни свещи – символ на зимното слънцестоене и тестени или теракотени фигурки – посветени на бог Сатурн.

– **Звучи интересно, почти като на нашите коледни празници.**

– Е, не случайно Коледа се празнува на същата дата, на която римляните са чествали раждането Слънцето (25 декември). Та с радост приех поканата и си подготвих цивилни дрехи – туника и тога, тъй като празникът беше граждански, а и реших, че мъкненето на легионерска екипировка по самолети (че и в Русия) си е доста рисковано занимание. Но странствата ми в Москва и Санкт Петербург съм описал подробно в разказа ми „Сатурналии на север“ в миналогодишния декемврийски брой на Българска наука, така че няма да се разпростирам нашироко за това събитие. Само ще кажа, че бях силно впечатлен и реших да проведа такъв тип честване и в България. Впоследствие само един клуб в страната поде тази инициатива и от 2012 г. членовете на Legio III Scythica от Добрич отбелязват всяка година Сатурналиите по разработен от мен сценарий.

Членове на *Legio III Scythica* от Добрич празнуват Сатурналии.

– **Навсякъде личи пръстът на Последния Римлянин...**

– Само там, където се правят качествени реконструкции, а не бутафории.

– **Коя е най-интересната възстановка, която си правил?**

– Без съмнение това беше възстановката на римската сватба, която разработих съвместно с Васил Александров (юрист по професия) и естонец Артур Миненко (бизнесмен). Идеята ми хрумна, докато се гледах един от епизодите на сериала „Рим“. Във форума на Росица, където тогава пишеха всички римофили (така наричам шеговито хората, които се интересуват от римска история и култура) се свързах с Васил, чиято специалност беше римското право, а с Артур се запознах в един рускоезичен форум. Артур е единственият източноевропейец, който реконструира достоверно образа на върховен понтифик (понтифекс максимус) и римска ритуалистика. Той също имаше

идеи да прави римска сватба, но подобно на мен няколко години по-рано също беше „последният римлянин“ в Естония – т. е. единственият римофил там. Така че с радост го поканих да участва в нашия проект и съвместно, използвайки достигналите до нас антични източници, възстановихме римски ритуал за бракосъчетание на патриции (конфареацио). Това се правеше за пръв път в България и изобщо в тази част на света. Представихме римската сватба на второто издание на античния фестивал в Свищов през 2009 г.

– **Ще обясниш ли на нашите читатели какво представлява римската сватба вкратце? Артур и Васил демонстрираха част от ритуалите на собствената ти сватба миналата година и беше много впечатляващо.**

– Да, така е. Сватбата е изцяло на латински, но за да разбере публиката за какво става дума бяхме осигурили и превод на българ-

ски, който се прочиташе след всяка фраза. Сватбата, както и всяко римско начинание започва с допитване до природните сили. Древните са вярвали, че за да бъде едно събитие благоприятно, трябва боговете да демонстрират благоразположението си – най-често чрез полет или пеене на птици, вятър, облаци или други климатични явления. Бащата на булката, който освен глава на семейството бил и неговият жрец, следял за поличбите и ако те били добри, сватбата можела да започне. След това върховният понтифик се молел на боговете, покровителстващи семейството – Юпитер, Юнона, на Диана (богинята на любовта), също и на духовете на мястото, на което се извърш-

вала сватбата. Задължителна молитва се отправяла и към двуликия бог Янус, който бил господарят на началото и края. На божествата се поднасяли жертвените дарове, жрецът питал младоженците дали са съгласни да встъпят в този брак и дали няма противоестествени причини, поради които той да не може да се осъществи (друг брак, кръвосмесителство и пр.). След това се освещавали сватбените пръстени, младоженците произнасяли брачната клетва за вричане един към друг и след като си сложили халките, понтификът свързвал двете им десници с червено въже – символ на здравината и неделимостта на брачния съюз. След това младоженецът и бащата на бул-

ката подпечатвали документ, според който тя преминавала от роднинския си дом, в дома на новия си съпруг и била вече под негова опека и закрила. Следвало пиршество.

– Май че доста хора са необходими за подобен тип възстановка?

– Да, така е. За първото ни представяне на римската сватба в Свищов се събрахме около 8 реенактора от България. Особено много в това начинание ни помогнаха Питър и Даниела (тогава ученици в НГДЕК) от София, а също Симона и брат ѝ (от Русе). Артур беше понтифексът, Васил изпълняваше ролята на фламен – друг вид жрец, аз се нагърбих с ролята на младоженеца, а другите римофили играеха булката и роднините ѝ. Липсваха ни обаче свидетели, за да стане сватбата по-зрелищна. Тук за щастие ни помогнаха реенакторите от италианската организация Gruppo Storico Romano, които през 2009 година поеа инициативата да са гостуващата група на фестивала. Италианците бяха до толкова впечатлени от нашата разработка на сватбения ритуал, че ни помолиха за неговия сценарий. Тогава все още бяхме щедри в споделянето на идеите ни със съмишленици така че им го предоставихме, което се оказа голяма грешка, тъй като впоследствие домакините от Свищов го „заимстваха“ и започнаха да представят римската сватба по техен си начин. От видяното досега, оставам с впечатлението, че доста са профанизирали ритуала и дори го предлагат като „екстра“ към двойките, женещи се в Свищов срещу допълнително заплащане, което е извличане на комерсиална изгода от продукт, който поначало не е техен. Включили са за атракция и някакви танцуващи „весталки“, което е голяма подигравка с римската история. Все пак весталките били пазителки на огъня на Веста, от който всяка Нова година целият град запалвал домашните си огнища. Та тези високопоста-

вени жрици, ползващи се с особена почит в римското общество, в модерните театрализираны постановки са принизени до улични танцьорки. В общи линии от такива детайли личи отношението към римската история на някои лица, които се имат за реенактори.

– Доста тъжно.

– Ами в крайна сметка – ако си посредствен и нямаш нито идеята, нито желанието да се развиваш, единственото нещо което ти остава е да копираш (обикновено доста зле) от по-знаещите и можещите. Това важи и в живота, и в реенактмънта. Има групи, които добросъвестно и отговорно представят и популяризират античната история, а има и бутафорчици, които ламтят единствено за пари, а за сметка на това задълбочават заблудите сред обществото като представят гротескна визия, гарнирана с недобронамерено поведение.

– Може би тук е мястото да кажеш как един непредубеден посетител на такова събитие да разпознае дали пред него стоят реенактори или... бутафорчици ли ги нарече?

– В реконструкторските среди имаме доста термини за подобен тип статисти: бутафорчици, покемони, гоблини, мърлячи, кебапчии и пр.

– Малко крайно, като че ли?

– Не е крайно. Просто си представи следното – посветил си време, труд, пари да изградиш достоверен образ, тъкмо си научил публиката да прави разлика между легионер и рицар (защото за повечето хора облеченият в броня човек си е рицар) и изведнъж съзираш някакво кошмарно създание, помъкнало върху себе си модерни ботуши, кожен войнишки колан, меч от типа на тези, дето се продават за стенна украса, кожички по ръцете и краката, защото така е „по-секси“, пластмасов шлем с гребен от четка върху него...

Откровено бутафорни субекти в реенактмънта.

— **Ужас...**

— Присъствието на такива екземпляри е обида и за събитието, и за теб, че ще те видят редом до тях. Разбира се този проблем не е само наш. И средновековните реконструктори са пропищели от подобен тип групи, да не говорим за тези, които се занимават с пресъздаване на модерна история. За съжаление с недобросъвестни участници е пълен светът, затова на сериозните фестивали са въведени критерии за екипировка и предварителен преглед на облеклото.

— **„Екипировъчен“ фейс-контрол, а?**

— Точно така. Освен отделни елементи има и цели групи, които са навлечени като за карнавал. Не само у нас, но и в чужбина. Като ярък пример, мога да посоча ежегодния априлски парад в чест на Рождения ден на Рим (Natale di Roma), където дефилират местни италиански реенакторски групи и чуждестранни такива. Участвал съм в това събитие 3 поредни години и честно казано качеството му падаше с всеки изминал път.

Причината е, че италианците гледат на това мероприятие като на фиеста и не поставят никакви изисквания, канейки всякакви състави — дори съм виждал да дефилират грузинци и молдовци с националните си носии. Същевременно рекламата тръби, че това е най-масовото реенакторско събитие в Европа. Само че повечето италиански клубове, които се смятат за реконструкторски са на театрално ниво — пластмасови и картонени брони, дрехи от синтетични платове, въобще порнография. И е логич-

но, че след като си бил път до Рим, няма да ти е приятно да гледаш подобни елементи да щъкат навсякъде.

Затова и броят на сериозните групи на този фестивал от година на година намалява и те се приориентират към наистина качествени западноевропейски ивенти – в Ним, Марле, Будапеща и пр.

– Каква е причината да съществуват групи с бутафорна визия? Не са ли те по-слабо конкурентни от реенакторите и следователно не ги ли отсява... да го наречем „реенакторският отбор“?

– Проблемът е, че бутафорните групи обикновено са общински продукти. Тяхната цел е напълно комерсиална – усвояване на грантове и европроекти, реклама на дадена туристическа атракция или забележителност. Те обикновено се ръководят от хора, които нямат нито понятие, нито отношение към историята. Та с пари отделени от общината се закупува най-нискокачествената екипировка от Индия, наемат се доброволци – най-често студенти, членове на някой боен клуб или роднини, които да я разнасят по събития и се започва една псевдореконструкторска вакханалия. Такива организации обикновено имат спонсори и политически връзки, и широко се лансират по медии и общини, особено ако има и пари от европрограми. У нас такива общински групи често могат да се видят при откриването на „реконструирани“ историко-археологически обекти. Нарочно слагам кавички, защото повечето от паметниците са възстановени по откровено бутафорен начин. Та като видиш на фона на бутафорна крепост да дефилира бутафорна група съставена от хора, които са отишли там за да припечелят някой лев, цялото мероприятие по популяризиране на съответния исторически обект се превръща в посмешище.

– Лошо...

– Много лошо, но на държавно ниво такава е масовото отношение към античното наследство у нас. Но затова сме и ние реенакторите, които се опитваме да се борим с фалша и кича. В този ред на мисли ще се върна към обяснението какъв е най-лесният начин да разбереш дали пред себе си имаш реконструктор или статист издокан в театрален реквизит. Първо – реконструкцията се крие в детайлите, затова огледай хубаво човека пред теб. Реенакторът е съвестен и отговорен към екипировката, която сам е изработил или платил от собствения си джоб. Обикновено преди и след всяко събитие той я почиства и смазва. Освен това той може да ти изнесе цяла лекция какво представлява оборудването му, как се е ползвало, през кой век е било актуално, да ти разясни например защо е предпочел определена украса или орнамент, а също и да ти изреди археологическите находки, въз основа на които е реконструирал своя инвентар. Статистът обикновено се държи неадекватно и инфантилно, нехаен е към реквизита си /който е в окаяно състояние – често корозирал и прокъсан, с липсващи ли неправилно закрепени детайли/, не може да даде задоволителен отговор на твоите въпроси или повтаря като папагал някоя наукообразна фраза, която е дочул.

– Много ли такива групи има?

– В България общинските групи за туристически атракции са (засега) три. Най-първата е вече спомената група в Свищов, която може би и затова демонстрира най-кошмарна визия. За съжаление желюзото ръждясва, а отсъствието на адекватна поддръжка и желание за развитие води до печални резултати. Тук да вметна, че в Древен Рим наказанието за войник, отнасящ се немарливо към оръжието е било смърт. Но

Пример за лошо поддържан и недостовестен инвентар.

в края на краищата вината за такъв некачествен пърформанс носят ръководителите на групата, не момчетата, които са хванати временно да им помагат в бизнес начинанието. Те са наясно, че визията им е недостоверна, пък и самият аз на няколко пъти съм им заявявал, че е хубаво да се приведат в адекватен вид. Но и досега – резултат ни-

какъв. Може би те се опират на логиката на някои сходни организации, че важното е шоу да има, а публиката е невежа и няма да разбере, че я будалкат. Другите два общински клуба са в Разград и в Ямбол. С разградски съм в контакт от 2012 г., когато група ентусиасти формираха клуб за исторически възстановки „Абритус“.

Там определено нещата са по-оптимистични, тъй като сред любителите на римска история и култура има доста общински служители. Така че през изминалите години нееднократно съм им помагал да популяризират древната история на града си, предоставяйки им адаптирани сценарии за религиозни и сватбени ритуали, които те да представят пред публика. А пък миналата /2015/ година съвместно организирахме вторият античен фестивал в Разград, където по моя идея за пръв път в България се

Клуб за исторически възстановки „Абритус“ на фестивала „Сомбатхей“ в Унгария – 2015 г.

Част от античните спортни игри (пентатлон) на фестивала „Абритус“, Разград 2015 г.

проведоха антични игри – пентатлон (материали за направената реконструкция почерпих от книгата на доц. д-р Людмил Вагалински „Кръв и зрелища“).

Тогава видях за пръв път и легионната им част, която обаче има доста кусури да оправя, ако иска да не повтори „развитието“ на свищовската „Първа кохорта“.

Ямболската група е „на сцената“ от близо година и е създадена, за да изнася представления в изградения до археологическия резерват „Кабиле“ макет на римски каструм. Още нямам впечатление от тях, тъй като имат много малко изяви, но виждам че демонстрират адекватна екипировка, тъй като

тя беше закупена с посредничеството на Радостин Колчев, който е опитен реенактор. А и в групата им участват и археолози, затова се надявам да тръгнат по правилния път.

Демонстрации на легионни построения и екипировка в каструма към НАР „Кабиле“, 2015 г.

Интервю:

Античният реенактмънт като хоби и призвание – Част 2

Продължение на интервюто от миналия брой, което редакторът на списание "Българска Наука" Петър Теодосиев взе от магистър фармацевт **Владимир Попов** – най-известния популяризатор на римска история и култура в българското интернет пространство, а също и първопроходец в античните възстановки у нас.

– **Владо, в предходния разговор ми спомена, че организиращ фестивали или помагаш за протичането им с идеи и сценарии. В колко такива събития си бил въвлечен?**

– На „съвестта ми лежат“ десетки мероприятия по популяризиране на античната ни история. Например първият античен фестивал „Филипополис“, който не бе общински проект, а бе организиран от мен и колегите

ми от САСР-СИЛА през 2009 г. Това беше своеобразна демо-версия, която се проведе на Одеона в Пловдив и имаше за цел „претворяване на дивите римофилии“ от града и страната. Тук искам да изкажа специалната благодарност и на средновековните реконструктори от „Чигот“, които се вживяха в ролята на гладиатори и за три години правеха отлично шоу не само в Пловдив, но и в Кюстендил, Кабиле и Стара Загора.

Гладиаторите от „Чигот“ на едно от изданията на античния фестивал Филипополис 2011 г.

На следващата (2010) година аз и Васил по молба на Община Кюстендил решихме да организираме античен фестивал и в този прекрасен град. Подготовката беше сериозна и се събрахме 40 реенактора от цяла България. Включи се и Артур от Естония, както и Ливия Плавта – член на унгарската Nova Roma. Тя демонстрира за първи път римска мода в България. Артур пък представи нови свои реконструирани ритуали – Парилия и Лустрация.

От Велико Търново Петър и Стефан Стефанови (членове на НД „Традиция“) показаха за пръв път стрелба с римски метателни машини – балиста и скорпион. Тяхната реконструкция стана възможно благодарение на източниците, с които ги бях снабдил.

Освен ритуали, римска сватба, робски па-

зар, дегустация на антични ястия, гладиаторски битки и демонстрация на военна техника, отделихме внимание и на римската култура – пред кюстендилска публика бе представена античната комедия „Храбрият Войник“ (Miles gloriosus) на Плавт. Тя бе изпълнена от учениците от НГДЕК, под вещото ръководство на покойния Огнян Радев. Събитието, макар и скромно финансирано (включително и от мен и от Васил) имаше огромен успех.

– **Значи си дотолкова ентусиазиран, че се явяваш и спонсор на събитията?**

– Само когато се наложи. Въобще 2010 и 2011 година бяха доста наситени откъм организация и участия в различни антични мероприятия. Заедно със „САСР-СИЛА“ и „Чигот“, направихме възстановки в Плов-

Земеделски обред на античния фестивал в Кюстендил 2010 г.

див и Кабиле. Започнахме да развиваме и тракийска реконструкция, тъй като се намериха ентузиаста и за подобен тип изява. А през септември 2010 г. в Добрич беше учреден и първият частен клуб за историческа реконструкция на римски легион - "Сдружение за исторически реконструкции - Скития Минор - IV Легион Скитика". С неговите основатели – братята Колчеви (зъ-

ботехници по професия) се запознах през 2009 г. на фестивала в Свищов. За историята и участията ми съвместно с тази организация съм писал изчерпателно в декемврийския брой на „Българска наука“. Само мога да кажа, че за момента това е лицето на българският античен реенактмънт, благодарение на неуморната работа и всеотдайността на неговите организато-

„Траки“ на Панаира на туристическите забавления и анимации в НАР Кабиле, 2011 г.

Парад на Legio III Scythica в Рим 2012 г.

ри. Клубът демонстрира качествена и достоверна визия, поради което е признат от сериозните реконструкторски клубове в чужбина и е с многобройни участия по фестивали в Италия и Румъния. Тази година в края на август легионерите от Добрич са поканени и на най-големия реенактмънт ивент в Швейцария. Това е единственият клуб от България, който ще участва на престижното събитие, което е голяма чест за нас.

– Наложиха ли се събитията, които подготвяше и в които участваше активно?

– Да, от 2011 г. пловдивският античен фестивал „Филипополис“, представян от Сдружение „СИЛА“ влезе в календара на културните събития на града, на него за първи път представихме разработеният от Артур ритуал „Аусципия“ – птицегадаене относно това дали полчищата за протичането на дадено честване са благоприятни или не.

Оттогава не минава нито едно антично мероприятие без този ритуал. Фестивалът стана толкова популярен, че през 2012 и 2013 г. се провеждаше 2 пъти годишно – през май и септември месец (когато възстановката носеше името Ludi Romani – Римски игри). Жителите и гостите на града можеха да станат свидетели на римски театър, пазар на роби, традиционната вече римска сватба, римска кухня, рецитал на антична поезия, панкратион (древногръцка борба), гладиаторски боеве, ораторско изкуство, демонстрации на римско и тракийско въоръжение и начин на водене на бой.

През 2011 г. беше и първата изява на скитския легион в Абритус, откъдето започва славното му шествие по фестивалите в България и чужбина. През септември, заедно с „Чигот“, Legio III Scythica и тогавашният уредник на РИМ Стара Загора – Живко Симитев организирахме първата антична възстановка в града, озаглавена „Посрещането на император Септимий Север в Августа Траяна“. На мен беше възложена разработката на сценария, като в него за първи път включих и изпълнение на легионерската клетва, която се е полагала ежегодно от легионите като знак на върност към императора.

– А в международен план?

– През 2012 г. беше първото ми участие заедно с добричкия клуб на “Natale di Roma” в Рим (трима негови представители участ-

ваха и предната година в състава на швейцарска реенакторска група). След военния парад през центъра на Рим, на Циркус Максимус нашият върховен понтифик Артур освети знамената на легиона.

Освен да участваме навън, започнахме да каним и чуждестранни групи. Така, например, на античния фестивал в Пловдив организирах конвентус (събрание) на реконструкторите от Nova Roma от Унгария, Чехия и Украйна.

А през август 2012 г. с легиона бяхме поканени в Румъния на първото издание на “Festivalul Antic Tomis”, където впечатлихме домакините с високото ниво на подготовка и качествената си екипировка и оттогава клуб Legio III Scythica всяка година е традиционен участник в Констанца. Сдружение „СИЛА“ пък гостува на някол-

ко пъти на “Античния фестивал Апулум” /в Алба Юлия, Румъния/ и през 2013 г. в отговор на тяхното гостоприемство, ние показвахме за първи път в Пловдив румънската реенакторска група Legio XIII Gemina – която е пример за чудесна симбиоза между общински проект и реконструкторски клуб.

Бих го характеризирал като хибрид между частен клуб и общински проект, защото в него освен реенактори членуват археолози и историци от местния музей. Групата им е ангажирана през целия летен сезон и всеки уикенд презентира пред посетителите жива история и организира чествания в града.

– Като че ли и на това поприще румънците ни изпреварват?

– Да, в общи линии северните ни съседи и в това отношение са по-напред от нас – умело спекулират с античния си произход, заигравайки се едновременно и с римското и с дакийско археологическо наследство, но пък така култивират любов у гражданите си към древната история и култура. Ние обаче имаме още много дълъг път да извървим в тази посока. Най-вече поради отсъствието на последователност и добросъвестност.

Пример за това е председателят на сдружение СИЛА, който рязко влоши качеството на фестивала в Пловдив и от две години това мероприятие вече не се провежда там. Забелязал съм, че когато се намесят финансови интереси и неконтролирано желание за печалба, всяко едно благородно начинание се опорочава с времето. Също така някои общински групи се опитват да типично по нашенски да монополизират това хоби, тъй като независимите реконструкторски клубове демонстрират по-качествена визия

и съответно им 'развалят рахата' в печеленето на пари. Но реенактмънта е като еволюцията – трябва непрекъснато да се развиваш и усъвършенстваш, а не да стоиш на едно място, иначе животът те подминава, независимо какви връзки имаш и на какви лаври лежиш.

– Да, понякога и такива неща се случват. От разказа ти останах с впечатление, че си в контакт с общински и музейни служители? С кои музеи си сътрудничил досега?

– Освен със споменатите РИМ Кюстендил и Стара Загора, също така с и НАР Кабиле (община Ямбол) през 2011, а и през 2013, когато за втори път им гостувахме с колегите от Legio III Scythica. Проактивно ме потърсиха и от с. Гърмен за консултант по техния проект по презентирание на жива история и в резултат на сътрудничеството ми с общината, аз и реенакторите от Добрич и Констанца (Румъния) участвахме в откриването на реставрирания античен град Никополис ад Нестум през ноември 2013 г. А пък през 2015 г. година организирах и първия античен фестивал в Хисаря, където направихме много добро пилотно представяне с румънците от Legio XIII Gemina.

– **Като че ли тази ти вездесеща дейност остава скрита?**

– Не че ми допада ролята да съм „сивия кардинал“ на античния реенактмънт, но определено не съм от тези дето тръбят и се хвалят най-много (а правят най-малко). Знам какво съм постигнал, а и всеки реенактор в България е наясно каква е ролята ми в развитието и популяризирането на античните възстановки у нас. Нееднократно съм помагал на редица възстановчици и майстори занаятчии да подготвят реконструкциите си. Например благодарение на подадената от мен информация относно екипировката в римската армия през вековете, майсторите от сдружение „Чигот“ реконструира-

Аустиция в Диоклецианопол.

ха легионерско снаряжение от периода на ранната и късната империя, което може да бъде видяно в РИМ Перник.

Отделно друг бивш член на тази организация Калина Атанасова с малко насоки от моя страна изработи доста сполучливи реплики на антични облекла, които могат да бъдат разгледани на сайта й „Работилница Бъдъмба – исторически костюми и аксесори“, а желаещите да ги поносят могат да посетят реставрираната Вила Армира (община Ивайловград).

– **Имам предвид масовата публика...**

– Е, не е като да не съм давал интервюта. Просто подбирам за кого. През 2010 и 2014 г. дадох интервюта за Нешънъл Географик България (съответно в ноемврийския и августовския броеве). Освен това пак през 2014 г. участвах и в едно телевизионно предаване – „Игри на Съдбата“, където презентирах накратко своето хоби. На античния фестивал в Раград през 2015 г. дадох интервю за телевизия „Дестинация България“, където демонстрирах реплики на антични хирургични инструменти и как се приготвя маз за кожни язви. А сега за първи път разказвам за увлечението си и на читателите на „Българска наука“, макар че пиша статии за списанието от... 2010 година ли беше?

– **Даже отпреди това. Какво те мотивира да се занимаваш с такава организационна работа? Явно не са парите.**

– Мотивира ме желанието да направя това, което никой не е правил преди мен. Голямо вълнение е пръв да извършиш дадена реконструкция, както и тръпката да пресъздаваш миналото. Разбира се и отговорността е голяма – винаги съм се старал да представя на интересуващата се публика адекватна визия и вместо да й насаждам

лесно смилаеми заблуди, да я подтиквам да прояви интерес и да потърси историческите източници, които съм ползвал при изграждането на моята екипировка. Защото апетитът идва с яденето. Колкото повече научаващ, толкова повече ти се иска да знаеш. Навремето и аз така се запалих по историята, а после и по реенактмънта...

– Я разкажи какво катализира твоя интерес към Рим?

– Колкото и банално да звучи – запалих се по античната история покрай компютърните стратегии в края на 90-те години на миналия век. Само че нали съм любознателен по природа и започнах да търся информация за интересуващите ме събития. Както и всеки любител историк първо четях исторически романи („Аз, Клавдий“, на Робърт Грейвз, „Кво вадис“ на Сенкевич и т.н.), постепенно се прехвърлих на историческите трудове, посветени на Римската империя (на Теодор Момзен, Едвард Гибън, Голдсуорти, Ле Бюк, Питър Хидър, Алберто Анджела и пр.), накрая опрях и до четене на достигналите до нас антични източници, археологически и исторически статии и др. Човек може да почерпи много ценна информация за нравите и обичаите на древните и техния начин на живот, дори когато четеш лириката на Овидий, Катул и Марциал, или пък писмата на Плиний и Цицерон; романа „Златното магаре“ на Апулей, или „новелите“ на Авъл Гелий („Атически нощи“). Подробно описание на честването на Сатурналиите пък ни е оставил Макробий. И така лека полека с четене и търсене (за щастие интернетът е вездесъщ, макар че доста голяма част от античните творби могат да се намерят само на чужди езици) придобиваш представа и започваш да реконструираш даден ритуал или празник, който си поставил за цел да възродиш.

– Сега какво реконструираш?

– От две години се занимавам с пресъздаване на римска медицина (нали все пак съм медицинско лице). Както обикновено съм единственият в България, който се занимава с тази област – постоянно потъквам набора си от реплики на римски хирургични инструменти. Чета трудовете на Плиний Стари, Целз и Диоскурид, в които има описани различни рецепти, някои от които пресъздадох на миналогодишния фестивал в Разград. За римската медицина съм писал и статия, която беше публикувана в един от броевете на списанието.

– Да, беше доста интересно да научим как са се лекували древните. Какви са ти бъдещите планове, като гледам си се ориентирал към гражданската реконструкция?

Демонстрация на римска медицина на фестивала в Разград 2015 г.

– О, не само. От две години също реконструирам и римски войник от 3 век, който се е отличавал по редица белези от „класическия“, до захабяване преекспониран образ на легионер от 1-2 век:

– **Доста нетипично изглежда... Къде е прословутата сегментна броня и защо щитът е кръгъл?**

– „Прословутата“ сегментна броня, дето я изтипосват по път и над път като се почне от анимацията „Астерикс и Обеликс“ и се свърши с касовите западноевропейски блокбастъри се е носела през много ограничен период – от края на 1-ви век пр. н. е. до средата на 3-ти. И освен това е била по-застъпена при легионите от северните части на империята. Иначе римският войник е ползвал масово халчести или люспести брони. Правоъгълните skutumi също са силно популяризирани от съвременната псевдоримска поп-култура. Сега, след като съм изградил третовековната визия на римски легионер, продължавам „нагоре“ през вековете и подготвям реконструкция на войник от 4-5 век.

– **Постепенно надграждаш, а?**

– Точно така – постепенно и неспирно се усъвършенствам. Все пак съм си поставил

Недостоверна визия на римски легионери от пълнометражния римейк на „Бен Хур“ 2016 г.

за цел да се боря колкото мога с натрапениите филмови клишета например от известните филмови продукции („Гладиатор“, „Помпей“, „Бен Хур“, сериала „Спартак“), които ни показват неадекватно екипирани римски легионери и представят античното общество като сбирщина от сексуални извратенци.

Нагледал съм се на „римляни“ в кожени или гумени сегментни брони (независимо за кой век става дума във филмовата продукция), червено облекло и дрехи при обикно-

Документален сериал „Рим – възходът и упадъкът на империята“ също представящ невярна римска екипировка (History channel).

За сравнение: Парад на Legio III Scythica в Алба Юлия, Румъния.

„Римлянки“ – мокра режисьорска фантазия от сериала „Спартак“.

Как са изглеждали в действителност.

вените легионери, неавтентични шлемове и пр. Римлянките на големия екран пък често са представяни в доста оскъдни облекла, а истината е, че добродетелните матрони носели две туники и наметка върху главата и раменете си (с непокрита глава ходели само проститутките).

За съжаление визията с които изобилстват некачествените кинопродукции се поддържа и от някои недобросъвестни „реенакторски“ групи. Също и гледам където мога да развенчавам мита за жестовите с палци по време на гладиаторските битки. По принцип независимо накъде е сочел палецът, жестът означавал смърт. Ако искали да помилват гладиатора, римляните размахвали кърпички или викали силно. Но статията ми за гладиаторите имаше честта да влезе

в юбилейния 80-ти брой на списание „Българска наука“, така че който проявява интерес, може да я прочете там. Тук да вметна, че в България вече имаме адекватно екипирана гладиаторска група – през 2015 г. към Скитския легион в Добрич беше създаден клуб „Марцианополис“, който разполага с висококачествено реенакторско оборудване за 12 гладиатора. Клубът вече има изяви в чужбина (на римския фестивал Arulum – Румъния през 2015 г.) и в България (на тазгодишното честване на 30-годишния юбилей на Археологическия музей в Девня).

– **Какъв съвет ще дадеш на всеки, който иска да започне да се занимава с това хоби?**

– За да може един начинаещ възстановчик да се екипира според каноните на „Добрата

Реенакторска Практика“ – т. е. качествено и исторически достоверно; и иска да инвестира време и пари за набавянето на римска екипировка, ще му дам един основен съвет – никога да не се впуска да купува импулсивно първата изпречила пред погледа му оферта, пък била тя и за 499,99 \$.

В интернет е пълно с производители (най-често индийски манифактурчици), които продават евтина и недостоверна екипировка. Ако някой желае да реконструира образа на римски легионер, вместо да хвърля пари на вятъра, нека първо започне да проучва каква броня, шлем, щит, меч и пр. са му необходими за периода, който желае да пресъздаде. Освен във форума на реконструкторите в България – „Традиция“, най-добрият ресурс, където може да

Некачествена екипировка индийско производство, предлагана на спекулативно висока цена.

се намери адекватна информация за римската реконструкция е RAT (Roman Army Talk). Там пишат светилата в римския реенактмънт, много от които са експериментални археолози и наистина могат да ти предоставят ноу-хау 'от извора'. Разбира се подборът и осмислянето на информацията е въпрос на време. Качествените реплики и тяхната изработка също изискват време и повече пари. Да, можете да си кажете – 'абе какво толкова, я да ги купя по-евтинко, кой ще разбере, че не е достоверно' – е, тук вече се превръщате в бутафорчик, а не във възстановчик. А с бутафорни групи е пълен светът и вредата от тях (както посочих) е същата, както и от холивудските филми – създават изкривена представа за това, как е изглеждал римския легионер.

– А ако все пак искам да закупя оборудване, но не съм наясно дали е пра-

вилно или не? Как да го различа?

– За това как да различим фалшивата екипировка от качествената, за да не ни се смеят по фестивалите и изобщо да ни допускат до участие тях? Както казах – първото основно правило е събиране на подробна и достоверна информация за екипировката, която искаме да закупим или да ни бъде изработена. С питане на реенактори, които могат да Ви дадат насоки и съвет кое откъде да се закупи или как да се направи, също се спестяват време, нерви и средства. Разбира се можете да възложите изработката на някой от българските или чуждестранни майстори, които правят антична екипировка. Това е и най-критичният момент в набавянето на екипировка. Местните майстори в България предлагат поносими за джоба на един средностатистически човек цени, но понякога им липсва опит в направата на

дадена реплика. Затова, ако считате, че изпълнението ѝ е по силите на избория от Вас занаятчия, трябва да го инструктирате подробно за точните параметри на вещта, която той трябва да произведе. В Западна Европа има много компании и частни майстори, които правят качествени реплики, но цените им са съобразени с техния жизнен стандарт. Както споменах, индийските манифактурчици, с продукцията на която масово се екипират статистите за филмовите продукции и повечето псевдореенаторски групи, са на ниски цени, но доста некачествени – съмнителни метални сплави, стилизирани и направо фантастични шлемове и брони, които бързо се износват:

Така че трябва да се намери 'златната среда' между качество и цена.

Моят съвет е, за да минимизирате риска от финансови загуби и разочарование, да започнете реконструкцията от цивилната екипировка – например туника, сандали, колан, плащ. В интернет е пълно с подробни чертежи и можете дори сами да си изработите необходимите вещи, стига да подберете платове от естествени материали (вълна, лен, кожа, естествена коприна, но в никакъв случай памук или синтетика). След като имате екипировката минимум и сте придобили усет към детайла (защото повтарям – реенактмънта се крие именно в детайлите), можете да пристъпите към

търсене и закупуване на брони, шлемове и мечове.

– **Добре де, казваш че процесът по набавяне на екипировка отнема 2-3 години. Дори и на самия теб е отнело доста време да изградиш достоверен образ. А за новобранци допускат ли се компромиси на фестивалите?**

– Допускат се само ако начинаещият участник наистина има желанието да се 'упгрейдва'. Защото ако човек се успокоява с мисълта: 'кой ще разбере, че не съм автентичен' или 'това че няма археологически находки на екипировката, която нося, това не значи, че не е съществувала', значи мястото му не е на реенаторското поприще, тъй като идеята на това начинание се състои да се реконструира максимално достоверно един образ. За фантазии и стилизации си има друг тип хоби – ЛАРП, примерно. Излиза и доста по-евтино.

– **А, така... сега опираме и до цената на реенактмънта – колко струва да си качествен реконструктор? Колко си инвестирал в екипировката си досега?**

– Както казах – това е хоби, а хобито е инвестиция на време и на пари. Не съм ги брилил, но за тези близо 10 години съм дал поне 5-6000лв. за постоянно усъвършенстване на старата и набавяне на нова екипировка. Притежавам две пълни екипировки на легионер от средата на 1-ви век и от средата на 3-ти (шлемове, ризници, мечове, копия, ками, колани, сандали и щитове). Имам и цивилни дрехи на римски гражданин (тога, туника, обувки), както и екипировка и инструменти на римски хирург – изработени от вездесъщия ми приятел Иван Рендаков (който има разностранен талант и даже изработва стъклени мъниста по антична технология).

Превъплъченията ми като законосец на Leg III Scythica, патриций и римски лекар.

Процесът по придобиване и замяна на едни реплики с по-качествени такива е постоянен и надграждането следва същата логика, както и при останалите хобита (колоездене, скално катерене, спелеология, ски).
– **6000 лв.! Сериозна сума си е това и явно изисква добри доходи. Затова да те попитам какво работят реенакторите?**

– Реенакторите по света (а и у нас) са хора със сериозни професии – юристи, лекари, бизнесмени и пр., които поради натоварената си работа имат нужда за определен период от време да „избягат“ от средата си и да се превъплътят в грижливо реконструирания от тях образ. Но професията в крайна сметка няма значение за това, което ни обединява – хора със скромни доходи също правят качествени реконструк-

ции – важното е желание да има. Ние сме нещо като братство – поддържаме се и си помагаме взаимно, и нерядко познанствата ни прерастват в приятелства. За 10 години участия в страната и чужбина имам широк кръг от приятели и познати реенактори не само в България, но и в Италия, Естония, Русия, Унгария, Румъния, Сърбия...

– **Какво правите на един такъв фестивал?**

– Един античен фестивал протича в дружеска атмосфера – всеки възстановчик демонстрира пред публика, а и пред колегите си новостите в екипировката, занаята който е усвоил, или пък знанията, които е придобил. Обменяме идеи, информация, ноу-хау, правим експерименти с оръжия, дискутираме различни спорни въпроси. Също така изработваме правила, които да важат за всички

Битка между римляни и даки на ежегодния фестивал в Констанца (Румъния).

участници по отношение на достоверна екипировка (бутафориите са строго забранени на повечето фестивали, организирани от уважаващи себе си реенакторски клубове), начина на водене на бой, техниките на безопасност. Все пак целта не е да убием или нараним човека отсреща, а да се забавляваме и да научим нови неща, както и да споделим знанията си с другите участници и публиката.

– **Какви са плановете ти за тази година?**

– Признавам си, че за известно време съм

понамалил активното си участие в повечето реенакторски събития в страната и чужбина, тъй като пренасочих вниманието си към личния ми живот – както знаеш, от година съм щастливо женен за една прекрасна дама и резултатът от голямата ни любов е нашата малка дъщеря. Така че хобито ми стои на втори план, макар че организирах на сватбената ми церемония да бъде извършен и римски ритуал.

Иначе в момента с ръководителите на кръжока по римско право към Юридическия

факултет на Софийския университет разработваме възстановка на римски процес. Паралелно с това тази година се „нагърбих“ и с подготовката на античния фестивал „Нике – играта и победата“, който се проведе на 13 август в археологическия резерват „Никополис ад Иструм“ (до Велико Търново), където се събрахме над 50 участника от България и Румъния и демонстрирахме най-доброто от реенакторската практика.

Също така през юни тази година със съмишленици римофили в София основахме и група за антични реконструкции „Mos Maiorum Ulpiae Serdicae“. Нашата амбиция е да популяризираме възстановките и живата история тук, защото както може би забелязате от разказа ми, основните клубове са в провинцията, където хората явно ценят древното си наследство повече от столичани. Така че всеки жител на „Големия град“, интересуващ се от хобито античен реенактмънт и пресъздаването на живата история е добре дошъл в обществото ни. Вече имаме разрешение от Музея на София да направим кратък пър-

форманс на хобито ни за празника на столицата (17 септември) на Ларгото.

– **Защо се „реших“ да дадеш интервю точно сега?**

– Винаги съм бил на мнение, че качеството няма нужда от реклама, но наблюденията ми върху т. нар. консуматорски пазар показват, че често връх вземат фалшивите продукти, многократно преекспонирани по медиите. Освен това напоследък някои общински клубове с големи претенции се опитват да си припишат заслугата за появата и развитието на римските реконструкции в България с откровено неверни и дезинформирани твърдения в интернет пространството. Затова реших, че не е лошо някой „динозавър“ във възстановките като мен да разкаже на интересуващите се от това хоби читатели как стоят нещата в действителност. Пък и през юли 2016 г. отбелязвам първото десетилетие, откакто започнах да се занимавам с реконструкция и това интервю е израз на своеобразния юбилей на римския реенактмънт у нас.

"Scuta decumbere"

"Scuta decumbere" – отеква викът на центуриона от Legio I Italica и с дружен тътен оставяме щитовете на земята...

В Novaе (дн. Свищов) е адска жега, но аз стоически я понасям, закован в нагорещената си броня. Чувствам се като истински легионер. Форсираните маршове през града и руините на легионния лагер се редуват с битки с варварите. Подкованите ми калиги чаткат по асфалта, следвайки зададения ритъм. Въпреки тежестта на бойното снаряжение и умората обаче съм в еуфория, тъй като мечтата ми да участвам в римска възстановка се сбъдна. Още не мога да се отърся от фестивала, който ме върна назад

във времето и напълни душата ми с положителни емоции...

А всичко започва в четвъртък (26-ти юни 2008 г.), когато натоварен с около 20 килограма екипировка поемам към Свищов. Пътъом минавам през летището да посрещна Евгени от Москва – ръководител на „Cohors II Mattiacorum Equitata“ – клуб за историческа реконструкция на тази римска помощна част, станувала някога по нашите земи. За съжаление тази година той идва сам, поради проблеми с организацията, но да се надяваме, че следващия път братята легионери от Русия ще са повече. Показвам му набързо центъра на София и главните забележителности. Имам и поставена задача от Стоян Проданов /един от организаторите на фестивала в Свищов/ да подбере няколко комплекта гладиаторски реквизит от филмовото студио "Nimar". Оръжията и дрехите им не са никак достоверни, но двамата с Евгени съумяваме да отсеем по-нормални костюми. До Свищов пътуваме с кола на организаторите, улисани в разговори за римските легиони и развитието на клубовете, занимаващи се с исторически възстановки. Бързо се настаняваме в хотела и отиваме да гледаме откриването на фестивала със запалването на свещения огън от 'весталките' (играни от доста младички италианки), последвано от пиротехническо шоу. По пътя срещаме и братята от Първия италиански легион (Legio I Italica), които маршируват в пълно бойно снаряжение. Очаровани сме от точните команди и синхрона, който постигат. Евгени не си носи бронята, шлема и гладиуса, поради митнически проблеми от руска страна, а на мен пък ми липсва шлем, тъй като за съжа-

ление все още не е готов, но нито за миг не се съмнявам, че италианците ще откликнат на молбата ми и ще ни предоставят необходимите вещи.

В петък сутринта се явяваме по туники и калиги на градския стадион в Свищов, за да тренираме римски команди и построения. Евгени има опит в тази област, тъй като е командир на своята група, а пък аз знам латинските фрази, така че бързо правим впечатление на италианците с адекватните си маневри. Като цяло основните команди са лесни: *Signo sequute* – следвай знамето, *Ad gladium, vertite* – завърти се надясно, *Ad scutum, vertite* – завърти се наляво, *Ad agminem* – в колона, *Ad testudinem* – в

'костенурка', *Gladium stringe* – мечове вън, *Gladium reconde* – прибери мечове, *Parate!* Настъпвай, *SALUTA-TE* - За почит, *INTEN-TE* - Мирно, *AD SIGNA* - /Строй се/ под знамената. Също така практикуваме и характерния римски начин на водене на битки – прикрит зад големият правоъгълен щит, чийто горен край е на равнището на рамото ми, а долният – малко под коляното, аз отработвам мушкащи удари, насочени към горната и долната част на противника. Също така нанасям и удари с щит. Целият раменен пояс участва в тези движения, така че след половин час вече усещам болки в мускулите. От марша калигите малко ми убиват, но пък от друга страна се чувст-

вам като истински легионер. Запознаваме се с Паоло – астрономът на легиона, който ни отвежда в построения дървен каструм над стадиона. Лагерът е с четири дървени кули, порта и е заграден със стени от трите си страни, които са построени за две седмици от българските организатори в Свищов. Програмата и последователността на събитията на фестивала малко куцат, но все пак това мероприятие се провежда за първи път в България. Догодина, надявам се, възстановката ще е по-координирана. Иначе от двете страни на входа на лагера са подредени палатките на легионерите. В центъра се издига олтарът, а зад него палатката със статуите на всички богове. Пред олтара

са изправени и орелът, знакът и вексилата на легиона.

Пред всяка палатка са подпрени един в друг пилумите и щитовете на легионерите. Паоло ни показва слънчевият часовник, няколко карти на империята, восъчни плочки по които може да се пише и стъкленица с вода, която концентрира слънчевите лъчи подобно на лупа.

Постепенно се запознаваме с всички участници във възстановката. Освен италианци има и чехи, които реконструират помощни войски. Донасям си екипировката в лагера и разяснявам какъв е случаят с Евгени (който си е взел туниката, калигите, колана и една доста добре направена кожена чанта). Естествено възражения срещу приема ни в легиона няма и скоро сме снабдени с всичко необходимо. Разменяме си мнения

с италианците за тънкостите на екипировката и разглеждаме лагера и се снимаме, преди да са плъпнали туристите.

Легионерите ни приемат доста свойски и скоро вече се чувствам част от клуба им. Макар че малко от тях говорят английски, не усещам особени проблеми с комуникацията. В това време се появява центурионът и подканя другарите си да си слагат броните. Срещам трудности с моята, която почти не е носена и ремъците ѝ са обтегнати. Въобще сегментната лорика се облича с чужда помощ, за разлика от ризницата, която носи Евгени. Когато обаче слагам и шлема, усещам как лека полека тялото ми започва да се нажежава. Слънцето припича неумолимо и броните ни блестят. Грабваме щитовете и започваме да повтаряме някои по-сложни маневри, като построяването на костенурка (легионерите съгласувано вдигат щитовете си нагоре, като го подпъхват под щитовете на войниците пред тях, подобно на наредени керемиди) или разгръщане на походния строй в двойна линия (войниците от задните редове, при вика „Ad Centurio“ притичват от двете страни до другарите си в предна линия, образувайки квадрат).

В лагера вече се навъртат и първите туристи, както и журналисти. Първоначално ми-

сля последните за любознателни сеирджии и охотно им обяснявам за устройството на лагера и организацията на мероприятиято, както и неща от легионерското ежедневиe. Те от своя страна се радват, че са срещнали българоговорящ легионер и вадят микрофоните и камерите. Един истински войник никога не отстъпва и така влизам в емисиите на новините по Нова Телевизия и БТВ. Почват и снимките с разните му там запачи. Като цяло ставам звезда. В това време помощните войски на градския стадион се бият срещу варварите, но биват победени. Настава ред на легиона да покаже на какво е способен.

Публиката вече се е нахъсала за кръв и очаква не преговори, а бой. В стегнат строй и

тактувайки с десния крак, бойните ни редици излизат от лагера и настъпват към безпорядъчната варварска тълпа, която при вида ни надава зловещ вой. На тази тяхна демонстрация ние отговаряме с удари на мечове по щитовете и скандирания: 'Legio Prima Italica'. Преговорите се провалят и двете страни се готвят за сражение. Варварите ни засипват с метателни оръжия, но ние правим бързо костенурка и амунициите им отиват на вятъра.

Започваме бавно настъпление с левия крак, като всеки държи войника пред него за колана, с цел да не се разкъсва линията и атаката да протича равномерно. Знамената са прибрани зад строя и варварите връхлитат със страшна сила върху редиците ни.

Сблъсък на щитове, мечове, викове, досущ като в реалността. Неуспели да разкъсат линията ни, варварите се оттеглят и се опит-

ват да ни заобиколят. Пред мен се изпречва един противник с фалката (крив меч) и се опитва да ме посече. Бързо вдигам с едната ръка щита си нагоре и се навеждам, като с другата ръка го мушкам с гладиуса отдолу (мечовете за сражението естествено не са истински, за да бъдат избегнати нещастни случаи). Нападателят се свлича. Евгени е цяла фурия, понеже е участвал в подобни битки, и убива четирима (преди подло да го покоси един лежащ уж умрял варварин).

След като дават много жертви, варварите настояват за примирие и се изтеглят. Легионерите с извадени мечове обикалят стадиона, под аплодисментите на публиката. След боя се провежда ритуала по очистване на армията (lustratio). Ролята на жреца играе един брадат симпатяга с прякор Корвус, който е душата на легиона. Негова е заслугата за това, че ритуалите се изпълняват на латински. На боговете биват 'принесени' три жертвени животни - овен, прасе и теле, а след това се запалва огънят и войската го прескача.

Вечерта, след като сме се освободили от оковите на броните, слизаме с Евгени в града (както сме по туники, колани и калиги) да вечеряме с нашите бойни другари и един симпатяга от варварския лагер на име Ни-

коло. Запознавам италианците с особеностите на българската кухня. Особено много им харесва шопската салата (заради сиренето) и хубавата българска бира (Шуменско и Болярка), която специално им препоръчвам. Новината за възстановката се е разчула и прииждат любопитни граждани, за да се снимат с героите на деня. Италианците са впечатлени от голямото количество красиви жени в България. В общи линии представляваме интересна картинка – облечени в червени туники (които за неизкушения зрител изглеждат като полички) мъже обсъждат днешните събития на италиански, руски и развален английски. Затова уважавам разваления английски – без

проблеми се разбираме на него, помагайки си и с жестове.

На другия ден отрано се строяваме, за да поднесем клетва към орела на легиона, който е бил свещен символ при римляните. Центурионът се разхожда и потупва неспазилите линии на построение с лозовата си пръчка. Легатът произнася клетвата, а ние я повтаряме, кълнейки се, че ще браним знамената на поделението и римската слава с цената на живота си.

В бодро настроение излизаме от лагера и се натоварваме на автобусите, които ни откарват до посетителския център "Нове". Той е построен до частично разкопания лагер на Първия Италийски легион, станувал тук преди 19 века. Така че братята италианци имат антикварни симпатии към това място. Маршируваме между руините на легионната болница и банята на каструма, а един полски археолог обяснява плана на града (благодарение на полските експедиции от 40 години Нове се проучва системно). Слънцето отново припица безмилостно, а прахът, вдигнат от маршируването ни се набива във всички пори на тялото, но вече свиквам с легионерския живот (италианците напаяват походна песничка в такт с маршируването). Най-накрая стигаме бре-

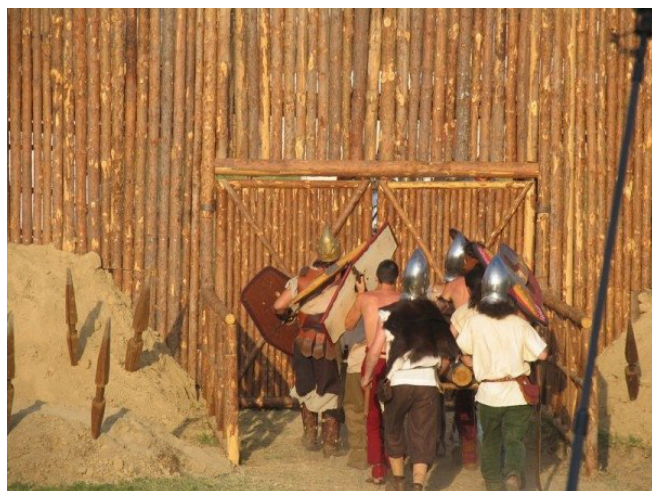

га на Дунава, където легионът се строява с извадени мечове и отдава чест.

Евгени пък също има симпатии към Мизия (провинцията е обхващала територията на Северна България), тъй като тук е станувала неговата кохорта. Даже ме навива след марша да се изкъпем във водите на Дунав, като истински легионери, но аргументът ми, че атомната електроцентрала "Козлодуй" е наблизо, охлажда ентузиазма му. Така че само се снимаме на крайбрежната ивица и след това сядаме под близкото дърво, за да се разхладим с бира. Следва разходка из центъра на Свищов /с броните/, като приятелят ми си купува български сувенири и вино. Връщаме се с такси в лагера уморени, но доволни. Там вече са и колегите въз-

становчици от група „Чигот“, които самоотвержено са се нагърбили да играят ролята на гладиатори на фестивала и къннат екипировката, която сме им подбрали. Уверявам ги, че това е било най-приемливото от цялата сценична бутафория, която преровихме. Чиготите махнат с ръка и започват да черпят италианците с прословутата алкохолна напитка "облак". В тази горещина миксът от мента и мастика действа действително разхлаждащо. В това време ми звънят едни приятели, които минават през Свищов специално за възстановката. Вкарвам ги вътре в лагера да разгледат, като свойски им обяснявам разни детайли, а те за благодар-

ност ме черпят със студена бира. Бойните ми другари обаче се стягат за битка, защото варварите са се активизирали и напредват към портата на лагера с таран.

Евгени е на стената, но след кратка престрелка едно копие го улучва и той пада навън в рова (доста ефектно изпълнение). Вратата не издържа и ордите нахлуват вътре, но ние отбиваме атаката и преминаваме в настъпление. Преминавайки през моста над рова се построяваме отново в костенурка, защото стрелите и копията валият непрекъснато.

Следва нов сблъсък и варварите ни наобикалят. Сред прахоляка и пушека различавам, как центурионът пада убит. Част от легионерите се скупчват около него, викай-

ки доктора, а останалите удържаме варварския напор. Когато най-накрая враговете се оттеглят, тялото на центуриона е пренесено в лагера сред сълзи и вайкания.

След това започва ритуала на погребението му на стадиона. Корвус отново е в стихията си - три пъти извиква името на центуриона, след това слага монети на очите му и прави възлияния на боговете на подземното царство. Изнасяме и маските на предците на покойния центурион, подреждайки се в почетен караул около 'убития'.

В това време войниците вдигат щитовете пред лицата си и надават протяжен вой. След това един от войниците започва да ци-

тира забавни случки от живота на убития, а ние се смеем през сълзи. Корвус кръстосва ръцете на центуриона и го покрива с бяло покривало. Следва изборът на новия центурион - досегашния му помощник - опциона Таурус. Войската го приветства с извадени гладиуси, а публиката се кефи на шоуто.

Вечерта се запознаваме с Игор – наполовина руснак, който учи в Свищов. Излизаме с него и колежките му да вечеряме, а след това засядаме в местната дискотека 'Jukebox', където вече се е настанил половината легион. Използвам момента да танцувам в дискотеката по туника, като размятам колана наляво надясно, а калигите ми правят страхотно сцепление с пода. Истински фурур.

В неделя сутринта ми е малко мъгляво, но ни чакат нови задачи. В лагера пристига италианският посланик в България, който е много впечатлен от възстановката и заявява на кмета на Свищов, че очаква същото мероприятие и догодина. Човекът владее донякъде и руски, тъй като е бил преди това на служба в Русия и си разменяме по няколко думи с него. Като цяло общото мнение на е, че е крайно време в България, на територията на която са станували толкова дълго римски войски, да бъде създа-

ден подобен клуб. Натоварваме се в автобусите и отново поемаме към посетителския център Нове, където върху руините на Вила екстра мурус (т.е. вилата на легата, която се е намирала пред портата на лагера) Корвус произнася молитва на латински към Марс, Юпитер и Янус за очистване на греховете ни и благополучие.

След това отправяме да разгледаме етнографския и историческия музей на Свищов, а хората по улиците се дивят на странната гледка – два автобуса натъпкани с легионери. Вътре се вихри купон, шофьорът е пуснал 'Джипси Кингс', а 'възкръсналият' центурион танцува в прохода между седалките и тактува по шлемовете на легионерите с празна бутилка от минерална вода. След разглеждането на музея, в приповдиг-

нато настроение отиваме на обяд. Пак се за-
формя интернационална компания, която
засипва сервитьорката с поръчки на разни
езици. Следва бърз поход към лагера, където
започва подготовката за решителната битка
с варварите. Противниците ни пристигат и
след разменени закани и викове се хвърлят в
ожесточен последен бой, но вождът им бива
посечен, а останалите биват заобиколени и
избити без милост, макар че в баталията и
немалко legionari губят живота си.

Следва победоносна обиколка на стади-
она, всички участници във възстановката
по традиция се поздравяват с вдигнати

оръжия под аплодисментите на изпадна-
лата в екстаз публика, която напире да се
снима с нас.

След снимките предприемаме заклю-
чителен триумфален поход по улиците
на града. Чаткаме с подкованите калиги
по асфалта в такт с командите на центу-
риона, наобиколени от ентузиазирания
тълпа, която ни засипва с комплименти.
После се оттегляме в лагера, а Корвус и
още няколко участника остават на град-
ския площад, за да демонстрират на пуб-
ликата ритуал посветен на Митра и танца
на Салиите.

на прекрасен завършек на този първи и незабравим фестивал.

Стягам и аз своя багаж и вечерта с Евгени отиваме на прощално парти, съпроводено с гледането на мача Германия-Испания. Северните варвари падат и на футбол, така че всички са доволни и количеството вино бързо намалява. Черпя италианските ми приятели с така усладения им се 'облак'. Купонът продължава до два часа и след това всички се разотиват уморени, но доволни на кратък отдых.

Италианците започват да свиват лагера, защото утре ги очаква път, а ние с Евгени се снимаме със центуриона и братята по оръжие.

Центурионът ни хвали за проявената координация по време на марша и издръжливостта, и разменяме имейли. Получаваме покана да участваме в бъдещи мероприятия и аз съм на върха на щастието. Наистина

Рано сутринта изпращам моите *fratres*, които пътуват към Букурещ, за да хванат оттам самолет до Италия. Единият от организаторите ни откарва двамата с Евгени към София, тъй като на него му предстои полет до Москва. Споделяме възторжени мнения за фестивала, обсъждаме евентуалното ни участие догодина и разменяме взаимни покани за гостуване.

Битката при Аргенторат

Автор: Владимир Попов

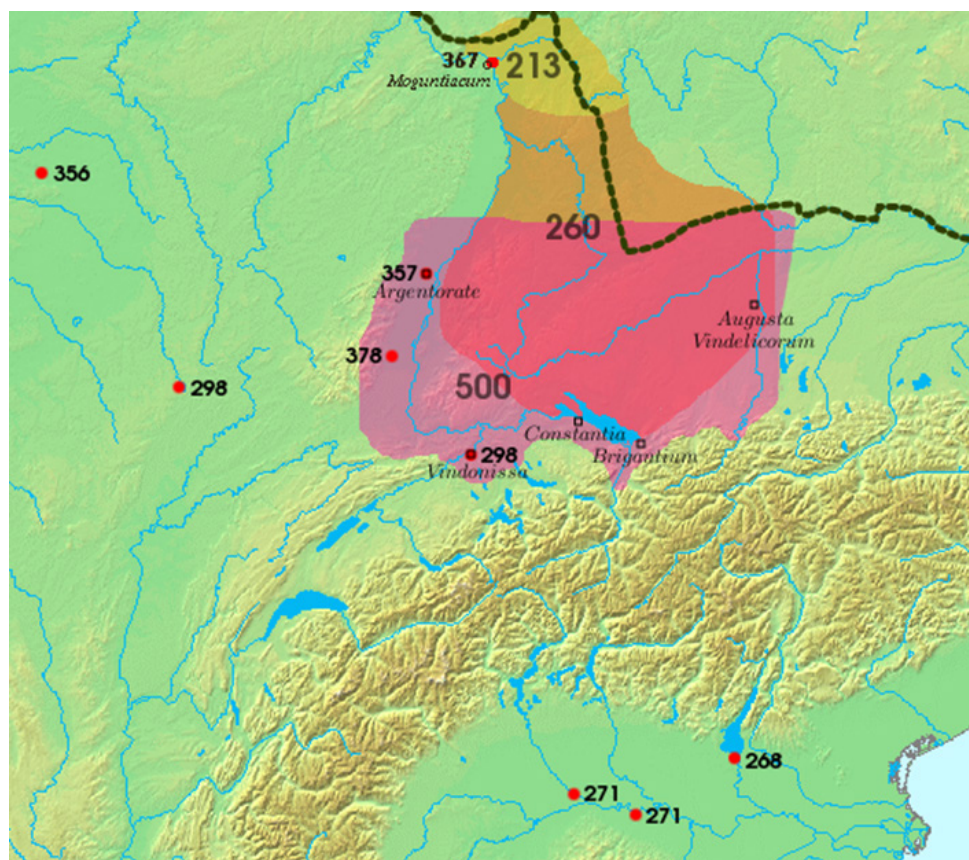
Битката при Аргенторат (съвр. Страсбург) била ключовото сражение между римските войски, командвани от цезар Флавий Клавдий Юлиан и превъзхождащите ги по численост пълчища на алеманите, оглавени от Хнодомар. Според описанието на Амиан Марцелин, вероятно се провела през август 357 г. и решила изхода на римо-германската война 356-360 г.

Предистория

През 3 век малките и разпокъсани германски племена започнали да се сливат, образувайки конфедерациите на франките (в Северозападна Германия), алеманите (югозападна Германия) и бургундите (Централна Германия). Тези племенни обединения могли да мобилизират значителен брой боеспособно население и представлявали сериозна заплаха за римската власт в по-поречието на реките Рейн и Горен Дунав.

Под наименованието алемани (от древногерм. *alle manner* — всички хора) били обединени племената на свевите, маркоманите

и ютунгите. Първо упоменание за тях датира от управлението на император Каракала (211-217 г.), когато последният предприел военни действия в земите им, опитвайки се да ги подчини. Алеманите се появили на историческата сцена отново през периода 260-268 г., когато в римската държава царял хаос — на изток персите разгромили римската войска при Едеса и пленили император Валериан; западните провинции се отцепили в т. нар. „Галска империя“, управлявана от местни магнати, а по-голямата част от войсковите контингенти били съсредоточени на Балканите (срещу готите и появяващите

Разселването на алеманите през 3-5 век и по-важните битки.

се непрестанно узурпатори). Възползвайки се от това, през 260 г. алеманите, оглавени от техния крал Крок, плячкосали провинция Реция, и нахлули в Италия, обсаждайки Медиолан (дн. Милан). Император Галиен (синът на Валериан) с общо 30,000 легионери и мобилизирани местни жители успял да разгроми нашествениците, като според римския историк Зонара, в битката загинали 300 000 алемани (несъмнено силно завишена цифра). За това, че победата не била окончателна говори и фактът, че инвазията на алеманите принудила римските власти опразнят т. нар. Десетинни поля (Agri Decumates) между горните течения на реките Рейн и Дунав, евакуирайки цивилното население и разквартируваните там войски. Алеманите се настанили на тази територия и оттам започнали периодични набези в Галия и Италия.

През 268 г. алеманите отново проникнали в Северна Италия. В началото на 269 г. император Клавдий II и Аврелиан предприели поход срещу тях и победили варварите при езерото Бенак. Използвайки ангажираността на римляните на Балканите, през 271 г. алеманите, маркоманите и ютунгите разграбили Норик, преминали Алпите и отново нахлули в Северна Италия, превземайки Плаценция. Армията им наброявала 40 000 и първоначално постигнала успехи, разбивайки легионите на император Аврелиан. Впоследствие той реорганизирал войската си и скоро след това нападнал лагера на алеманите при река Метавър, с което ги изненадал и им нанесъл решително поражение. След като привидно им обещал примирие, Аврелиан пресрещнал оттеглящите се германци при Тицин и ги унищожил напълно. През 298 г. цезар Констанций Хлор (управител на Галия и Британия) разбил нахлулите в Галия алемани в две последователни битки, а дългогодишния

противник на римляните - крал Крок постъпил на служба в щаба му и след смъртта на Констанций през 306 г. инициирал провъзгласяването на сина му Константин за император. Алеманите били усмирени за период от 50 и нападнали империята чак, когато в нея отново избухнали междуособици.

Въпреки че населението на „Алемания“ се изчислява само на 120-150 000 жители, това било войнолюбиво общество свикнало на непрестанни конфликти със съседните племена и Римската империя. Управлението било осъществявано от военни кланове, начело всеки от които стояли вождове (които римският историк Амиан Марцелин нарича принцове – *reguli*) – благородници, избирани за бойни заслуги. Всеки клан притежавал участък от територия, наречен *pagus* (кантон), няколко кантона образували кралство (*regna*), начело с крал. Структурата на това военизирано общество може да се проследи от разказа на Амиан Марцелин - нахлулите през 350 г. в Галия алемани били командвани от двама старши крале – Хнодомар и Вестралп. Хнодомар – мъж със забележителен ръст, сила и енергия бил обрисован от Амиан Марцелин като „злият гений“ стоящ зад инвазията на варварите на римска територия. Подчинени на старшите крале били още 5 краля (*reges*), които управлявали кралствата (*reges*), а по-долу в йерархията стояли принцовете (*reguli*). Под кралската класа стояли съсловията на клановите благородници (наречени от римляните оптимати) и воините (*armati*). Воините били професионални или набрани сред свободното население.

Алеманите били непримирими врагове на империята, но археологическите находки показват, че те били романизирани, живеели в къщи наподобяващи римските, носели римски дрехи и украшения.

Алемански воин (3-4 век).

Положението в Галия в навечерието на кампанията на Юлиан

Към януари 350 г. Римската империя била разделена между двамата сина на Константин Велики – Константин, управляващ западните провинции и Констанций II – владетел на изтока. Въстанието на комит Магн Магненций (командващ полевата армия в Галия), който узурпирал престола и убил Константин, довело до продължителна и кръвава гражданска война. Император Констанций II, който по това време водел дългогодишна война с персийския цар Шапур II, прекъснал военните действия и прехвърлил 60 000-та си армия в Илирия. Магненций

мобилизирал галската полева армия (около 25 000 войника), подсилена с франкски и саксонски федерати, с което оголил Рейнския лимес. В битката при Мурса (351 г.) Констанций II успял да нанесе поражение на узурпатора, който изгубил около 24 000 войника. Загубите на Констанций в тази пирова победа достигали около 30 000.

От отсъствието на римски войски в Галия се възползвали франките и алеманите, които разрушили римските крайбрежни укрепления в Германия и Реция и се настанили на западния бряг на Рейн. Около 20 000 римляни били пленени и накарани да обработват земите на варварите.

Гражданската война продължила до 353 г., когато Констанций II най-накрая успял да разбие остатъците от армията на Магненций в Алпите, а последният се самоубил. Римските загуби от двете страни възлизали на над 60 000 отбрани войници и Констанций нямал достатъчно сили да води сам война на два фронта. На изток персите отново подновили настъплението си и считайки за по-важна войната с тях, императорът отделил за защита на Галия около 13 000 войника, под командването на магистъра на конницата Силван (франк по произход). От щаба си в Медиолан императорът предприел поход с около 30 000 армия и си възвърнал контрола над Реция и принудил кралете на Южна Алемания – Вадомар и Гундомад да сключат мирен договор с него. В това време обаче Силван се разбунтувал, провъзгласявайки се за император, и Констанций изпратил срещу него отряд протектори доместици начело с Урзицин (сред тях бил и римският историк Амиан Марцелин), които успели да го заловят и екзекутират. За да предотврати последващи опити за узурпация, Констанций II назначил 23 годишния си братовчед

Юлиан за цезар и му поверил отбраната на Галия.

Задачата, стояща пред Юлиан била изключително трудна. Според историка Амиан Марцелин Могонциак (Майнц), Агренторат (Страсбург) и прилежащите им градове били в алемански ръце. Франките превзели легионната база Колония Агрипина (Кьолн) и с изключение на няколко форта, държани от римляните, останалите крайречни укрепления били унищожени, а разквартируваните в тях гранични гарнизони (*limitanei*) избити. Източните и централни части на Галия били наводнени от варварски банди, които грабели мирното население и опожарявали градове и села.

Галският поход на цезар Юлиан

Монета на император Юлиан в пълно бойно снаряжение.

Юлиан се оказал способен пълководец. През зимата на 355-356 г. той съсредоточил войски във Виена (дн. Виен) и установил връзка с командващият конницата

(*magister equitum*) Марцел, чийто комитат (мобилна армия) зимувал в Реми (дн. Реймс). За да се съедини със силите на Марцел, Юлиан предприел рискован поход през гъмжащата от алемански банди територия, той даже изненадал и разбил значителен техен отряд, обсаждащ Аугустродунум (дн. Отен). След като съединил силите си с тези на Марцел, Юлиан решил да възстанови римския контрол в провинцията, но попаднал в засада при *Desem Pag* (дн. Диез). Ариегардът му, съставен от два легиона бил атакуван внезапно от голяма германска банда. От пълно унищожаване ги спасил отряд ауксilia палатина. Достигайки Бротомат (дн. Брюмат) Юлиан разгромил друг алемански отряд. Решил обаче, че силите му са недостатъчни за по-нататъчно напредване срещу алеманите, той се върнал нагоре по поречието на Рейн, за да възстанови римските укрепления и стените на опустошената Колония Агрипина. След като сключил мир със франките, цезарят подsigурил провинция Долна Германия и събрал всичките си сили, за да се разправи с алеманите. За зимен лагер той избрал град Сенони (дн. Сенс), но разквартирувал част от войските си в Реми. Възползвайки се от това алеманите обсадили Сенс, но тъй като не могли да превземат града, след месец отстъпили. През това време намиращият се наблизо Марцел не се притекъл на помощ на обсадения Юлиан, за което впоследствие бил обвинен в страхливост и освободен от поста си. През 357 г. Констанций планирал да проведе голяма настъпателна операция срещу алеманите. Юлиан трябвало да атакува противника откъм Рейн, а командващият пехотата (*magister peditum*) Барбацион с 25 000 армия да напредне откъм Августа Раурика (в Реция). В това време голям отряд алемани успял да премине между двете римски армии и да на-

Рейнският лимес през 4 век.

хлуе дълбоко в Галия чак до Лугудунум (дн. Лион), разграбвайки долината на р. Рона. Гарнизонът на града обаче им оказал достоен отпор и след като не могли да превземат Лугудунум, варварите започнали да се изтеглят

обратно към Рейн. Юлиан ги пресрещнал и унищожил по-голямата част от тях. Много от варварите се пръснали по рейнските острови, затова римските помощни войски и флота организирали прочистване и унищожаване на укрилите се там бегълци.

За да спре бъдещи набези, Юлиан възстановил стратегическата крепост Tres Tabernae (дн. Саверн). В това време Барбацион бездействал и не се опитал да нападне минаващите покрай него грабителски отряди. Вероятно от завист към военната слава на младия цезар, той по всякакъв начин се опитвал да противодейства на Юлиан и да предотврати обкръжението на основните сили на противника. А когато алеманите нападнали армията му, докато последната все още строяла лагерни укрепления и събирала фураж, той безславно я изтеглил обратно в Италия, оставяйки по-голямата част от обоза си в ръцете на противника.

Силите на Юлиан

Останал сам в Галия, Юлиан разполагал с армия от около 13 000 човека. От приблизителното описание на Амиан, можем да заключим, че в нея участвали следните подразделения:

3 палатински легиона (Ioviani, Herculiani, Primani) и **2 полевни легиона** (legio comitatenses), които Амиан именува под общото име Moesiaci. Легионите в късната армия били отряди с численост 1000-1200 войника.

7 единици ауксilia от по 500 човека: елитните auxilia palatina на Heruli, Batavi, Reges, Cornuti, Brachiiati, Petulantes и Celtae, които били съставени в по-голямата си част от варвари на римска служба.

Стрелци – в късноримската армия те били зачислени към всеки легион.

Кавалерия – 4 отряда дворцови схоли (Scholae palatinae) – две подразделения тежковъоръжени катафракти (Equites cataphractarii) с обща численост 360 кавалериста, Equites Gentiles, Equites scutarii и леки конни стрелци: Equites Dalmatae и Equites sagittarii – вероятно от по 500 конника.

Балистари – подразделение, разполагало с метателни машини.

При описанието на битката, Амиан Марцелин споменава, че на левия фланг на построената армия се разполагал Север с три подразделения ауксilia, но не дава информация за имената на тези части. Възможно е това да са били местни галски отряди.

Юлиан имал и конен отряд от 200 схолярия – неговата лична охрана.

Битката

Седемте алемански крале – старшите Хондомар и Вестралп и подчинените им Урий, Урзицин, Серапио, Суомар и Хортар успели да съберат при Аргенторат (дн. Страсбург) около 35 000 воина (от тях 6000 кавалерия). От дезертъори те узнали за малобройността на римската войска и изпратили на Юлиан посланици с ултиматум, в който искали да се признаят завоеванията

им в Галия. Юлиан задържал пратениците и след като завършил строежа на укрепленията по поречието на среден Рейн, измислил с армията си 21 км. до позициите на варварите. Виждайки врага, войниците му настоявали да влязат веднага в бой, въпреки че било пладно и те не били отпочинали от марша. Въодушевлението на войниците било подкрепено и от командния състав, и Юлиан, след като произнесъл окуражаваща реч пред войската, заповядал настъпление.

Римската армията напреднала към предварително избраното от Хондомар място на сражение край Аргенторат – леко полегат хълм на няколко километра от река Рейн, покрит с жито. Германският крал бил предупреден от съгледвачите си за приближаването на римляните и построил войската си на билото на хълма, за да им даде предимство при атака. Десният фланг на алеманите опирал в гора, където в засада били разположени допълнителни отряди. Германците изградили и ровове, за да препятстват римското настъпление. Тук командвал племенникът на Хондомар – Серапио, който въпреки младостта си бил утвърден военен авторитет. Самият Хондомар, наясно със заплахата от римската тежка кавалерия, командвал левия фланг на германците, където разположил цялата си конница, между които скрил и лека пехота. Комбинираните действия между пехотинец и конник били изпитана германска тактика още от 1 в. и те успешно се противопоставяли на по-добре въоръжения и защитен противник, както отбелязва Амиан. Строят на германците вероятно бил разделен на отряди (pagi) от по 800 човека, командвани от своите принцове.

От своя страна Юлиан разположил пехо-

Това била стандартна римска тактика: втората линия същевременно е служела и за резерв, който да е в състояние да се намеси както ако врагът заплашва да пробие предната, така и да се възползва от възможностите, които възникват /например да направи обход и да обкръжи противника/. Самият Юлиан с 200-те си конника явно се намирал между двете линии, за да дава наставления и да поддържа духа на войниците в критичните точки.

Въпреки, че римската кавалерия избягала, германските конници и пехота не успели да се възползват и да заобиколят римския фланг, тъй като на помощ на първата линия се притекли помощните войски

от резерва – Batavi и Reges. Но в центъра германците, окрилени от напредването на лявото крило, атакували яростно римската линия, с надеждата да пробият стената от щитовете, използвайки физическата си сила и численото превъзходство. Римляните обаче запазили строя си като направили дори костенурка, обсипвайки врага с многочислени метателни оръжия и нанасяйки му тежки загуби.

В отчаян опит да вземе превес в битката елитен алемански отряд (съставен от отбрани воители, предвождани от вождовете си), вероятно направил клин (или т. нар. свинска глава – *caput porcinum*)/, с което успял да пробие първата редица. Въпреки това линията на римляните не се раз-

паднала и двете половини съумели да запазят строя си. Пробилите германци били посрещнати от втората линия, оглавена от легиона на Приманите. Те се сражавали (според описанието на Амиан), както това правели класическите легионери: прикривайки се зад щитовете, поразявали враговете с мушкати удари. Приманите изтласкали оределия и обезкървен противник обратно и запълнили пролуката в строя.

На левия фланг магистърът на кавалерията (*magister equitum*) Север командвал три поделения помощни войски, заподозрял засадата в гората запазил изходната си позиция. Амиан не споменава повече участието му в битката, но най-вероятно той се е присъединил към съратниците си от

центъра в победното им настъпление срещу бягащия противник.

След упорита ръкопашна схватка постепенно римските флангове обхванали германците, които сломени от понесените загуби в края на краищата побягнали в безпорядък, преследвани и избивани от римляните. Много от тях били посечени от римската кавалерия и пехота (според Амиан на полето останали 6000 човека), а голяма част панически се издавила при опит да преплува Рейн. Либаний посочва общо число на загиналите – 8000.

Римляните изгубили 243 войника и 4 трибуна (двама от които командвали катафрактите).

Последствия

Хнодомар със свитата си се опитал да се спаси в бившата римска крепост Конкордия (на около 40 км. от Аргенторат), където бил приготвил в случай на поражение съдове за евакуация през реката. Отрядът му обаче бил достигнат от римляните и се предал. Помилван от Юлиан, германският вожд бил изпратен в двора на Констанций в Милан, където не след дълго умрял.

След решителната си победа Юлиан бил провъзгласен от въодушевената си войска за Август /император/, но отказал титлата, опасявайки се, че така ще възбуди завистта на Констанций II.

Римляните възстановили разрушените укрепления по Рейн и дори прехвърлили реката, опустошавайки владенията на алеманите. В изоставените Декуматски поля (Agri

Decumates) Юлиан построил форт, където настанил гарнизон и сключил примирие с варварите.

На следващата година Юлиан разорил селищата на франкските племена салии и хамави по поречието на долен Рейн и ги задължил да плащат данък на империята. След това той отново се прехвърлил в земите на алеманите, където новите старши крале Хортар и Суомар му засвидетелствали покорството си, обещавайки да снабдяват войската му с продоволствие и да му върнат всички пленени римляни.

През 359 г. Юлиан възстановил седем укрепления по Рейнския лимес, използвайки доставените му от алеманите строителни материали и работници. След това прекосил отново реката и опустошил земите на Урий, Урзицин и Вестралп, които също били принудени да сключат мирен договор и да върнат отвлечените от Галия римски граждани. Така по-голямата част от Алемания била омиротворена.

Категоричната победа на римското оръжие усмирила алеманите и франките по Рейнския лимес за близо 10 години, а опитите им да проникнат в Северна Италия завършили с катастрофални поражения, нанесени им от императорите Валентиниан I (през 368 г.) и Грациан (през 378 г.).

(За тея, дето не са почитатели на четенето, а се кефят поовече на екшъна, феновете на VI са се постарали да възстановят виртуално и тази битка: <https://www.youtube.com/watch?v=sryPXbdBVQc>).

Битката при Пидна и краят на Македонското царство

Предистория

В резултат на предходните две войни с Филип V (215-205 г. и 200-196 г. пр. н. е.), Рим напълно контролирал гръцките полиси, а македонския цар се задължавал да не напада Елада. След като дейността на Филип V била ограничена на юг, последният насочил погледа си на север, подчинявайки тракийските племена, които смятал да използва за бъдеща война срещу Рим. През 179 г. пр. н. е. Филип умрял, но него-

вият син Персей продължил политиката на баща си: сключил съюз с войнственото племе на бастарните и изразил подкрепата си за антиримски настроената гръцка национална партия. Македония престанала да се държи като зависим съюзник. А когато Персей през 172 г. пр. н. е. сключил съюз с беотийците, етолийците и византийците, нарушавайки по този начин договора от 197 г. пр. н. е., на Рим не му останало нищо друго, освен да обяви война на самозабравил се цар. Естествено при такава ситуа-

ция, когато легионите дебаркирали в Епир, всички реални и мними съюзници на Персей веднага минали на римска страна.

Войските на противниците

Македония обаче разполагала със значителна военна сила. Армията ѝ наброявала 43 хиляди човека (включително 21 хиляди фалангити и 4 000 македонски и тракийски конници, а останалите войски били съставени в по-голямата си част от наемници). Римската армия в Гърция била 30-40 000 човека плюс около 10 000 спомагателни войски (нумидийци, критяни, пергамци, лигури, гърци). Флотата била командвана от Гай Лукреций, а сухопътната армия - от консула Публий Лициний Крас. Македония изобщо не разполагала с флота, тъй като договора от 197 г. пр. н. е. ѝ забранявал да държи бойни кораби.

Бойните действия

Въпреки това, през 172 г. пр. н. е. войната започнала вяло – Персей се приготвил да води отбранителни бойни действия, а двамата римски военачалници били некадърни и не предприемали нищо запомнящо се, освен разграбването на съюзните на Персей беотийски градове. Сменилите ги на следващата година Луций Хортензий и консула Авъл Хостилий също се оказали неспособни на каквото и било настъпление в Македония, а Персей отнел от западната римска армия, под командването на Апий Клавдий, няколко града в Епир и даже завързал отношения с илирийския цар Гентий. Дисциплината и редът в римската армия в Гърция били под всякаква критика – корупцията, кражбите и издевателствата над мирното население растели, което настроило съюзните на Рим полиси в полза на Персей.

Назначаването на Павел

В Рим Сенатът най-накрая разбрал, че нещата не бива да продължават така и през 168 г. пр. н. е. изпратил в Гърция точният човек, който можел да поправи ситуацията. Това бил Луций Емилий Павел, синът на загиналият при Кана римски консул. Той произхождал от стар и знатен род, но не бил богат и затова не преуспял на политическото поприще за сметка на военното. Отличил се във войните в Лигурия и Испания, той бил превъзходен пълководец от старата школа – строг към себе си и околните, въпреки 60-тата си годишнина бил с бистър ум и здрав. Както обичал да казва Павел – „римският войник” трябва да мисли само за три неща: тялото му да бъде здраво и гъвкаво, оръжието винаги да е под ръка и храната да е готова в случай на неочаквани задачи.

Той бил и един от малкото неподкупни римски държавници. Получил прекрасно елинско образование, Павел използвал назначението си, за да обиколи първо Гърция и да разгледа произведенията на изкуството.

В началото на юни той пристигнал при стоящата в Македония римска армия с допълнителен отряд от 7 000 римски пехотинци и 200 конника, както и 7 000 латински съюзници и 400 конници (предназначени да попълнят контингентите) и нещата коренно се променили.

Павел затегнал дисциплината във войската, издал нови заповеди за придвижване и сигнализация по време на бой, сменил ненадеждните центуриони и трибуни и забранил на часовите да носят щит и копие. Тази странна на пръв поглед заповед била продиктувана от старата войнишка уловка, часовоят да спи опирайки се на щита, подпрян на забития в земята пилум. Консултът

също така ободрил войниците с реч, в която наблягал на необходимостта от строга дисциплина и безпрекословно подчинение. След неколкодневни тренировки Павел предприел настъпление и македонците

били отблъснати към Пидна. На 4 септември (а по юлианския календар на 22 юни) 168 г. пр. н. е. се провела знаменитата битка, решила изхода на Третата Македонска война и съдбата на Македония и Гърция.

Битката при Пидна

Мястото на сражението представлявала равнина, удобна за построяването на македонската фаланга. Когато римляните пристигнали на 21 юни, отпочиналите македонците очаквали подредени, докато уморените римляните, направо от походен марш, започнали маневри за построение в характерните три линии - хастати, принципи и триари. Въпреки това, виждайки умората на войниците си, Павел решил да не атакува, а да изчака, докато бъде направен лагер. След като обоза бил разтоварен триариите започнали да издигат лагера, после се включили принципите и най-накрая към тях се присъединила и линията на хастатите.

Персей обаче не се възползвал от това, че противникът строил лагер под носа му и очевидно бил по-изморен от войниците му. През нощта на 21 юни станало лунно затъмнение, но според Ливий трибунът

Гай Сулпиций Гул, който имал познания по астрономия, предупредил и обяснил на войниците този феномен, за да не бъде изтълкуван той от тях като неблагоприятно предзнаменование.

На следващия ден римляните изпратили разузнавателни постове да събират дърва и фураж за конете, докато легионите и фалангите се намирали в своите лагери. Съмнително е, че и двамата военачалници планирали да проведат битката точно в този ден. Битката обаче започнала случайно - помощните войски от двете страни се сбили при един поток за муле. Трима италиейски войника, чието животно минало през потока, убили един от тракийците на македонска страна, който искал да завладее животното. Другарите му се притекли на помощ и се завързала схватка. Първо към биещите се присъединили войските от близките отряди, а после започнали да се включват все повече части. Нито една армия не се по-

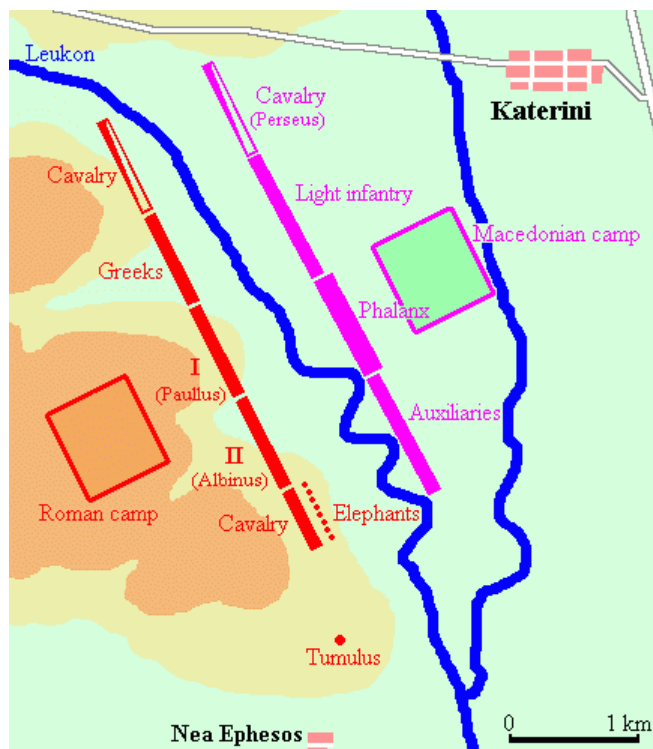
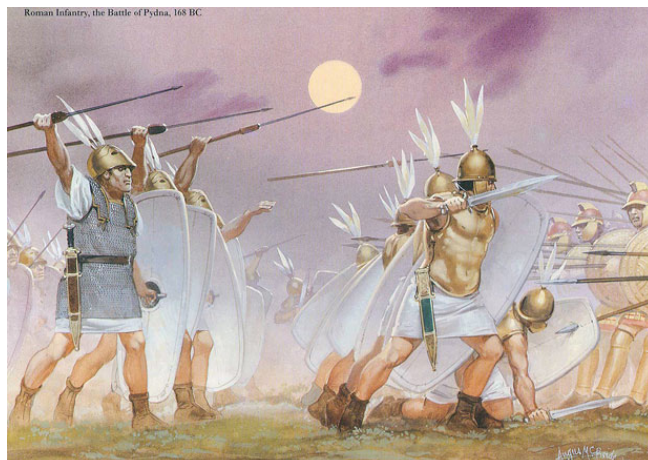
строила в добре организиран боен ред. Всяко подразделение, излизайки от лагера, се построявало самостоятелно и се придвижвало напред. Павел, осъзнал неизбежността на битката, обикалял с непокрита глава редиците и ободрявал войниците.

Плутарх съобщава, че от македонска страна в битката първо се включили македонските наемници и пелтастите, после към тях се присъединила най-елитната част на войската - царската охрана или агема (agema). Към нея се включила и останалата част на фалангата - отляво били "бронзовите щитове" (Chalcaspides), а отдясно – "Белите щитове" (Leucaspides).

Павел по-късно признавал, че не е виждал в живота си нищо по-страшно от устремената с насочени сариси към него македонска фаланга. Консулт лично оглавил I-ви легион в центъра на римската линия, намираща се срещу "Бронзовите щитове". Неговият подчинен Луций Постумий Албин, заемащ

длъжността трибун го последвал с II-ри легион, заемайки позиция отляво на "Белите щитове". Другите трибуни оглавили двете кавалерийски али на съюзниците, включително и слоновете вдясно от легионите.

Сблъсъкът между агемата и помощните италийски кохорти на пелигните и маруцините завършил плачевно за римляните. Добре построената агема разбила римските отряди, които не могли да се приближат до защитените от редовете копия фалангити.

Пелигните започнали отстъпление към римския лагер. На помощ пристигнал I-ви легион и успял да спре атаката на македонците. След това се включил и II-ри легион, който обърнал хода на състолкването. На десния фланг на римляните, слоновете успели да създадат суматоха сред тракийските съюзници на Персей и атакуващата римска ала ги обърнала в бягство.

Така докато десният македонски фланг напредвал срещу легионите, левият бил разбит. Вследствие и на неравната местност построението на фалангата се нарушило и в нея се появили промеждутъци. От това се възползвали римляните, които действали съгласно заповедите на Павел и отделните манипули на легионите започнали да проникват между разделените части на македонците.

В близък бой фалангитът с дългата си сариса, малкия си щит и ленения доспех, немал какви шансове срещу защитеният от голям скutum и плетена ризница легионер, снабден при това с чудесно оръжие за нанасяне на пробощащи удари - *gladius hispaniensis*. Освен това манипуларното построение на легиона и командването на отделните подразделения в него, позволявали на легионерите много по-бързо и гъвкаво да реагират на променящите се условия на бой, отколкото тромавата фаланга, чиято непристъпност зависела от запазването на ненарушен строй.

Постепенно неголеми групи легионери пробиха през фронта на фалангата и я нападнали в тил. Македонската конница още можела да спаси положението, но бягството на царя послужило като сигнал и за нейното отстъпление, а битката се превърнала в истинска касапница. Някои фалангити захвърлили копията си и извадили мечовете, но те били посредствени фехтовчици,

за разлика от римляните. Така всичко било решено за около час.

В битката загинали около 20 000 македонски фалангити, а 6 000 били взети в плен. Агемата от 3 000 човека била напълно унищожена. Според източниците, римляните загубили около 100 човека - основно пелигни.

Последствията

Персей избягал с по-голямата част от хазната си на о-в Самотраки, но по-късно се предал на римляните и бил доведен на триумф на Павел.

Този триумф надминал по пищност всички предхождащи го. Церемонията продължила три дена. През първия ден били носени около 250 статуи, картини и други произведения на изкуството. На втория ден на римляните било показано и плененото оръжие и доспехи. След тях носели и съдове със сребърни монети и скъпоценности, които били 250 на брой, всеки но-

сен от по четирима човека. Най-накрая на третия ден главната процесия започнала от тръбачи и музиканти, следвали ги 120 жертвени бикове, после били носени 77 съда, пълни със златни монети, както и златните съдове на царя. Следвала колесницата на царя с доспехите и царската му диадема. Зад тях водели и децата му. Следвал ги Персей със слугите и велможите си. Най-накрая на богато украсена колесница шествал и самият победоносен пълководец, облечен в пурпурна и бродирана със злато тога, държейки в дясната си ръка лаврово клонче. Зад него вървяла и вой-

ската, също окичена с лаврови клонки и пееща химни и пародийни стихове за победителя.

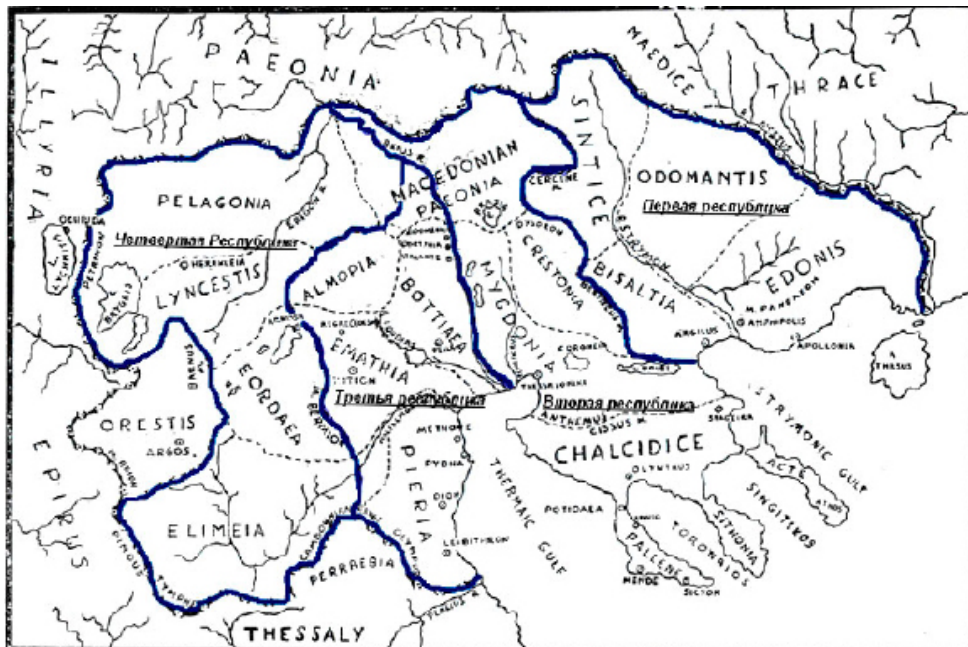
Царството на Персей било разделено на четири полуавтономни области: Амфиполийска (източна), Тесалоникска (с Халкидическия полуостров), Пелайска (в Тесалия) и Пелагонийска (във вътрешността на страната), които трябвало да плащат на Рим по 100 таланта годишно.

Страната била напълно разоръжена, оставени били само гарнизони по северната граница, за да я пазят от нашествията на варварите. По подобен начин римляните

постъпили и с Илирия. Гентий бил пленен, а държавата му – разделена на три.

Победата на римляните при Пидна се дължи предимно на гъвкавата им тактическа система. Битката започнала случайно и затова нито един от военачалниците нямал време да приложи някаква по-специфична тактика. В ситуациите, в които се нарушавал бойният ред и възниквала суматоха, легионите бързо се окопитвали и решавали проблема, докато тромавата фа-

ланга не могла да реагира на променената ситуация.

Великото илирийско въстание 6-9 г.

Автор: Владимир Попов

Завладяването на Илирия

Северозападните Балкани с техния планински пейзаж отдавна привличали вниманието на римляните. През тези земи минавал пътят, свързващ Италия с Изтока. Макар първите римски завоевания по далматинското крайбрежие да датират от

средата на 3 век пр. н. е., вътрешността на страната до Дунав останала непокорена чак до управлението на Август, а многобройните и воинствени племена неведнъж плячкосвали провинция Македония.

Пълното покоряване на Илирия и Панония започнало през периода 12-9 г. пр.н.е., в резултат на т. нар. Панонска война. Планът

на Август за широкомащабна експанзия срещу варварския свят бил Римската империя да достигне до естествените водни прегради - реките Рейн и Дунав. Ето защо, след като legionите покорили Реция и Норик през 16-12 г. пр.н.е. (в съвр. Швейцария и Австрия), следващата важна стъпка била завладяването на равнините на Балканския полуостров. Към Илирия се насочили две армии. Едната вървяла от Алпите, а другата – от Македония. Август дори преместил щаб квартирата си в Аквилея, за да командва отблизо кампанията. Като за начало римляните завзели основните селища и установили контрол над пътищата. Покоряването на войнолюбивите планинци било оставено за по-нататък.

Тъй като описанията ни за протичащите кампании на Балканите от този период са свързани главно с лицата от императорската династия, последващите римски действия в Илирия не са отразени подробно. След покоряването на областта, бъдещият император Тиберий (командвал войсковите групировки) бил отзован в Рим, а после заминал в доброволно изгнание на Родос. Така че източници като Веллей Патеркул, Тацит и Светоний (които описвали най-вече живота и нравите на императорите, а след това наблягали и на събитията около тях) дават доста оскъдна информация. Вероятно към 6-4 г. пр. н. е. пълководецът Гней Корнелий Лентул, действал срещу даки и бастарни, които преминали Дунава и нахлули в Мизия и Македония.

В това време вниманието на Август било приковано към Германия, където братът на Тиберий – Друз от 9 до 6 г. пр. н. е. покорил повечето племена между Рейн и Везер, стигайки чак до Елба. Единственото сериозно племенно обединение, което не изпаднало в зависимост от Рим и могло да застраши но-

вите завоевания било това на маркоманите в дн. Бохемия. Оглавявал го Маробод, чиито посланици, по думите на Веллей Патеркул преговаряли с римляните като с равни. Маробод явно демонстрирал, че при една римска агресия може да даде сериозен отпор.

През 6 г. от н. е. било решено, че царството на маркоманите трябва да бъде ликвидирано. За целта римляните отново прибягнали до характерната си тактика на вземане на противника в клещи. Били събрани около 12 легиона. Част от тях трябвало да нанесат удар от Германия – по река Майнц, командвани от Гай Септий Сатурнин, а другите войски трябвало да настъпят от Норик под ръководството на Тиберий.

Бунтът на далматите

В началото на 6 г. римските войски били само на 5 дневни прехода от земите на маркоманите, когато кампанията била прекратена, а с Маробод бил сключен мир. Причина за това било грандиозното въстание в Илирия, което заплашвало непосредствено Италия и в крайна сметка сложило край на амбициозните планове на Август за завладяването на варварския свят. Освен това си проличал и основният недостатък на агресивната римска експанзия, а именно – недостатъчните мерки за контрол и сигурност в новозавладените земи. И Веллей Патеркул и Светоний оценяват ситуацията като толкова тежка, че император Август дори изгубил присъствие на духа.

Авторите се разминават и по въпроса дали въстанието е било предварително планирано или спонтанно. Според Веллей Патеркул – очевиден участник в потушаването му – всички племена в Далмация и Панония били посветени в заговора. Касий Дион (който живее два века по-късно), пише че

далматите и илирите просто се възползвали от първия удобен случай – отзоваването на разположените на тяхна територия легиони за експедицията срещу Маробод. В полза на спонтанността говори и фактът, че ако бунтът е бил планиран предварително, илирите е трябвало само да изчакат няколко дни, когато римските армии щяли да се бият с маркоманите и тогава действията им щяли да имат пълен успех.

Причините за въстанието се коренят както във високите данъци, така и в набора на младежите за помощните части в римската армия. Траките се бунтували по същата причина през 12 г. пр. н. е. и 21 г. Опасността от създамата се ситуация, според Веллей Патеркул се дължала във факта, че илирите и далматите били романизирани, запозна-

ти с римската тактика, въоръжение и дисциплина, а и на тяхна страна се биели спомагателните илирийски части от региона. Бунтът бил оглавен от далмат и панонец, двамата казващи се Бато, както и някой си Пиннет. Командванните от тях илирийски спомагателни части, набрани като подкрепления за армията на Тиберий разбили малкото римски части на територията на дезидиатите и бревките. Оттам цяла въстанала цяла Илирия. Вексилациите на VII, IX и XX легион, а също и римските граждани и търговци, намиращи се на територията ѝ били избити. Веллей Патеркул оценява числеността на въстаниците на 200 000 пехота и 9 000 конница. Те разделили войската си на 3 части. Едната трябвало да защитава Илирия, друга да напредне към Италия и трета –

да разграби Македония. Нападението над Италия явно било само на думи, макар че Август бил сериозно обезпокоен, тъй като 'за десет дена врагът можел да се озове пред портите на Рим'. Въпреки успеха на въстанието, координацията между бунтовните армии не била на висота и те предпочели, вместо да нахлуят в Италия, да разграбят по-близката Македония.

Римската реакция

През това време римляните започнали да се окопитват от шока. Заслугата за бърза и адекватна реакция е изцяло на Тиберий. Последният, получил съобщението за бунта предпочел да не започва война с маркоманите, а сключвайки мир (тъй като

Маробод все още не знаел за въстанието), с форсиран марш се насочил към Илирия и Панония. Първата цел на пълководеца била да обезопаси Италия. За да попречи на това Бато – вождът на дезидиадите решил да унищожи авангарда на римляните, командван от началника на XX легион – Валерий Месалин. Според източниците 20 000 варвари нападнали римляните, но били победени. В знак на признателност легионът получил за пръв път наименование в чест на пълководеца си и започнал да се нарича XX Valeria Victrix (Дведесети Валериев Победоносен легион).

След римската победа, Тиберий с неговите 5 легиона (IX Hispana, XIII Gemina, XIV Gemina, XV Apollinaris и XX Valeria Victrix) без препятствия достигнал до важния от

стратегическа гледна точка град Сисция (съвр. Сисак) на река Сава, контролиращ пътя към Сев. Италия. От префектура Мизия напреднал командващия войските там Цецина Север, който успял да отблъсне въстаниците и да спаси обсадения Сирмий. Но нападенията на даки и сармати над Мизия го накарали да се оттегли обратно.

В Рим Август свикал извънреден набор и започнал да създава спомагателни кохорти от римски граждани (т. нар. *Cohors voluntariorum civium Romanorum*). Тъй като желаещите римляни били малко, под знамената за пръв път били свикани освободени за целта роби. Начело на такива подкрепления бил и изпратеният на помощ на Тиберий опитния офицер Веллей Патеркул. Макар че според Светоний, воинските качества на тези части не били на висота, те позволили на римляните да преминат в контранастъпление.

В началото на 7 г. нещата никак не се развивали благоприятно за легионите. Според Светоний илирите много добре знаели местността, използвали приомите на партизанската война, били лековъоръжени и с внезапни удари изтощавали римските войски. Стигнало се дотам, че Тиберий с част от армията си бил обграден в една теснина и щял неминуемо да загине, ако Бато не му позволил да се оттегли. Впоследствие, заради тази милост, предводителят на въстаниците бил пощаден.

Ситуацията е променила, когато започнали да пристигат подкрепления от другите провинции. От Наисус (Ниш) дошли 5 легиона (IV Scythica, V Macedonica, VII Paterna, VIII Augusta и XI), водени от Цецина Север и Плавций Силван, както и тракийска конница, изпратена от цар Реметалк. Далматите и илирите оставили част от войската си да действа срещу Тиберий, а с останалите сили атакували войската на Север. Според Патеркул разгромът бил неминуем – повечето префекти и трибуни загинали, тракийската конница избягала, но съдбата отново била решена от издръжливостта и дисциплината на обикновения римски войник. Римляните преминали в контранастъпление и отново удържали победа.

Победата на римското оръжие

В крайна сметка, въпреки тежките боеве и трудностите, двете войски се обединили при Сисция. Тук Тиберий имал на разположение общо 10 легиона, 70 помощни кохор-

ти, 14 али (конни подразделения), а също 10 000 ветерани и 'доброволци' (най-вероятно пратените от Август части, съставени от освободени роби). Велей Патеркул пише, че толкова голяма армия не била събирана от времето на гражданските войни.

Тъй като огромната армия явно не била пригодена за водене на война срещу партизани, Тиберий решил да я разсредоточи на по-малки и мобилни части и започнал планомерна тактика по унищожаването на огнищата на въстанието. Цецина Север и Силван били изпратени с легионите си да усмирят Панония, а Тиберий се заел с Далмация и Илирия.

От 8 г. започнала агонията на въстанието. През лятото с огън, меч и глад съпротивата в Панония била сломена, за което способствали и раздорите, избухнали сред бунтовниците. В Илирия римляните също планомерно унищожавали въстаналите селища, избивали добитъка и изгаряли посевите. Така малко по малко страната била покорена. Тъй като основната работа била

свършена, Август изпратил любимеца си Германик да довърши победната кампания. За участието му в сраженията Патеркул говори прекалено схематично, тъй като фаворитът заменил Тиберий, за да обере лаврите. Въпреки това, липсата на достатъчен военен опит у Германик, довела до завръщането на Тиберий на театъра на военните действия.

През лятото на 9 г. легатът на Тиберий – Лепид (внук на триумвира Марк Лепид) изтребил окончателно племената на дезидиатите и перустите, обитаващи в планините на Далмация, с което войната приключила. Велей Патеркул споменава и за това, че при р. Батин (съвр. р. Босна) въстаническата армия се предала, а Бато и Пиннет били пленени. Лепид, Германик и Валерий Месалина били наградени с триумфални отличия. Така било потушено Великото илирийско въстание. Но Август не се радвал дълго на победата. Броени дни след празненствата в Рим дошла страшната вест за унищожението на три римски легиона в Тевтобургската

гора, с което амбициозните планове на принцепса за покорението на Германия рухнали.

Византийският финансов империализъм

Автор: Петър Голийски

Златото и върховенството на римските императори

През 1895 г. отдавна забравеният днес американски специалист по монетарна история Александър дел Мар в своето изследване „История на монетарните системи“ лансира една оригинална теория, съгласно която от времето на Юлий Цезар насетне (от втората половина на I век пр.Хр.) имперски Рим започва да гледа на сеченето на златни монети не само като на тривиален икономически и финансов акт, но и като на политически и идеологически реквизит. Според Дел Мар съгласно новата римска

имперска идеология, изградена по времето на Цезар и Октавиан Август, златото се превръща в символ на имперския сюзеренитет на Рим. От този момент нататък вече само римските императори имали легитимното право да сечат златни монети като символ на тяхната върховна власт над страните, народите и владетелите в древния свят. Така златото станало не само светски, но и свещен и свещенически метал, върху който в качеството си на върховен жрец (понтифекс максимус) имал монопол римският император. От Константин Велики нататък този свещен и свещенически метал станал собственост на Исус Христос, чийто намест-

От времето на Август само римският император имал правото да сече златни монети, а останалите владетели в качеството им на подчинени това било забранено.

ник на земята бил римският император и следователно той упражнявал правото на собственост върху него.

Съобразно тази имперска идеология всички други царе, князе, вождове в древния свят били подчинени на римския император във владетелската йерархия и като такива нямали право да сечат златни монети. За сметка на това върху сеченето на сребърни, медни и други монети нямало никакви

ограничения. Ако някой владетел (например германските крале в Европа от V век насетне) все пак сечал златни монети, то той го правел единствено като наместник в качеството им на локални монети на римския император с неговия лик и римска символика на тях. Всеки опит за сечене на златни монети без санкцията и извън признаването на авторитета на императорите бил приеман като оспорване на тяхното вселенско върховенство. В зависимост от баланса на политическите сили и географската отдалеченост между императора и нарушилият световен ред бунтар това водело до повече или по-малко остра реакция на империята. Тази система е обобщена още преди Дел Мар от французина Франсоа Лъонорман по следния начин:

„С изключение на сасанидското монетосечене допреди царуването на Сапур III сигурно е, че сеченето на златни монети, без значение къде, било винаги разглеждано като отчетливо незачитане на претенциите за върховна власт на Римската империя; пример за това по времето на Републиката, около 86 г. пр.Хр., е сеченето на златни монети от Митридат по различни места, върху които той бил разпрострял завоеванията си. Върховенството на Рим било толкова широко прието и на Изток, и на Запад, че за много столетия нито една провинция, подчинена пряко или непряко на василевса, нито пък повече или по-малко независимите държави, съседни на империята, така и не опитали да сечат златни пари.“¹

Дел Мар привежда различни примери, съгласно които личи, че римските и по-късно източноримските (византийските) императори не позволявали пробиви в този установен ред. Позовавайки се отново на

¹ Del Mar, Alexander. *History of Monetary Systems*. London, 1895, p. 108-109

Константин Велики възстановява стабилността на римската парична система, като започва да сече висококачествена златна монета, известна като „солид“ или „номизма“, която над 700 години практически не става жертва на инфлация.

Льонорман, той сочи, че ранните сасанидски шаханшахове като се почне от Ардашир I (224–241) и се стигне до Шапур III (383–388) секат златни монети, но след този владетел чак до времето на Хосров I (531–579) тази практика е прекратена, кое-

то би следвало да се приеме като знак, че сасанидските царе се били превърнали във васал на някоя сила. Според Льонорман (и оттам и Дел Мар) тази сила е посочена ясно от Прокопий Кесарийски, писал по времето на източноримския император Юстиниан I (527–565). Прокопий споменава, че царят на Персия имал правото да сече сребърни монети колкото му се искало, но нито той, нито който и да е варварски владетел, имал правото да поставя като знак своя лик върху златни монети без значение какви количества разполагат злато разполагали².

Льонорман (я оттам и Дел Мар) грешат по отношение на Сасанидите поради факта, че преди повече от век са разполагали с много по-оскъдна археологическа информация в сравнение с днес. В действителност златни динари секал всички сасанидски царе с изключение на Джамасп (496–498), Хормизд IV (579–590) и наследниците на Хосров II (591–628). Обаче с изключение на Шапур II (309–379) и Пероз I (459–484) сасанидските златни динари са голяма рядкост и вероятно това е дало основание на Прокопий да си въобрази, че сасанидските царе не сечали златни монети в знак на признаване на римското върховенство.

За сметка на Сасанидите една друга иранска династия потвърждава наблюденията и заключенията на Дел Мар – това са Аршакидите, династията на Партската империя. Те властват над Персия и други ирански територии в продължение на четири века и половина преди да бъдат пометени през 226 г. от персийското реваншистко въстание, предвождано от Сасанидите. За целия период от 247 г. пр.Хр. до 226 г. сл.Хр. нито един партски монарх не сече златни монети, нещо, на което Дел Мар обръща изрично внимание и което според него е знак, че

² Del Mar, Alexander. *Op.cit.*, p. 29, 114

Сасанидските царе на Персия са единствените владетели, съвременници на римските императори, които сечат златни пари. На снимката – златен динар на Ардашир II (379–383).

в някакъв момент партите бил признали римското върховенство³. Кога евентуално тази капитулация се е случила Дел Мар не уточнява, но вероятно актът на формално подчинение на Римската империя се е случил през 20 г. пр.Хр., когато след десетилетия на редуващи се състояния на мир и война най-накрая между Рим и Партия е сключен мирен договор, представляващ почти пълна победа на римската дипломатия. Страхувайки се от огромната военна мощ на своя западен съсед, партският цар Фраат IV не само че изпраща като заложници при римския император Октавиан Август петима от синовете си, но и напълно признава римския суверенитет над оспорваната от двете сили Армения⁴. Впрочем точно Армения, останала извън полезрението на Дел Мар, е най-добрата илюстрация на употребата на монетарните ограничения като политическо и легитимистично оръжие, използвано от Римската империя. Единствените златни арменски монети през целия античен и средновековен период от историята на Армения, открити досе-

га, са сечени от арменският цар Тигран II Велики (95–55 пр.Хр.). От гледна точка на темата царуването на Тигран II е много интересно, защото той е основател на Арменската империя, простряла се от Каспийско море и Северна Месопотамия до Сирия, Палестина и Килия. Тигран има нещастieto да преживее и нейното рухване, след като през 66 г. пр.Хр. е принуден да капитулира пред римляните и да се откаже от почти всичките си завоевания. Признавайки римския сюзеренитет, Армения престава и да сече не само златни монети, но и сребърни монети. От Артавазд II (55–34 пр.Хр.), наследника на Тигран, има запазени само бронзови монети, както и от Тигран III (20–8 пр.Хр.), след който до средата на I век сл.Хр. Армения е сведена до унижителното положение на римска полупровинция и липсват каквито и да е монети, сечени от арменски монарси.

Арменското монетосечене не се възстановява и след като начело на страната се установява дъщерният клон на партската династия на Аршакидите, чиито представители и потомци с малки прекъсвания управляват Армения между 66 и 428 г. Аршакидите идват на власт в Армения в резултат от римо-партско споразумение, поставящо страната в двоен васалитет – династичен от Партия и политически от Рим. Въпреки че Римската империя така и не присъединява директно страната (освен в интервала 114–117 и 173–185 г.), през II–IV век тя третира Армения като протекторат, както това личи от поредица от факти⁵. Липсата на каквото и да е монетосечене в Армения между I и V век сл.Хр. може да се приеме за знак, че във владетелската „ранглиста“, начело на която

³ Del Mar, Alexander. *Op.cit.*, p. 121

⁴ Пигулевская, Нина. Города Ирана в раннем средневековье. М–Л, 1956, с. 63

⁵ Голйски, Петър. Армения и иранският свят I–V век. Културни, социално-политически и езикови връзки. С., 2013, с. 83–118, 212–243, 326–370

По времето на Юстиниан I (527–565) Римската (Византийската) империя е в апогей си, отвоювайки Италия и „Стария Рим“, Северна Африка и части от Испания.

бил римският император, Армения имала още по-орязан и от партския суверенитет. Арменският казус представлява интерес и през следващите столетия, защото след възстановяването на арменската държавност през 885 г. начело с династията на Багратидите (885–1045 г.) Армения отново не сече монети, въпреки че страната разполага със „сурово“ злато и особено сребро. Събитието, което подсказва вероятната причина за липсата на арменско монетосечене през IX–XI век, е фактът, че през 885 г. византийският император Василий I изпраща на арменския цар Ашот I корона, признавайки владелското му достойнство, но същевременно

но и статута му на подчинен на (източно) римския император монарх. Същото пълно отсъствие на монетосечене се наблюдава между 681 и 1018 г. и при западния съсед на Византия – Първото българско царство, което би трябвало да породя някои сериозни размисли дали липсата му в действителност е икономически предпоставена.

Златният легитимизъм на василевсите

Рухването на Западната Римска империя в края на V век не довежда до рухването на римския легитимизъм на Запад в земите

на новосформираните германски държави в Италия, Галия и Испания. Франкските и готските крале признават върховенството на римския император в Константинопол и едно от най-ярките доказателства за това е монетосеченето. Александър Дел Мар сочи, че франките сечат златни монети и първите са на крал Хлодвик I (481–511) – солиди и триенси от отлично по качество злато с лика на източноримския император Анастасий. Инсигниите на източноримските императори неизменно присъстват върху монетите, сечени от наследниците на Хлодвик – Хлодомер (511–524), Хилдеберт I (511–558) и Хлотар I (511–561), които по този начин били признати само за наместници в Галия на законния източен римски император, но не и за самостоятелни владетели. Постепенно обаче започва намаляване на инсигниите на монетите, в т.ч. и златните, бележещи подчинението на римските императори. При Теодоберт (534–448), крал на Австрия, те напълно изчезват, като вместо тях върху монетите се появяват изобразенията на варварските крале и техни легенди. Това, според Дел Мар, било декларативно отхвърляне на римския сюзеренитет и то било веднага усетено в Константинопол и намерило отражение в бележката на Прокопий, че варварските владетели могат да сечат на воля сребърни монети, но не и златни. Въпреки това авторитетът на римския император в Константинопол бил толкова голям, че съвременниците на Теодоберт и франкските крале след него не дръзнали да последват примера му и да сечат златни монети без каквото и да е упъл-

Златен солид на франкския крал Хлотар II, сечен около 600 г. в типичен римски стил и от името на източноримския император Маврикий.

номощяване от страна на василевса и признаване на сюзеренитета му⁶.

През V–VI век готите в Италия също стриктно спазват правилата на римския сюзеренитет и сечат златни монети от името на източните императори Зенон, Анастасий, Юстин I и Юстиниан I. При вандалите в римска Северна Африка обаче ситуацията е различна. За тях Гуидо Берндт и Роланд Щайнмахер отбелязват: „Вандалите уважавали правото на империята да сече златни монети; в Картаген няма сечени златни монети. Сечени във Византия солиди доминират находките от съкровища във вандалска Северна Африка.“⁷ Това може да се приеме за знак, че вандалските крале се смятали за независими владетели, които обаче признавали върховенството на Римската империя и затова не дръзвали да сечат златни монети, а само такива от по-малко ценни метали. За разлика от франките в Галия и готите в Италия, където местните крале сечат златни монети по римски образец като наместници на константинополския император.

⁶ Del Mar, Alexander. *Op.cit.*, p. 102-103

⁷ Berndt, Guido; Steinacher, Roland. *Minting in Vandal North Africa: coins of the Vandal period in the Coin Cabinet of Vienna's Kunsthistorisches Museum.* – *Early Medieval Europe. Volume 16, Issue 3, August 2008*, p. 258

Карл Велики (768–814) и синът му Людовик Благочестиви (814–840) са последните владетели на Запада, които сечат златни монети. На снимката – бюстов сребърен реликварий с лика на Карл Велики, изработен в Германия през 40-те години на XIV век.

Според Дел Мар ситуацията на Запад се променя съществено след сключването на съюза между франкския крал Пипин Къси и папа Стефан II през 754 г., в резултат на който вакуумът, зейнал между оттеглянето на римската (византийската) власт на Запад, причинено от нашествието на ланго-

бардите, бил запълнен от апостолическия папски престол. Според Дел Мар обаче монополът и правомощията върху сеченето на монети продължавал да бъде в ръцете на източноримския император в Константинопол. Дел Мар смята, че една от точките в споразумението между Карл Велики и Никифор I през 803 г., била сеченето на златни монети да бъде запазено като прерогатив единствено на василевсите на Изток. Такова едно споразумение би обяснило защо след царуването на Карл Велики до падането на Константинопол през 1204 г. в нито една страна в Европа освен Византия не е засвидетелствано сечене на златни монети. В действителност Дел Мар допуска малка грешка, защото последните златни монети на Запад допреди XIII век са сечени при Людовик Благочестиви около 818 г. Дел Мар добавя, че явно в резултат на франко-византийското споразумение съотношението (рациото) на златото и среброто на Запад, което при Меровингите било фиксирано на 1 към 10, при Карл Велики било променено на 1 към 12, което отговаряло на римския стандарт от последните близо 1000 години, в т.ч. и на съотношението в самата Византия⁸.

Изхождайки от данните на нумизматиката, Дел Мар прави следните заключения: „Приемането на всеобщата представа, че християнските владетели в средновековна Европа са били във всяко положение независими суверени преди разрушаването на Римската империя и падането на Константинопол през 1204 г., трудно е да се обясни обстоятелството, че никой от тях не е сякъл златни монети когато и да е преди това събитие и всички от тях започват да сечат златни монети веднага след него. Нито готите, нито келтите,

⁸ Del Mar, Alexander. *Op.cit.*, p. 104-105

нито гърците, нито римляните по времето на републиката имат задръжки да сечат злато; такива задръжки нямат и меровингските франки и арабите в по-късни времена; не липсват златни рудници или златоносни реки в която и да е от провинциите или страните на Запада; не липсват знания за добива, топенето и сеченето на злато, но при все това се натъкваме на странния факт, че навсякъде където било установено върховенството на римския суверен и първосвещеник, там, и по същото време, дори в някои случаи спира и самият добив на злато. Близко е до ума, че се прекратява не употребата на златни пари, за наличието на каквито има податки, а единствено спира производството им, тоест сеченето и маркирането на злато. В Англия с изключение на ранните дни на Хептархията, златните пари са циркулирали от най-древни времена до наши дни. Сред тези монети има готски, (в т.ч. саксонски), келтски, франкски или мюсюлмански, но никога римски, освен ако не били сечени от или под знака на римския суверен и първосвещеник. С една дума, за повече от тринадесет столетия, тоест от Август до Алексий IV, златните монети и в Империята, и на Изток, и на Запад, били сечени изключително от василевса. И пак, между VIII и XIII век, за период от 500 години, нямаме свидетелство за сечене на златни монети от местните християни или от който и да е крал на Британия.⁹ Доразработвайки теорията си, Дел Мар се противопоставя на обяснението, че отсъствието на местно златно монетосечене на Запад се дължало на липсата на търсенето на златни монети, тоест на цялостния срив

и натурализация на западната икономика, защото в противен случай остава без обяснение циркулацията на мюсюлмански и византийски златни монети в Европа. Дел Мар отхвърля и едно друго обяснение, а именно че варварските нашествия и завоевания на Запад били довели до затварянето на златните мини и до положение наличното злато да е в толкова оскъдни количества, че да правело безпреметно сеченето му във вид на монети. Напротив, според Дел Мар именно езичниците варвари отворили златните мини, а християните ги затворили:

„Еретиците мюсюлмани, франки, авари, саксонци, нормани, англи, всички те отваряли златни мини през средновековните времена. В момента, в който тези народи станали християни или били покорени и поставени под контрола на римската йерархия, златните им мини били изоставени и затворени... Мините в Кремниц, които съдържали едновременно злато и сребро и за които Агрикола казва, че били отворени през 550 г. сл.Хр., се намирали на територията на езичниците авари, промиването на злато в река Елба, подновено през 719 г., било в ръцете на езичниците саксонци и меровингските франки; същото било положението с промиването на златото в Рейн, Рона и Гарона. Златните мини в Африка и Испания, отворени отново през VIII век, били експлоатирани от еретиците мюсюлмани. Златните мини в Коурим, Бохемия, отворени през 998 г., били управлявани от езичниците чехи. Когато и където било установено християнството, златната металургия била отстъпена на василевса или напълно изоставена.“¹⁰

⁹ Del Mar, Alexander. Op.cit., p. 111-112

¹⁰ Del Mar, Alexander. Op.cit., p. 113-114

Арабското предизвикателство срещу римския ред

Ако признаването на титлата „император“ (но не и „император на римляните“) на Карл Велики от страна на римските/ромеите императори в Константинопол било заплатено около 803 г. от франките не само с териториални отстъпки, но и с признаването сеченето на златни монети като прерогатив единствено на василевсите, на Изток мюсюлманите-араби отправят безцеремонно и подкрепено с колосална военна сила предизвикателство към божествения римски ред. Между 634 и 698 г. конните армии на арабите завземат из-

точноримските владения в Месопотамия, Сирия, Финикия, Египет, Либия и Западна Африка. Към 650 години войските им стигат Средна Азия, а през 711 г. преминават Гибралтар и нахълтват на Пиринейския полуостров. Въпреки страшния арабски натиск, под който падат Сасанидската империя и Вестготското кралство, Източната римска империя устоява.

През първите шест десетилетия, въпреки чудовищния сблъсък от Сирия до Картаген, римо-арабският конфликт остава в руслото на военната конфронтация. Докато не се случва нещо, което изостря още повече ромейско-арабските отношения. През 692 г. император Юстиниан II внезапно нару-

В началото на IX век християнският свят изглежда формално обединен под властта на императора на Изтока в Константинопол и императора на Запада в Аахен. Между двете империи е папският Рим, който е спояващото звено между тях.

Златна номизма на император Юстиниан II, сечена между 685 и 695 г.

шава сключения през 686 г. мирен договор с арабите, но в битката при Севастополис претърпява тежко поражение. В стандартната историческа литература традиционно не се търсят мотивите защо Юстиниан внезапно решава да наруши сключения неодавна мир с арабите, даващ глътка въздух на империята след тежките войни от времето на Константин IV. Според Алек-

При халифа Абд ал-Малик в края на VII век арабите сечат първите си златни монети по модела на номизмите на Юстиниан II, но с нова легенда на тях. По този начин халифът отправя предизвикателство към византийското политическо и финансово върховенство.

сандър Дел Мар причините за войната са обяснени от самите византийски автори. Теофан Изповедник (IX век), а след него и Георги Кедрин (XI–XII век) и Зонарас (XII

В продължение на 500 години мюсюлманските владетели са единствените, които сечат златни монети в Средиземноорието редом с византийските василевси и оспорват финансовата и търговската им доминация.

век) твърдят, че Юстиниан нарушава мира от 686 г. с халифа Абд ал-Малик заради това, че последният изплатил договорения данък със златни монети, върху които липсвал ликът на римския/ромейския император. По думите на Зонарас „Юстиниан нарушил мира с арабите, защото годишният данък бил платен не в монети с императорския лик, а с нов отпечатък; а не се позволява да се сечат златни пари с какъвто и да е друг лик, освен с този на ромейския император.“ Дел Мар пояснява, че между 645 г., когато арабите отнемат от Източната римска империя повечето от азиатските и африканските ѝ владения, докъм началото на VIII век арабите сечат монети, на които присъства ликът на римския император, монограмът Хи Ро (съкращение на Христос) и кръст. В края на VII век обаче халифът Абд ал-Малик започва да сече нов тип златни монети, на които вместо източноримският император бил изобразен той самият с меч в ръка, придружен от надписа „Слуга на Аллах, Абд ал-Малик, емир ал-Мумин.“ По този начин, премахвайки лика на императора от арабските златни монети, Абд ал-Малик отхвърлил и идеята за световното господство на римския император над останалите владетели, и от монарх, сечащ злато в качеството си на наместник на императора (по подобие на франките и готите), чрез новите златни монети халифът се обявил за напълно независим от василевса владетел. В отговор на това предизвикателство Юстиниан за първи път включил в легендите на сечените от него монети името и изображението на Христос, акто и формулата „Господарят Юстиниан, слуга на Христос.“¹¹

Зад фасадата на имперската идеология

Теорията на Дел Мар (и на Лъонорман) за златното монетосечение като легитиматор на римското световно върховенство бива забравена (ако въобще е била забелязана) и удавена в традиционните медиевистки постановки за натурализирането на европейската икономика, което не изисквало сеченето на скъпите златни монети и за достатъчността на сребърните пари. Столетие по-късно обаче тя е извикана отново на бял свят от американския монетарист, икономист и стопански историк Стивън Зарленга, който в своя капитален труд „Изгубената наука за парите“ ѝ вдъхва нов живот и я доразвива от гледна точка на стопанските и финансовите реалности на Средновековието.

Според Зарленга зад яростното защитаване от страна на римските/ромейските императори на уникалния им прерогатив да сечат златни монети се криели съвсем прозаични и меркантилни мотиви. От времето на Цезар в Европа съотношението (рациото) злато – сребро било 1 : 12, докато на изток, в Индия и Китай, то било 1:6 или 1:7, тоест спрямо Запада среброто било два пъти по-скъпо (или златото било два пъти по-евтино). Следователно, според Зарленга, „зад свещения прерогатив на василевса да сече златни монети стои възможността да се обменят централизирано сечените [от държавата] златни безанти срещу локално сечените сребърни монети в съотношение 1 към 12 и същевременно да се обмени същото сребро за два пъти повече злато на кюлча в Индия.“ Всяка намеса в този механизъм щяла да поразии в самото сърце могъществото на императора.¹²

¹¹ Del Mar, Alexander Op.cit., p. 115-116, 171

¹² Zarlenga Stephen. The Lost Science of Money. The Mythology of Money. American Monetary Institute, 2002, p. 90-91

В продължение на 900 години Константинопол е не само най-великият град в християнския свят, но и негов най-голям финансов, търговски и производствен център.

Тази система, действаща още от времето на ранната Римска империя, имала обаче като резултат изсмукването на сребърните наличности в Европа в посока на Индия и Китай, където за 12 кг сребро можело да се получи не 1 кг злато, както в Европа, а 2 кг. Неслучайно в началото на II век Плиний се оплаква, че всяка година от Римската империя в посока на Индия и Китай изтичали 100 милиона сребърни сестерции, равняващи се на 1 милион златни ауреуса. Това изтичане на ценен метал се приема за една от причините за постепенното финансово изтощаване на Римската империя. Друга причина за него била постепенната и огромна концентрация на богатство в ръцете на езическите храмове (после църквата) и частни лица, които ги трупали на склад,

лишавайки имперската икономика от оборотни средства и водещи до (дефлационна) стагнация в търговията и производството.¹³ Ключовата роля на различното ратцо на среброто и златото на Запад и на Изток обаче има още един аспект, неразработен от Дел Мар и Зарленга. Ако в епохата, когато Римската империя се простирала от Британия до Египет и от Мавритания до Кавказ, сребърно-златното съотношение 12:1 изсмуквало сребърната ликвидност на империята в посока Индия и Китай, след рухването на Запада и оцеляването само на източната половина на Римската империя ситуацията се променя в положителна за константинополските императори посока. Ако до V век Римската империя се явявала крайната западна спирка на ориентал-

¹³ Zarlenga Stephen. *Op.cit.*, p. 98-100; Del Mar, Alexander. *Op.cit.*, p. 126

Столетия наред чрез своя монопол върху златните монети Византия изсмуква среброто на Европа в посока на Индия и Китай, където то е два пъти по-скъпо.

ските стоки, което водело до изтичане на сребърните ѝ наличности в източна посока, след V век Източната римска империя вече се превърнала не в крайна спирка на ориенталските стоки, а в транзитна. Сега вече, използвайки уникалния си монопол върху сеченето на златни пари, императорите в Константинопол не само ставали

посредници в търговията между Ориента и Европа, но заигравали ролята на Индия и Китай спрямо Европа. Купувайки срещу имперски златни номизми сребро или пък стоки в Европа срещу сребро, но преизчислено по курса на златната номизма, и препродавайки среброто или стоките на Изток срещу 2 пъти по-евтино злато (или пък сто-

ките срещу двойно скъпо сребро на местните пазари), имперските търговци можели да генерират печалби в аритметична погрешия. Тази деспотична и потисническа финансова система, която се задържала до 1204 г., буквално изсмуквала Европа в полза на Византия и поддържала векове наред имперското финансово, икономическо и политическо могъщество.

Точно във връзка с гореописаната ситуация може да се тълкува и появата на собствено арабско златно монетосечение, на което се спира по-подробно Зарленга. Той дори го нарича „ислямска атака срещу имперската монетарна сънна артерия“. Арабите започват да секат арабски златни динари без имперски инсигнии, като определят съотношението на златото спрямо среброто на 1:7. Според Зарленга *„това иде да покаже, че мюсюлманите можели да обменят златните си монети срещу близо два пъти повече европейски сребърни монети, отколкото срещу мюсюлмански сребърни монети със същото тегло“*. Според Зарленга василевсът се бил опитал да запази търговията по суша до Индия за самия себе си, обменяйки сребро срещу два пъти повече злато, но *„скоро Византия спряла да сече сребро за поданиците си и забранила всякаква търговия с мюсюлманите. По-сетнешните опити да съживи мащабното сребърно монетосечение били краткотрайни и бързо били изоставени.“*¹⁴

„Арабското въстание“ срещу римската финансова система било успешно и не само позволило на мюсюлманите да получат финансова еманципация от Константинопол, но и да търгуват с Индия и Китай по еднакъв „обменен курс“, без да губят ликвидност. Мюсюлманите на свой ред започнали

да прилагат ромейския модел на финансово изсмукване на Европа чрез курса на среброто спрямо златото. Запада обаче не съумял да стори същото.

Според Дел Мар и Зарленга срещу признаването на императорската титла на Карл Велики Константинопол изискал Запада в лицето на франките и Рим да преустанови сеченето на златни монети.¹⁵ Въпреки че липсват сведения за това в писмените извори именно при Карл Велики има корекция в съотношението на стойността на среброто спрямо златото от 10:1 на 12:1, което било точно имперският номинал, по който василевсите сечали своите номизми. Това може да се приеме като знак, че Източната империя била наложила своите условия на Запада. Въпросното новорацио въвличало Запада в международната търговска система на империята, създавайки условия в продължение на столетия европейското сребро да изтича към Константинопол, а оттам към Персия, Индия и Китай.

Европа получава икономическата си свобода

Докато Източната римска империя се стреми да налага търговски ограничения спрямо мюсюлманите и да превърне Константинопол в единствената стокова борса, където да си дават среща търговци от цял свят, някои сили на Запад още от IX век опитват да се изплъзнат от хватката на василевсите. Амалфийците и венецианците, въпреки че са официални васали на Източната империя, решават да нарушат нейните ограничения за търговия с мюсюлманите. За да не се набива това на очи, венецианците се ориентират към зони встрани от имперското полезрение – Тунис и Египет.

¹⁴ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 100-101

¹⁵ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 109-114

Стъпвайки на тържищата в Александрия през IX век, венецианският крилат лъв бързо осъзнава, че получава само малка част от печалбите от голямата морска търговия.

След завоюването на Египет арабите отварят отново стария канал при град Арсиное, свързващ през Горчивите езера Нил с Червено море и по който в стари времена минавала морската търговия от Индия към Александрия. През IX век венецианците са вече на александрийските тържища и заобикаляйки Константинопол, започват

да внасят в Европа подправки, коприна, текстил и злато. Чрез копирането в по-малък размер на византийския търговски модел, основан на разликата в ратиото между среброто и златото на Запад и на Изток и възползвайки се от мюсюлманското съотношение 7:1, печалбите на венецианците от морската търговия с Египет достигнали стотици проценти и се превърнали в основата на богатството им. В международните си операции венецианците извършвали изчисленията си в злато, използвайки ромейската номизма и мюсюлманския динар. Навлизането в източната търговия обаче не само послужило за натрупване на капитали във Венеция, но и показало на нейните търговци какви перспективи крие установяването на цялостен контрол върху посредническата позиция между Изтока и Запада. А това значело неизбежен конфликт с василевсите в Константинопол.

Удобният случай идва през април 1204 г., когато превозените с венециански кораби рицари от Четвъртия кръстоносен поход вместо да продължат към Светите земи,

Насочени от Венеция, през 1204 г. рицарите на Четвъртия кръстоносен поход превземат и разграбват варварски Константинопол. Илюстрация от венециански ръкопис на историята на Жофроа дьо Вилардуен, 1330 г.

След като елиминира конкурента Константинопол, Венеция се превръща в най-големия финансов и търговски център на Европа.

са насочени от венецианците против Константинопол. Великата столица на старата Римска империя, акумулирала в себе си не само хилядолетна култура, на и вековни богатства, е подложена на варварски грабеж. Освен важни търговски бази като островите Крит и Евбея, венецианският дял от предприятието възлязъл на плячка в размер около 900 000 марки сребро, сиреч на близо 7 200 000 унции.¹⁶

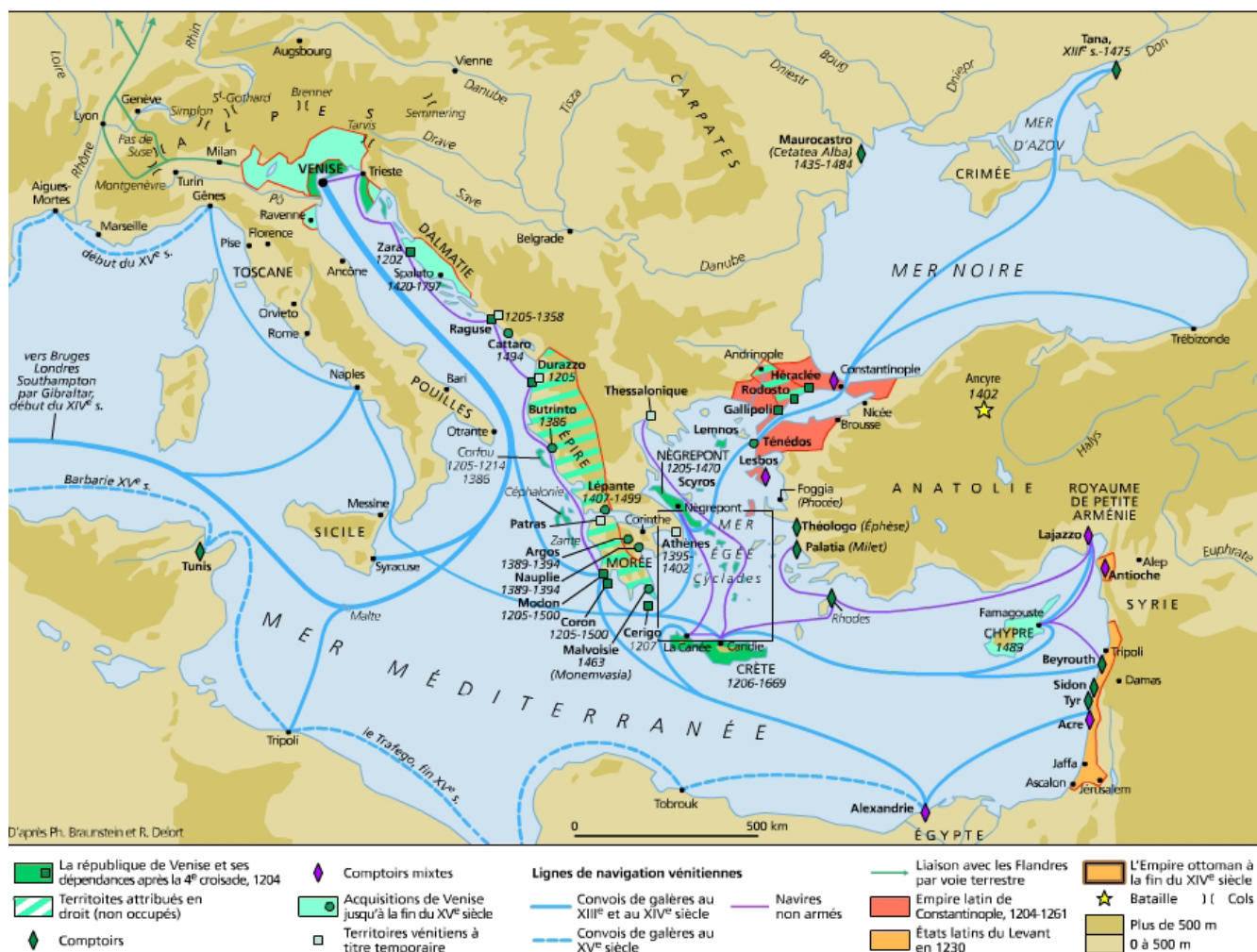
Разгромът на Византия имал обаче и едно друго измерение, засягащо не само Венеция, а целия Запад. В очите на католическия свят превземането на Константинопол поставило официален край на Римската империя, а оттам и на поддържания столетия наред уникален монопол на василевсите да сечат златни пари, предоставящ на долустоящите и подчинени на императо-

ра християнски монарси правото да сечат в най-добрия случай сребърни пари. Ако в течение на 400 години в Европа не била отсечена и една златна монета, след отпадането на старото ограничение изведнъж в рамките на 6-7 десетилетия Запада започва да сече златни пари. Началото е поставено от Фридрих Хохенщауфен през 1225 г. в Неапол, последван от френския крал Луи IX през 1250 г., Флоренция през 1252 г., английския крал Хенри III през 1257 г., Венеция през 1284 г. с нейния прочут дукат, папа Йоан XXII в Авињон през 1316 г. и т.н. Старият римски ред бил рухнал.¹⁷

За разлика от василевсите в Константинопол, които векове поддържали твърдо съотношението злато–сребро в рамките на 1:12, венецианците възприемат по-гъвкавия подход на плаващ обменен курс, движещ

¹⁶ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 116-119

¹⁷ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 85

От XIII век насетне Венеция изгражда търговската си мрежа, обхванала с опорните си пунктове Адриатика, Балканите и Леванта.

се от 1:8,5 през 1250 г. до 1:14,2 през 1360 г., след което стойността на среброто се покачила до 1:9,5 спрямо златото. Упоредно с този либерализъм Венеция установява крайно строги мерки за защита на паричната си система от опити за манипулиране. След 1250 г. всяко кюлче сребро или злато, озовало се на нейна територия, било регистрирано от държавата, преди да може да бъде продавано.¹⁸

Би могло да се възрази, че започването на сечене на златни монети на Запад няма

общо с рухването на някаква въображаема финансово-идеологическа система, поддържана упорито столетия наред от константинополските императори, и че западният подем се дължи на огромната плячка, заграбена при разгрома на Източната римска империя. Съществува дори становище, че награвените в Константинопол ценни метали били повече от всичко, което Европа била получила чрез столетия търговия. Безспорно след 1204 г. Запада получава мощна доза ликвидност благодарение на

¹⁸ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 121

Освен сребро на стойност 900 000 сребърни марки, венецианците отмъкват от Константинопол и голям брой произведения на изкуството като например тази икона на свети Архангел Михаил.

византийската плячка, която се оказва стимул за развитието на икономиката, а оттам и на културата. Обаче това, погледнато от обратната страна, също така е и знак, че столетия наред Източната римска империя е потискала социално-икономическия подем в Европа със своята монетарна политика и икономическа централизация. Красноречива илюстрация на бурния възход на западната икономика след разгрома на Константинопол е например фактът, че

между 1200 и 1350 г. лихвите, изплащани по заемите във Флоренция, падат от 20-22% на 5-8%, а между 1240 и 1343 г. приходите на Флоренция нарастват 11 пъти!¹⁹

Идеята, че започналото сечене на златни монети на Запад през XIII век се дължи единствено на византийската плячка и няма общо с рухването на римо-византийската сакрална идеология на златото, може да бъде опровергана от процесите през следващите столетия. След като Венеция заема мястото на Византия в източната търговия, тя се оказва отличен ученик на империята и почва да прилага на свой ред ромейските методи. Венеция организира търговията си, като изпращала на изток сребро в замяна на злато и подправки, „разрушавайки по този начин европейската система, базирана на сребърните пари, буквално изнасяйки я в Индия“. И успоредно с това богатеейки за сметка на другите. Точно както правила това Източната империя в продължение на столетия. В резултат на тази венецианска политика около 1300 г. гладът за сребро в Европа започва да става застрашителен, по-опасен от когато и да било през предходните седем столетия. Сребърната криза достига апогея си между 1457 и 1464, когато повечето монетни дворове на Стария континент се оказват затворени.²⁰ Проблемът с изтичането на сребро от Европа към Индия, Китай и Япония продължава и по времето на португалската, холандската и индийската експанзия през XVI–XVIII век, но в случая е важно друго. След като Европа оплячкосва огромните богатства на старата Източна римска империя, в рамките на около век те се оттичат от западните джобове в тези на ориенталците. Повторното изчерпване на

¹⁹ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 163

²⁰ Zarlenga Stephen. Op.cit., p. 124

ликвидността на Запада обаче не довежда до прекратяване на сеченето на златни монети. Както би трябвало да се очаква, ако се върна, че идентичен процес се е осъществил на Запад след 800 г. Само че, този път, за разлика от периода преди 1200 г. в християнския свят освен ликвидност липсва и още един елемент – римският император в Константинопол, който чрез властовото сакрализиране на сеченето на злато като свой свещен прерогатив контролирал международните финанси и търговия в продължения на столетия.

От всички православни владетели, с изключение на василевса, единственият, който сече за съвсем кратко златни монети (т.нар. златници), е руският княз Владимир I (980–1015).

30GB ПОЩА

ОТ NAUKA.BG

WWW.NAUKA.BG

10 невероятни факта за римските легионери

Автор: Dattatreya Mandal; Превод: Лилия Божинова

Източници: MIT.edu / UNRV / RomanRecruit / Britannica / Roman-Empire

Книги: Roman Legionary 58 BC – AD 69 (By Ross Cowan) / Caerleon and the Roman Army (By Richard J. Brewer) / The Roman Army from Caesar to Trajan (By Michael Simkins)

Много е говорено за оръжията и тактиките на прочутите римски легиони. Редно е да се отбележи, че те са изиграли своята решаваща роля още от дните на Римската република (3 в. пр. н.е.), чак до залеза на Римската империя през 4 в. от н.е. Въпреки това, отвъд подвизите във величествени битки и запомнящите се резултати от тях, е имало по-човешка и близка до обикновения гражданин страна на тези мъже в редиците на легионите. Без повече протакане, нека хвърлим поглед върху 10-те изненадващи неща, които трябва да знаете за римските легиони.

1. Хора от селата били предпочитани в легионите

Общо казано, всички мъже във възрастовата граница между 17 и 46 години са могли да положат военна служба. Все пак най-разпространената възраст за постъпване обикновено клоняла към 20-годишните. Интересно е, че всеки легионер е трябвало да заяви своя *origo* (лат. – произход) като градски. Въпреки тези лъжливи твърдения, по-голямата част от легионерите имали селски корени. В ре-

зултат документите за градски *origo* често трябвало да бъдат фалшифицирани по време на вербуването на войниците, обикновено от самите чиновници. Тази тенденция да бъдат преправяни документи специално за тези хора имала много по-римски стил логика зад себе си – тъй като селяните били смятани за по-корави и с по-високи нива на издръжливост, те били и по-подходящи. Не само това, те били смятани също за по-надеждни заради простоватия тип характер, породен от (предполагамата им) незапознатост с мръсната страна на градския живот. Както Вегеций пише в своя труд “*Epitoma Rei Militaris*” (лат. – “По военните въпроси”):

“Те са отгледани под откритото небе в живот на работа, търпейки слънцето, невни-

маващи за сянка, незапознати с публичните бани, простодушни, доволни от малко, със закалени крайници, за да издържат на всякакъв вид мъка и за които владенето на оръжие, копаенето на ров и носенето на товар е това, с което са полезни на държавата.” В някои случаи се стигало до такива крайности в романтизирането на селския живот, че дори при бунт в армията бивали обвинявани “меките” градски новобранци (както отбелязва Тацит). И тъй като започнахме темата за характеристиките на легионера - след като бива избран за армията, младият мъж (обикновено в късен пубертет или в 20-те си години) трябвало да премине период наречен *probatio* (лат. - пробен период). През това време били проверявани докрай едновременно характерът и

здравословното му състояние. Достатъчно е да се каже, че смятаните за неморални или неподходящи новобранци (като крадци или подобни) били пресявани и гонени от армията.

2. Римското гражданство не било изискване, но да си роден свободен било задължително

Обратно на разпространеното мнение, легионерът не винаги бил римски гражданин (въпреки че на хартия е трябвало да бъде така). Това заобикаляне на закона било следствие от гражданските войни, които бушували на римска територия в края на Републиката. Юлий Цезар, например, изградил *legio V Alaudae* от

гали, които по-късно направил официално римски поданици. Докато през късния 1в. пр.н.е. Марк Антоний нямал достъп до основните пунктове за събиране на войници в Италия, той прибегнал до отчаяното решение да запълни военните си редици (от около 23 легиона) с местно население от източните провинции Сирия и Египет. Обобщено - често римското гражданство не било изискване, а по-скоро статут, който легионерът получава по време на своето вербуване. Все пак задължително условие оставало той да е свободно роден, като за робите било невъзможно да имат военна кариера. Те могли да участват в легиона само под формата на слуги и поддържащи единици (виж точка 9).

Освен това, въпреки че легионерите би трябвало да са били доброволци, присъединили се към армията, много от тях просто били записвани в легионите заради нуждата от повече човешка сила по време на гражданските войни и по-късно през управлението на Август. Имало конкретен случай (според Тацит), когато император Тиберий искал да обиколи целите римски околии в опит да запише новобранци и да запълни позициите на оттеглилите се ветерани. Владетелят бил решен да вземе тази крайна мярка заради липсата на доброволци, които да постъпят в легионите.

3. Тренировката на легионери-те имала суров вид

Свежите новобранци, които успешно се записвали за легионери, трябвало да преминат през тренировъчен период от 4 месеца. Тренировките обхващали първо маршируване в продължение на 29 км за 5 часа с нормални крачки и след това 35 км за пет часа с бърз ход, цялото разстояние

изминават докато носят раница, която тежала над 20 кг. Тази тежест била нарочно използвана за увеличаване на издръжливостта на легионера и така симулирала общата тежест на бъдещите доспехи, които войниците трябвало да носят в пълно снаряжение (само lorca segmentata можела да надвиши 10 кг). Както би се очаквало – бавните били безмилостно бити от центурионите и офицерите с тежки тояги. След като трудните маршови обиколки биват овладяни от легионерите, те били обучавани в бойни маневри (включително каре, клин и известната testudo (лат. – костенурка) формация и сигнализиране. В последния етап тренирали с оръжия, а в някои случаи и плуване. Интересно е, че изкуствените мечове и щитовете, които били ползвани в тренировка, били от дърво и плетена ракета, но тежели двойно повече от реалните оръжия. Това се правело с цел легионерът да свикне с умората и изтощението, които биха се появили в реална битка. Като се има предвид този строг режим, думите на Вигеций звучат вярно:

“Не виждаме друго обяснение за завладяването на света от римляните, освен тяхното военно обучение, лагерна дисциплина и опит в битка.”

4. Заплащане и продължителност на служба често се разминавали

През 13 г.пр.н.е. Август следвал политиката от предишните векове и официално направил продължителността на военната служба 16 години. Нужно е да се отбележи, че дори след изтичането на тези години се очаквало воинът да се присъедини към *vexillum veteranorum* или отряд на ветераните за още 4 години (виж точка 9). Обаче през 6 г. от н.е. първоначалното службено време било увеличено на 20 години, както и вече било придружено от *praemia militare* или бонус разпускане. Това било твърда сума от 12 хил.

сестерции (или 3 хил. денарии). А до средата на първи век от н.е. службата вече била 25 години. Отвъд официалния период, често във време на война не били следвани протоколите. Резултат на това са повторните набирания на легионери, които отдавна са завършили своята служба, като се случвало някои мъже да се бият за легиона си в продължение на 3-4 десетилетия. Достатъчно е да се спомене, че такива хаотични мерки често водели до бунтове.

Колкото до заплащането, освен основната сума на *praemia militare*, обикновеният легионер получавал 900 сестерции на година (плащани на 3 вноски). Тази заплата била същата поне до 80 г.от н.е, въпреки

предполагаемата инфлация. Сумата се различавала за различните по ранг в легиона - подофицерите и специалистите получавали 1,5 или 2 пъти повече от базовото заплащане на редовия легионер. Още повече – тази парична стойност била само начална единица, от която били изваждани различни разходи на легионера като например храна, снаряжение и дори погребалните такси. Все пак имало случаи, когато легионерът получавал по-малко отколкото заслужавал и понякога дори били използвани методи на заплащане като даване на безполезна парцели земя вместо *praemia militare*.

5. Примамката на плячка и грабеж

От друга страна много потенциални новобранци все пак били привлечени от идеята за присъединяване към легиона заради плячката. Много харизматични командири изтъквали очевидната популярност на плякосването (и неговото “честно” разпределяне после), особено когато се водела война срещу по-силни и богати съседи. Според Цицерон това може би бил основният фактор, който мотивирал отчаяните войници под командването на Марк Антоний. Популярна тяхна практика също сочи за склон-

ността им към грабеж - войниците често събличали трупите на враговете си като пръв акт на победа над тях след битката. Римляните също не били над “варварството”, което често бива приписвано на техните врагове. Например след оскуверняването на мъртвите, римски обичай било многобройни отрязани вражески ръце да бъдат превръщани в трофеи. По време на някои военни времена, към тези издигнати над земята трофеи започнали да добавят и вражески трупове, както и глави, набодени върху остриета на надигнати платформи. Самият Цезар прибягнал до подобни смразващи кръвта практики, когато войните

му победили римските войски на Помпей отвъд лагера на Мунда (както се споменава в “Испанските войни”): “Щитовете взети от вражески ръце бяха поставени, за да служат като стена, труповете им – като укрепление. Отгоре, пронизани на върхове на мечове, били отрязани човешки глави.”

6. Мъжко сближаване и готвене

Отвъд дисциплината и тренировките, една от ключовите причини за успеваемостта на легионерите била директно свързана с чувството за братство в центурията (съставена от 80 мъже). На по-ниско ниво центурия-

та (лат. – *centuria*) била разделена на десет *contubernium* (палаткови групи от по 8 души). Тези разделения в общи линии довели до другарски отношения между хората в палатковите групи, които трябвало да се бият, да вечерят и да почиват заедно в продължение на десетилетия през военните си кариери. Това чувство на идентификация често се пренасяло и в морала им под формата на желание да защитават бойните си другари по време на реална битка.

Любопитно е, че упражненията за сближаване не били ограничени до техния *contubernium*. Римската армия също имала система наречена *contubernium*, която грубо казано била смесена група. От тези случайно събрани войници се очаквало да готвят ястията си и да ядат заедно (цената на храната била приспадана от заплатите им). Накратко казано – липсата на хаотични зали и готово приготвена храна за здравявала връзките между легионерите, на които се налагало да разчитат един на друг дори за едно спокойно ядене.

7. Страхливостта била посрещана с тежки наказания

В съвременния контекст терминът „децимация“ се отнася до пълното унищожение на местообитанието, популацията и дори екосистемата. Но по римско време при различни генерали това било наименованието на метод за дисциплинарно наказание, който бил нарочно прилаган в легионите. Произходът на думата е от латинското *decimates* и е свързано с *decem* (десет). Когато това наказание все още било ползвано, най-вероятно е било известно като *decimatio*. То представлявало жестокия процес, при който бил избран всеки 10-ти мъж от кохортата (приблизително 480 души), за да бъде убит. Най-шокиращата част е, че тези нещастни хора трябвало да бъдат убити с камъни или пребивани до смърт от останалата част от бойните си другари – брутална практика с името *fustuarium*.

Безпощадното наказание обикновено било ползвано за легионерите, които демонстри-

рали неподчинение, страхливост, заговорничели, имали намерения да убият другар, участвали в шпионски дейности, дезертьори или както в няколко случая – престрували се на болни, за да не участват в предстоящи военни дейности. И по типичен римски маниер – ”демократичността” на наказанието се състояла в случайния подбор на войниците (на лотариен принцип) независимо от техния ранг, репутация или изобщо дали е замесен в престъплението или не. Останалите воители понякога били принуждавани да спят извън главния лагер и били оставяни на диета от ечемик, който е по-труден за храносмилане от обикновените им порции пшеница.

8. Медицинско освобождаване

Животът на легионера не бил свързан само със слава и триумфи, както популярната култура го представя, но все пак тогава е имало и някои прогресивни практики прилагани от римляните в случаи на храброст. Например, ако войникът е бил тежко ранен и не е могъл да продължи по-напред във военната си служба, на него му била давана *missio causaria* или освобождение по медицински причини, което било равно на почетно освобождение или *honesta missio*. Това вдигало и социалния му статус, който ставал по-висок от този на обикновените граждани,

и освобождавало разпуснатия легионер от данъци и други граждански задължения.

Разбира се, шансът за оцеляване след тежка рана бил много нисък в древността. Дори след като бил лекуван от професионален *medici* (хирург и неговите помощници), които били част от всеки легион. Така че, обективно казано, *missio causaria* може да не е била честа практика заради високата смъртна вероятност.

9. Освен обикновени легионери имало ветерани, доктори, инженерери и роби

Легионерът можел да се смята за ветеран само след като е завършил своите задължителни 16 години в армията. Дори след толкова дълъг период на служба през 1в. от н.е. не се предполагало войникът да се пенсионира от легиона. Вместо това ветеранът бива преместен в специален отряд (*vexillum veteranorum*) за още 4 години. Обикновено този отряд се състоял от около 500-600 мъже, като той имал собствена административна част с различни офицери. Все пак бил прикачен към основния легион, но можел понякога да бъде изпратен отделно в битка. Пример за такъв случай е

гарнизонът от ветерани при град Тала, който бил отделен от *legio III Augusta* през 20г. от н.е. Не е изненадващо, че ветераните с дългогодишния си опит били силно успешни срещу пристъпите на Танфаринат и неговите нумидийски сили.

Освен *vexillum veteranorum* имало също роби (или *calories*), които могли да съпътстват легиона. За разлика от ветераните, робите били управлявани като част от легиона с общо 180 мъже към всяка кохорта от 480 войника. В общи линии един легион (най-често съставен от 10 кохорти) можел да бъде следван от около 1 200 роби. Тези мъже били тренирани за специалните нужди на войната. По време на спешни случаи те дори били въоръжавани, за да защитят лагера.

И на последно място – войниците, които правели армията наистина самостоятелна, били *immunes* – група от високообразовани специалисти в редиците на всеки легион. От доктори и инженери до архитекти, тези мъже били освободени от тежкия труд на редовите войници, докато в същото време били по-добре заплатени от тях.

10. Щитът бил почти толкова оръжие, колкото и защита

Традиционният щит на римския легионер бил наречен *scutum*. Първо стандартният *scutum* от 1в.пр.н.е. представлявал щит с овална форма и тегло от около 10 кг, после неговата форма се променя към извита правоъгълна дъска по време на управле-

нието на Август. Тази промяна драстично намалила тежестта на щита на 7,5 кг (като по-късните вероятно дори били 5,5 кг). Щитът бил държан с хоризонтален захват с изправена ръка.

В интерес на истината правоъгълният *scutum* с груби мерки от 102 x 63 см вършел добра работа в предпазването на тялото на легионера, но най-голямото му предимство се състояло в потенциала му за офанзива. Легионерите се блъскали в опонентите си с цялата тежест на щита, а неговата горна част била ползвана, за да бутне и повали врага. Според Тацит (както е споменато в „Agricola“) такива тактики били ефективно използвани дори в конните кохорти (с техните плоски щитове) при Mons Graupius срещу каледонските врагове.

Отровителството в Древен Рим

Автор: Владимир Попов

Латинската дума за отрова (venenum) произхождала от „venerium“, т. е. от богинята на любовта Венера (Venus) и отначало означавала любовен еликсир. Впоследствие придобила и значенията на отрова и магическо средство. Въпреки че отровителството (veneficium) било считано от римляните за недостойно и страхлив начин за убийство, присъщ на жените и на източните народи, то било до голяма степен безопасен метод за разчистване на сметки,

поради трудната му доказуемост. С изострянето на политическите борби и противоречия в римското общество през II – I век пр. н. е., белязани с граждански войни, проскрипции и екзекуции, отровителството успешно процъфтявало. Освен това около богатите римляни винаги се навъртали ловците за „наследство“ – бедни роднини, освободени роби и мними приятели, опитващи се да манипулират завещанията им в своя полза и впоследствие да отстранят станалия ненужен благодетел най-често с отрова. Макар че диктаторът Сула през 81 г. пр. н. е. със специален закон въвел смъртното наказание за отровителите, жаждата за бърза печалба не спирала замаяните от алчност престъпници. Ако бѣдели разкрити те били хвърляни на лъвовете, обезглавявани или разпъвани на кръст. На наказание подлежали и лекарите, ако се оказало, че умишлено са отровили пациентите си. По време на Юлиево-Клавдиевата династия отровителството също било на мода, като историята е съхранила имената на няколко известни отровителки (*venefici*) – Мартина и Локуста, към чиито услуги прибегвали императорите и императриците, когато искали да отстранят някой неудобен опонент. От самоубийство посредством отрова често се възползвали много благородници, ако императорите им намекнали, че в противен случай ги чакат мъчения и позорна смърт.

Отрови и противоотрови

В трактата „*De Materia Medica*“ Педаний Диоскорид (гръцки лекар в двора на римския император Нерон) класифицирал отровите на животински, растителни и минерални по произход:

1. Растителни: корени от самакитка

(*Aconitum napellus*), листа от черен блян (*Hyoscyamus niger*), плодове, листа и корени от беладона (*Atropa belladonna*), корени от мандрагора (*Mandragora officinarum*), листа от бучиниш (*Conium maculatum*), стръкове от кукуряк (*Helleborus odorus*), корени от чемерика (*Veratrum album*), също така и гъби – мухоморка (*Amanita muscaria*) и др. Отровата от аконит (самакитка) била най-употребявана поради достъпността на билката. Смъртоносното ѝ действие се дължало на алкалоида аконитин. Отравянето се характеризирало с гадене, повръщане, брадикардия, хипотония, фатална аритмия. Черният блян, мандрагората и беладоната, поради съдържанието на тропанови алкалоиди в тях се използвали за анестезия и предизвиквали халюцинации (заради което черният блян бил наричан „Аполонова билка“, тъй като бил използван от делфийските жреци за предсказания). При предозиране предизвиквали конвулсии, повръщане, тахикардия, нарушена координация, коматозни състояния и смърт. Отварата от наземните части от растението бучиниш била силно отровна и се използвала за екзекуции в Древна Елада (с нея бил умъртвен философът Сократ). Голямата токсичност се дължала на алкалоида конииин, потискащ централната нервна система. Проявите на отравянето били гадене, повръщане, забавени движения и говор, парализа на крайниците и главозамайване. Смъртта настъпвала от парализа на дихателната мускулатура. Кукурякът се използвал в античната медицина като глистогонно средство и за почистване на червата (в Елада отравяли водата на обсадените градове с него), а при предозиране предизвиквал диария, световъртеж, повръщане, действал кардиотоксично: у жертвата настъпвала брадикардия и спиране

на сърцето. Чемериката се давала за предизвикване на повръщане при хранителни или алкохолни натравяния, но понякога се стигало до смърт в резултат на токсичните ефекти на алкалоида вератридин – повръщане, брадикардия и хипотония. Мухоморката се използвала като халюциноген, а при предозиране предизвиквала гадене, повръщане, делириум, потискане на ЦНС, хипотония, задушаване и смърт.

2. Животински: използвали се отровите, добити от земноводни (крастави жаби), змии (усойници и пепелянки), отровни паяци, скорпиони и морски животни. Отровата, секретирана в кожните жлези на някои жаби от рода *Bufo* била кардиотоксична – съдържала буфадиенолиди (стероидни гликозиди), действащи кардиотоксично – блокирали проводимостта на сърцето и предизвиквали спирането му в диастола. Покушенията посредством използването на змии също били разпространени – често змии се подхвърляли в дома на жертвата, но за по-сигурно отровителите използвали извлечената от тях отрова. Отровата при сем. аспидови (*Elapidae*) като например кобрата съдържала невротоксини, които блокирали ЦНС и в крайна сметка смъртта бързо настъпвала поради парализа на дишателния център. Отровата на пепелянките и усойниците (*Vipera*) съдържала хемотоксини, които предизвиквали разрушаване на еритроцитите. На мястото на ухапването се развивал хеморагичен оток, последван от гадене, повръщане, загуба на съзнание и кома. Отровата на скорпионите също била със невропаралитични свойства, а тази на повечето паяци действала некротично – разрушавала органите в организма.

3. Минерални: най-често олово, арсен, живак. Оловото било широко разпространен метал в ежедневието на древните,

въпреки токсичните му свойства, за които последните не подозирали. Често за да подобрят вкуса на виното потапяли оловни плочки в него или държали течността в оловни съдове. Така сред римския елит било разпространено хроничното оловно отравяне – „сатурнизъм“. Диоскорид, описал арсен като „отровата на века“. Той бил особено подходящ в отровителството заради липсата на цвят, мирис и вкус, неговите сулфиди и оксиди били разпространени в природата и се използвали както от простолюдието, така и от благородниците. Симптомите от отравяне с арсен били трудни за откриване, тъй като имитирали хранителни отравяния. От висока доза арсен жертвата получавала силни коремни спазми, диария и повръщане, последвани смърт. Отровата също така се давала в малки повтарящи се количества и така се натрупвала в организма, предизвиквайки изтощение и парализа. Според Диоскорид, за да се предпазят от „живачните пари“ работниците в мините носели маски.

Опасявайки се постоянно от това да не бъдат отровени, богатите и влиятелни политици и императори не вкували от виното и храната на трапезата си без тя първо да бъде опитана от личните им прегустатори (най-често роби). Прегустаторите били толкова многобройни, че формирали свое сдружение (колегия) с прокуратор (*procurator praegustatorum*).

На почит били и различни териаки – „универсални антидоти“ (противоотрови) с най-разнообразен и фантастичен състав, които често нанасяли по-големи вреди от отровите срещу които били предназначени. Според Плиний Стари: „...Лекарите хвалят Митридатовата противоотрова, правят различни състави и искат за това много пари. Те отмерват по един фунт от

това лекарство за 20 сестерции и лъжат доверчивите нещастници, купуващи вредната смес. Тъй като съставките ѝ вредят или на стомаха, или на главата, трети пък докарват бледност на лицето и изтощение на тялото. Така се получава, че тези, използващи противоотровата умират в по-тежки мъчения от такива, които би им причинила самата отрова...

„Модата” с употребата на противоотрови идвала от понтийския цар Митридат VI Евпатор, дългогодишен противник на римляните, срещу когото империята водела три войни. Панически страхувайки се от отравяне, Митридат експериментирал върху осъдени на смърт или роби действията на различни видове отрови и подбирал съответни противоотрови. Накрая той създал препарат от 36 компонента, наричан от римляните „митридатикум”, имащ репутацията на универсален антидот срещу отрова от самакитка, змии, скорпиони, паяци и др. Митридат приемал от антидота всеки ден и с времето придобил неуязвимост към отрови. Кое то в крайна сметка му изиграло лоша шега, защото след разгрома му от римския пълководец Гней Помпей, решавайки да завърши живота си със самоубийство, царят погълнал отрова, която не подействала. Тогава наредил на негов войник да го прободне с меч. В „Атически нощи“ Авъл Гелий цитира своята версия на Митридастовия териак:

„Патиците в Понта, казват, се прехранвали с най-различни отровни треви. Пък и Ленеи, освободенецът на Гней Помпей, пише, че прочутият цар на Понта Митридат проявявал голямо влечение към лечебната наука и царовете от този род и често смесвал кръвта на споменатите патици с лекарства, които обезсилват отровите; така приготвена,

кръвта, изглежда, имала могъща сила; а самият цар постоянно приемал подобни илачи, за да се предпази от неведомите клопки на угощенията, та дори съвсем съзнателно, нарочно изпивал на показ пред всички смъртоносна и бързодействаща отрова и въпреки това оставал невредим. Затова подир време, когато след своето поражение се оттеглил в най-далечните предели на царството и решил да умре, той опитал най-силните отрови, за да ускори смъртта си, ала напразно и като нямал какво да стори, пронизал се с меча си. Измислената от царя на Понта противоотрова е много разпространена днес и се нарича „Митридастова“.

В Рим първият териак, съдържащ 73 съставки, бил „разработен” от Андромак (придворен лекар от I в.). Противоотровата била предназначена за императрица Агрипина, която се опасявала синът ѝ Нерон да не я отрови. През 2 век известният римски лекар Гален усъвършенствал рецептата на „универсалната противоотрова”, експериментирайки върху животни. Опитал си в изготвянето на противоотрови Гален описал в две книги („Антидоти I” и „Антидоти II”) за което получил златна верижка от император Марк Аврелий с гравирани върху нея надпис – „От Антонин, император на римляните на Гален, император на лекарите“. Разбира се най-ефективният начин да бъде изкарана погълнатата отрова от организма била т. нар. „алексифармика“ – предизвикване на повръщане.

Древните били наясно, че дозата определя дали ще се получи отрова, или лек. Диоскорид описва свойствата, действието и употребата на мака (Papaver somniferum), широко разпространен като сънотворно и обезболяващо средство, а също и за подпомагане на храносмилането. В същото време

обаче предупреждава, че приет в по-големи дози, предизвиква летаргия и вцепенение, и дори води до смърт. Също така той описва два различни вида самакитка: „Akoniton lycostonum”, която се използвала за убиване на пантери, вълци и други дивни зверове, но също така и като болкоуспокояващо при очни операции. Според автора, в зависимост от концентрацията отровата можела незабавно да причини смърт, а в по-ниски дози до летален изход се стигало след няколко месеца, и дори след 1 до 2 години. Плиний Стари пише, че самакитката, примесена с топло вино се използва като лекарство срещу ухапване от скорпиони.

Наред с умишленото отровителство, в ежедневието на древните често се случвали и летални инциденти поради незнание или предозиране с отвари от растения. Както пише Авъл Гелий в „Атически нощи” – „За целебните свойства на кукуряка”:

„...белият (под „бял кукуряк” древните автори визирали чемериката) очиствал стомаха и горната част от корема чрез повръщане; черният разкарвал така наречената долна част на корема; и двата имали свойството да извличат от тялото вредните течности, които били причинители на болести. Съществувала обаче и опасността да не би, разтваряйки всички проходи в човешкото тяло, кукурякът наред с причините за болестите да изхвърли и онези вещества, които са причините за живота, и да не би, отнемайки по този начин цялата поддръжка, идеца от естествените сокове, да погуби човека...”.

Трудно било да се докаже дали смъртта е настъпила поради отравяне или по друга причина, и много лечители пострадали, обвинени несправедливо, докато виновниците често оставали ненаказани.

Хронология на най-известните отровителства

Първият документиран случай за масово отровителство сред аристокрацията в Древен Рим е описан от Тит Ливий и датира от 331 г. пр. н. е. У патрицианките Корнелия и Сергия били намерени отвари, за които жените се кълняли, че са лекарства, но след като ги изпили, обвинените починали. В хода на разследването били екзекутирани 100 жени отровителки.

През 180 г. пр. н. е. римското общество отново било разтревожено от масова смъртност. Тъй като през 2 в. пр. н. е. политическите интриги и противопоставяния се обостряли, била учредена комисия от претори, която да разследва случаите. Започнали доноси и били осъдени около 3000 заподозрени. Сред тях била и Кварта Хостилия, която отровила мъжа си Калпур-

ний Пизон, тъй като обещала консулската длъжност която той заемал на сина си от първия брак.

През 154 г. пр. н. е. двамата консула Постумий Албин и Маний Ацилий били отровени от жените си, които били удушени от роднините си, за да бъде избегната дългата съдебна процедура.

През 129 г. пр. н. е. бил намерен мъртъв в леглото си Публий Корнелий Сципион Емилиан Африкански (Млади), победителят на Картаген и Нуманция. Той бил най-големият противник на поземлените реформи на братята Гракхи и затова слуховете свързвали неестествената му смърт с отровителство, извършено от жена му Семпрония (сестра на политическите му опоненти).

През 81 г. пр. н. е. диктаторът Сула обнародвал закон срещу отровителите и убийците – Lex Cornelia de sicariis et veneficis. За разследване на случаи на отровителство била създадена специална палата (quaestio de veneficiis), но въпреки това отровата станала утвърден начин да се отървеш от нежелан съпруг, заварени деца или баща, позволил си да живее твърде дълго. Отрова се използвала и за самоубийство. Плиний считал за особено подходящ край на бавно угасващия живот самоубийство чрез опиум.

По времето на дългия принципат на Август наследниците на императора – внуците му Гай и Луций загинали в разцвета на силите си и злите езици обвинили за смъртта им съпругата на императора – Ливия, която така разчистила пътя към трона за сина си Тиберий. Носели се слухове, че по нейно внушение управителят на Сирия Калпурний Пизон, ползвайки услугите на известната отровителка Мартина, отровил племенника на Тиберий пълководеца (и всенароден любимец) Германик. През 23

г. от н. е. пък синът на Тиберий Друз бил отровен от преторианския префект Луций Сеян, който имал намерение да узурпира властта.

При Тиберий обвинените в измяна и заговор срещу императора често приключвали живота си чрез самоубийство с отрова, за да избегнат унизителния нагласен процес и неизбежната публична екзекуция.

С широка известност на отровител се ползвал наследникът на Тиберий – Калигула, който колекционирал отрови и често с тяхна помощ отстранявал неудобните за него лица. Когато гладиатор на име Гълъб победил в двубой, въпреки че Калигула бил заложил голяма сума пари за загубата му, императорът го умъртвил, намазвайки повърхностните му рани с отрова, която шеговито нарекъл впоследствие „гълъбова“. На много римски сенатори Калигула пращал отровни сладки. Така веднъж „почерпил“ с отровени ябълки спечелилия противников отбор в състезанието с колесници. След убийството на Калигула, наследилият го Клавдий намерил цял сандък, пълен с отрови и рецепти за тяхното приготвяне. Отровите били хвърлени в морето и дълго време след това хората намирали мъртви риби по крайбрежието.

Ако се вярва на Тацит, самият Клавдий бил отровен с гъби, намазани с отрова. В заговора участвали жена му Агрипина, която целяла да възкачи на престола сина си Нерон, императорският прегустатор Халот и придворният лекар Ксенофонт, който вместо да даде антидот на императора (след като последният повърнал), довършил убийството пъхайки в гърлото му намазано с отрова перо. Отровата била набавена от известната отровителка Локуста – жена от Галия, предлагаща услугите си в Рим на аристократите. По-късно, по поръчка на Нерон, Локуста

приготвила отрова и за Британик – сина на Клавдий от Месалина и конкурент за престола. За „добре свършената работа“ отровителката получила голямо имение и правото да обучава ученици. Екзекутирана била от император Галба през 68 г. Тацит намеквал и че, за да вземе властта, император Домициан отровил брат си Тит, а впоследствие и известния военачалник Агрикола, чиито популярност и успехи в Британия будели завист у монарха.

Тъй като сокът от корените на самакитката се използвал за убийства и самоубийства, император Траян (98-117 г.) забранил да се отглежда това растение под страх от смъртно наказание.

Владетелите, управлявали империята през т. нар. „Златен Век“ също не били подминати от съмнения за отровителство. Подозирало се, че склонният към хомосексуализъм император Хадриан отровил жена си Сабина, а Антонин Пий – Фаустина. Смъртта на жестокия и тираничен Луций Вер (съуправител на Марк Аврелий), според слуховете също била предизвикана от отровни стриди, поднесени му от жена му Луция, макар че дори по-късните автори не посмяли да обвинят за това деяние „добрия император-философ“.

Синът на император Марк Аврелий – Комод без скрупули си служел с отрови. Така той отстранил префекта на преторианската гвардия Мотилен с отровни смокини. По-късно любовницата Марция дала на Комод отровно вино. Тя обаче не дала очаквания ефект и тогава императорът бил удушен от бореца Нарцис.

Във времената на управлението на Септимий Север (193-211 г.) било постановено, че ако с отровителство се занимавал човек от простолюдието, последният трябва да бъде изпратен в мините. Ако заподозреният бил

от знатен произход – да бъде заточен. Когато отровителството завършвало със смърт – отровителят го очаквало също смъртно наказание. Този закон обаче не попречил на сина на Септимий Север – Марк Аврелий Антонин (Каракала) да използва широко различни видове отрови за злодеянията си. Последният неуспешно се опитвал да подкупи прегустатора на брат си Гета, а когато опитите му за отровителство пропаднали – прибягнал към открито насилие и го промушил с меч. Пред Сената оправдал убийството на брат си, като го обвинил в практикуване на отровителство.

При управлението на непълнолетния Гордиан III (238-244 г.) при подозрителни обстоятелства починал тъстът му – преторианският префект Мизитей. Подозрението паднало на заелия негово място Филип, който впоследствие отстранил Гордиан и станал император.

След тържеството на Християнството в началото на 4 век, Константин и приемниците му използвали обвиненията в магия и отровителство, за да оправдават репресиите срещу несъгласните с новата вяра или установената власт и така си разчиствали сметките с опозицията. През 358 г. нотариусът Павел обвинил всички практикуващи *veneficia* (магия) в „обида на величеството“ – т. е. в държавна измяна. Започнали гонения срещу неудобните на режима политически противници, които след мъчения признавали, че се занимават с вещерство и отровителство. Например през 370 г. в резултат на жалба за магьосничество няколко видни сенатора и бъдещият префект на Рим били набедени за отровители и екзекутирани.

През 5 век бил съставен „Кодексът на Теодосий“, значителна част от който впоследствие влязла в „Дигестите“ на Юстиниан.

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

28 септември
2018 г.
www.nauka.bg/night

В него откриваме два акта, които не позволявали на venefei (магьосници, отровители) правото на апелация (обжалване на присъдата си пред императора). Тях не ги засягали традиционните императорски амнистии по случай на държавни празници (Великден, рождени дни на императорското семейство и пр.). Престъпленията с използване на отрова и магия се квалифицирали като „най-жестоки“ (scelera saeviora) и

по тежест стояли веднага след „обидата на величеството“. Тези мерки не само целяли да пресекат отровителството, за да гарантират спокойствие в обществото, но при засилващата се авторитарна власт, на фона на вътрешни и външни сътресения в държавата, давали на императора необходимото оправдание легитимно да елиминира опонентите си, независимо дали са християни или езичници.

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

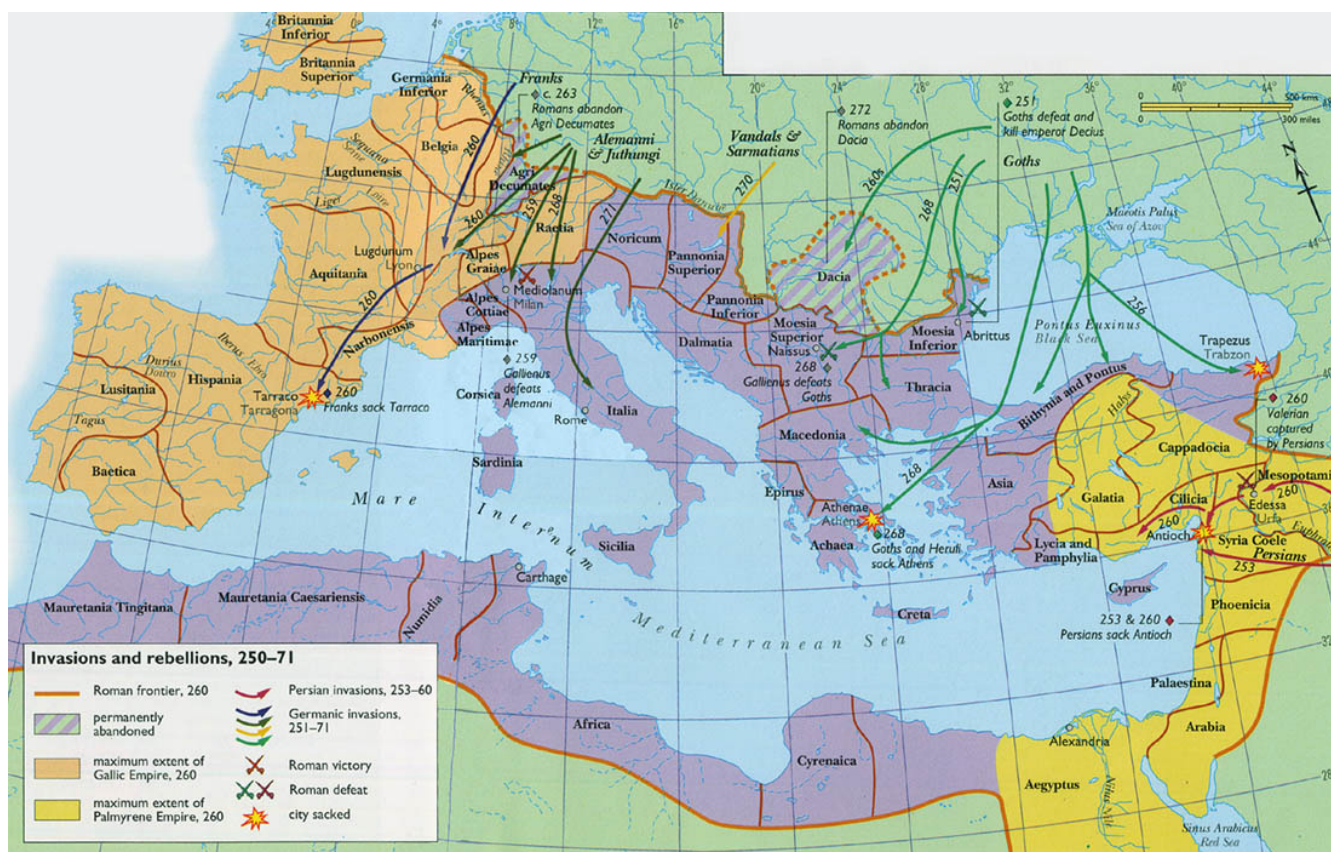
Политическата криза в Римската империя през 3 век

Автор: Владимир Попов

Влошаване на положението в края на управлението на Александър Север

В този период ситуацията в държавата много се обострила. Нуждата от пари карало правителството системно да влошава качеството на монетите, което ги обезценявало и натуралния обмен станал все по-чест. Също така наместниците, чиновниците, и командирите започнали да получават заплатата си в стоки. В зависимост от ранга било определено кой колко дрехи, скъпоценности, съдове, хляб, месо, яйца, коне,

роби и наложници ще получи. Във връзка с това редица колегии от занаятчий били принудени да доставят необходимите товари, което довело до закрепостяване на занаятчиите към сдруженията им. Външнополитическото положение също се влошило с войните с новото царство на Сасанидите и инвазията на германските племена на територията на римските провинции. Север първо оглавил похода срещу персите през 231 г. като разделил армията си на три части. Едната, възглавявана лично от императора освободила Месопотамия, другата – нахлула в Армения, а третата настъпила

към Ктезифон. Според Геродиан римляните претърпели тежко поражение, но вероятно битките довели до тежки загуби и от двете страни, тъй като персите не могли да се възползват от плодовете на своята „победа“ и възобновили военните действия чак през 239 г. Няколко пъти избухвали войнишки въстания, най-накрая в едното от тях загинал и самият император Александър Север.

Легионерите провъзгласили за император военачалника Максимин (235 – 238 г.), който по произход бил обикновен тракийски пастир. Направил кариера при Септимий Север, притежавал голяма физическа сила, храброст и бил ненадминат в военните упражнения. Популярността му в дунавските легиони била голяма, а управлението му носело антисенатски характер. Той масово конфискувал земите на патрициите, които служели за издръжка на армията и ги раздавал на ветераните. Също така издал указ, че земеделецът, живеещ извън градовете не е задължен да им плаща налози. Това било облекчение за войниците и ветераните, които живеели в селата и имало за цел да съхрани селското население, което било гръбнакът на армията. Максимин водил успешни войни срещу германците по Дунав и Рейн. Но политиката му предизвикала омраза сред аристокрацията. В Африка започнало въстание и за императори били провъзгласени престарелият наместник Гордиан и синът му. Сенатът с радост ги признал и обявил за свалянето на Максимин. Започнала гражданска война. Срещу двамата Гордиановци потеглил базирания в Нумидия III Августов легион. Той разбил привържениците на сенатските императори, а Гордиан I и Гордиан II загинали. Максимин се готвел за поход към Рим. Сенатът набирал доброволци из цяла

Италия и наемал германци. В Рим започнали бунтове сред преторианците и плебса. Максимин, обсаждал в северна Италия град Аквилея, но бил убит от войниците си. След редица стълкновения различните сенаторски групировки постигнали компромис и за император бил избран внукът на Гордиан I – тринадесетгодишния Гордиан III, управлявал от 238 до 242 г. За наказание III Августов легион бил разформиран, а земите на ветераните му били отнети. Легионът бил възстановен отново от Валериан през 253 г. за отбрана на африканския лимес.

Репресиите на богатите и управителите на латифундиите над местното африканско население се засили, което довело до разпространение на Християнството и към средата на III век. Африканската църква става една от най-значимите и влиятелни християнски организации. През този период започнало брожение сред колоните, катастрофално нараснало количеството на пустеещите земи, а градовете били в упадък. Външната политика на Гордиан III била по-успешна. Към 238-239 г. персийският цар Шапур I отново нахлул в Месопотамия и Сирия. Смутите и готските нахлувания в Дунавските провинции забавили римската контраофанзива до 242 г. Тогава преторианския префект Тимесифей разбил персите в генерално сражение при Рейзана.

Армията имитирала отстъпление и персийските катафракти били подмамени в предварително подготвена клопка от колове и препятствия. След това легионите контраатакували объркания противник. Римляните освободили Месопотамия и завзели Ктезифон. Цялата кампания обаче се провалила поради заговора на другия преториански префект Филип срещу Гордиан III. Филип, който бил арабин по произход,

нарушил снабдяването на войската, обвинявайки за това младия император. Недоволните войници свалили младежа, който бил убит, а Филип бил провъзгласен за император и побързал да сключи мир с персите и да се върне в Рим.

Кризата в империята, християнските гонения и укрепването на църквата

Просенатското правителство на Гордиан се опитвало да ограничи влиянието на легионите върху държавата, стимулирайки създаването на нерегулярна войска – милиция. Това предизвикало недоволство сред войската довело до смъртта на Горди-

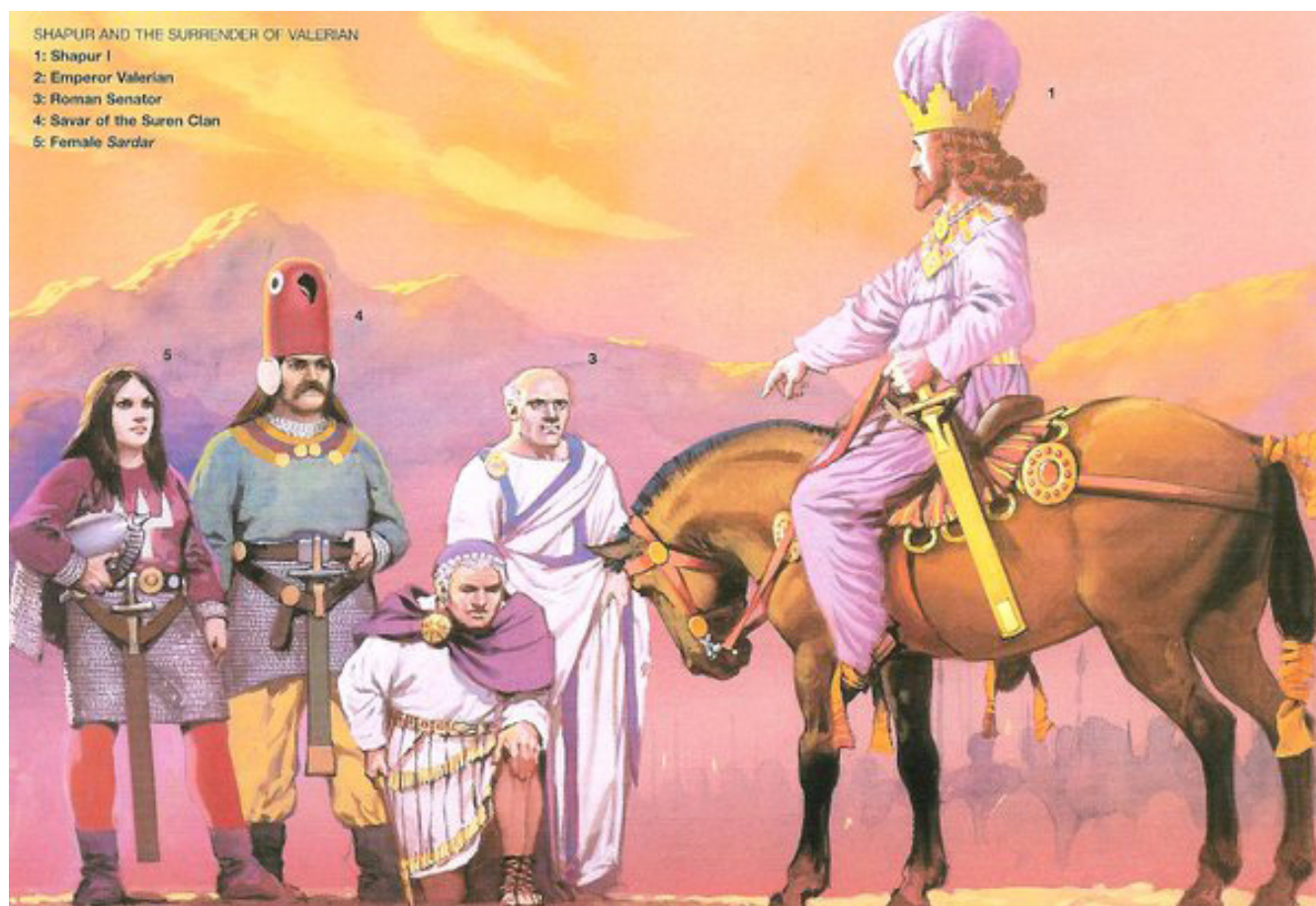
ан III. В последвалия хаос народните въстания зачестили, а варварските нашествия на готите (248-268 г.) достигнали небивал размах. Зачестили и пораженията на римляните. Християнският поет Комодиан приветствал успехите на готите, които трябвало да съкрушат сатанинската сила на Рим и изразявал надежда, че: “тогава военачалниците и богатите ще станат роби на своите роби”. Естествено подобни революционни призови предизвикали антипатията на властта и репресиите срещу християните се засилили.

След убийството на Филип Арабина и гибелта на Деций Траян при Абритус през 251 г. императори станали сенаторът Валериан и синът му Галиен. Те поделили

империята – Валериан взел под контрол изтока, а Галиен получил Запада и задачата да се бори с нахлуващите германци. Борейки се с опозиционните настроения, Валериан започнал масови гонения срещу християните. Репресиите му били насочени главно срещу църковното ръководство, като продължение на политиката на предшественика му Деций. Деций издал едикт, според който всички жители на империята трябвало да засвидетелстват лоялността си към императора и официалните богове, правейки жертвоприношения в тяхна чест, от което християните се отказвали, заради което били преследвани като отцепници. Гоненията на Валериан, особено масови в източните и африканските провинции, способствали за нарастването на социално-

то противоречие. Църквата се сплотявала и укрепвала в борбата срещу правителството. Властта на епископите станала абсолютна, те развили широка благотворителна дейност, което усилило популярността на Християнството. В края на краищата репресиите на Валериан не дали резултат, а способствали за укрепването на Църквата. Неуспешна била и войната му с персите. Шапур I още през 252 г. нападнал Месопотамия и Сирия и разграбил Антиохия. Валериан се установил в Самосата, събирайки сили и нанасяйки ответни контраудари. Но през 260 г. при Едеса 70 000 войска на Валериан претърпяла поражение, а самият той попаднал в плен и до края на живота си бил подлаган на унижително отношение от персийския цар.

Галиен и “тридесетте тирани”

Останал сам начело на империята Галиен бил противоречив управител. Негов идеал бил Август, а мечтата му – възстановяване на империята. Той стимулирал развитието на градовете и възстановил колегиите на занаятчиите. Опитал се да възроди традиционната римската религия, но отменил преследването на християните, които вече били доста разпространени сред поддръжниците на императора. Борейки се със аристокрацията, Галиен забранил на сенаторите да заемат военни и управленски длъжности в провинциите. Така и обикновените войници получили шанс да заемат ръководни постове във властта. Галиен провел военна реформа, като създал поле-

ви подразделения (омитати) от кавалерия, която да се противопостави на тази на готите, сарматите и персите и така повдигнал боеспособността на армията.

Сенаторите се отплатили на Галиен с нескрита омраза. Всичките му реформи се осмивали и осъждали. В провинциите започнали бунтове, оглавявани от местни магнати, които подкрепяли противниците на императора. Сепаратизмът засегнал цели региони. Испания, Галия и Британия се подчинили на богаташа Постум и образували в т.нар. „Галска империя” (260 - 274 г.). Узурпаторът се представил за „спасител на Галия” и около 15 години отбивал нахлуванията на варварите. В Сирия за император се провъзгласил магната Квиет, който обещал да финансира създаването на наемна войска, но преданите на Галиен легиони бързо го разбили. Палмирецът Оденат заявил, че отмъщава за пленяването на император Валериан и така спечелил поддръжници сред римското население. Той създал „Палмирската империя” (260 – 272 г.), а войската му, организирана от арабски конници и сирийски селяни успяла да изгони персите от Месопотамия и дори превзела Ктезифон. Галиен, нямайки достатъчно сили, за да се справи с многочислените врагове на империята признал Оденат за „император и дукс (вожд) на римляните”. След убийството на Оденат през 267 г. жена му Зенобия преминала на страната на персите и завзела Мала Азия и Египет. В провинция Африка сепаратизмът не получил отклик, заради засилената активност на мавританските племена, сред които настъпила консолидация. Заплашени от грабителските им набези, местните власти създавали доброволчески отряди и търсели подкрепа от симпатизиращите на Галиен легиони части в провинцията. Мала Азия и Гърция, опус-

тошавани от готите и разчитащи на новите мобилни отряди на Галиен също останали верни на Рим, въпреки че и там местните военачалници създавали собствена войска и след успешни действия срещу варварите се провъзгласявали за императори. Робите и колоните обаче симпатизирали на готите и действали заедно с тях, показвайки им пътищата към богатите градове.

Галиен бил зает да отблъсква варварите и се примирил със съществуването на Галското царство и много от претендентите в останалите провинции. В това време франките разграбили Галия и през 260 г. достигнали чак до Испания, където разрушили Тарако. Алеманите нахлули в Северна Италия, но императорът през 259 г. ги разбил при Медиолан. През 263 г. обаче римляните били принудени да се изтеглят от т. нар. Декуматски полета в Германия. По Дунавския лимес особено опасни били нашествията на готите, които със заграбената флота от Боспорското царство предприемали грабителски походи не само в Мизия и Тракия, а опустошили Мала Азия, Ахейя и Крит. През втората половина на 50-те години на 3 век в съюз с карпите, певкините и херулите, те извършили редица морски нападения и разорили Трапезунд, Халкедон, Никомедия, Никея, Киос, Апамея, Пруса и Хераклея, а през 262 г. разрушили Ефес и храма на Артемида. През 268 г. те предприели мащабен поход към Егейското крайбрежие. Разделили се на три части готските ескадри дебаркирали при Тесалоника, Атина и Ефес. Галиен лично с далматинската си конница нанесъл контраудар срещу херулите при Тесалоника и пленил вождя им. Но командващият войските Авреол, който преминал на страната на Галската империя, му изменил и в резултат на заговор Галиен бил убит край Медиолан.

През това време в Атика били разграбени Атина, Спарта, Коринт, а местните жители организирали отряди за самоотбрана и успели да спрат нашествениците.

„Войнишките императори”

След смъртта на Галиен за император бил провъзгласен илириеца Клавдий II, който разбил завръщащите се по суша готи при Наисус и приел титлата „Готски”. С тази голяма победа започнало очистването на полуострова от варварите. Гладът и епидемиите, както и постоянните атаки на римската конница довели до тежки загуби сред варварите. Те се разделили на малки групи, стремейки се по-бързо да се оттеглят зад Дунав. Остатъците от войската им били блокирани в Родопите. Най-накрая и те капитулирали. Оцелелите били заселени в Мизия или попълнили редовете на римската армия. Третата готска ескадра по малоазийското крайбрежие действала по-успешно, макар че и тя понесла големи загуби от римската флота, чийто египетски префект Проб от Египет през 269 г. успял в крайна сметка да ги отблъсне. В Египет обаче надделяла антиримската опозиция и той също се отцепил от империята.

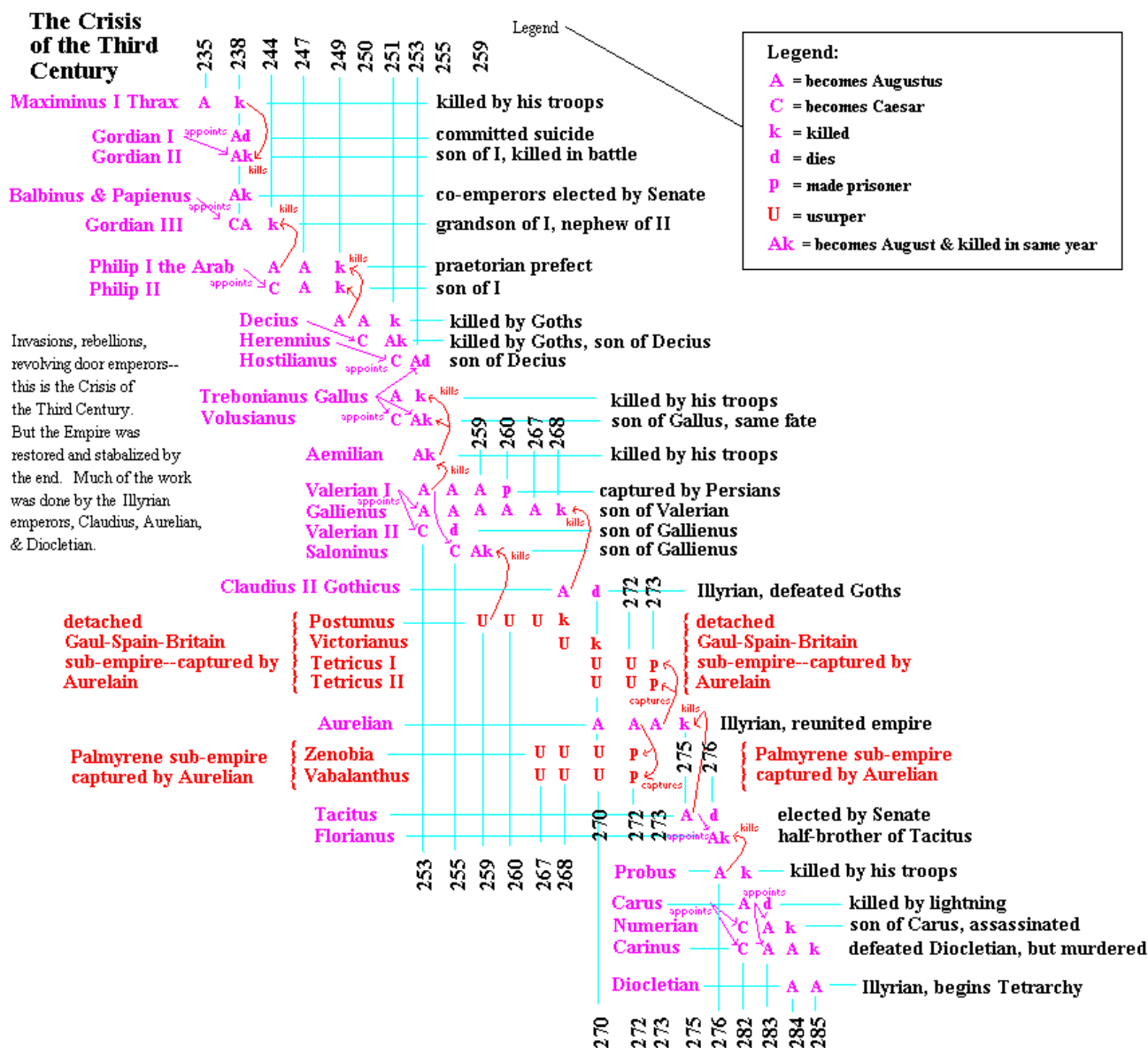
Клавдий Готски успял да отблъсне алеманите през 269 г., но зимата на 270 г. умрял от чума в Сирмиум. Наследил го друг илирийски командир на Галиен – Аврелиан. Наречен „Възстановителят на света” той само за 4 години успял да обедини отново Империята, въпреки че ситуацията изглеждала безнадеждна. Ютунгите нападнали през 270 г. Реция и Италия. След първите успехи срещу тях, както и отблъскването на вандалите и сарматите в Панония, последвало катастрофическото поражение на римляните при Плаценция. Ютунгите и ванда-

лите през 271 г. достигнали чак до Умбрия. Възползвайки се от това, че армията им се разделила на грабителски отряди, Аврелиан в три последователни сражения при Метавър, Фанон и Тичино ги разгромил, а около Рим издигнал нови отбранителни стени. Варварите се осмелили да нападнат отново Италия чак при Аларих през 401 г. В Рим императорът удавил в кръв бунта на

сенаторите и занаятчиите.

След това с укрепналата и победоносна армия Аврелиан се отправил на Изток към Палмира, като по пътя очистил Балканите от карпите и готите, които разбил през 271 г. и ги гонил отвъд Дунав. В сраженията загинали 5000 варвари и вожда им Канаба. Аврелиан приел титлата Gothicus Maximus и сключил мир с готите. Тъй като основана-

(c) 1998, Kelley L. Ross

та от Траян провинция Дакия вече не могла да бъде отбранявана ефективно, през 272 г. Аврелиан решил да я изостави, като изтеглил легионите и романизираното население оттам. Тази стъпка осигурила около век спокойствие по дунавската граница. Заети с настаняването в опразнените от римляните територии – готите, гепидите, карпите и бастарните започнали вражда помежду си и оставили Мизия и Тракия на мира.

В резултат на две кампании през 272 г. била покорена и Палмирската империя, а Зенобия – пленена. Подчинен бил и Египет, където Аврелиан отстранил богатия земеделец Фирм. Аврелиан приел и титлата Parthicus, а Войниците пеели, че „не ще изпием толкова вино, колкото кръв е пролял”. Авторитетът на императора достигнал небивали висоти. След като изтокът бил подчинен, той насочил вниманието си към Галската империя на запад. В това време в Галската империя набирало мощ въстанието на багаудите (на келстки – борци). Това били разбунтували се колони, закрепостени занаятчии и селяни, които се борели срещу произвола на богатите. Те разорявали латифундиите и убивали собствениците им. Така галските аристократи започнали да търсят съюз с Рим. Управляващият Галия след смъртта на Постум – Тетрик помолил Аврелиан да завладее Галската империя и обещал да признае властта му. Така без бой Аврелиан покорил и запада, а Тетрик получил богати имения и наместничество в Южна Италия. Багаудите избрали за свои „императори” Елиан и Аманд и се укрепили на остров между р. Марна и Сена, тормозяйки непрекъснато галските и испанските земевладелци.

През 274 г. Аврелиан отпразнувал своя заслужен триумф над изтока и запада. В шествието вървяли пленените врагове от

всички краища на империята: франки и алемани от север, готи, карпи, сармати и вандали от Дунав, Зенобия (окована в златни вериги) и Тетрик. Най-впечатляващия трофей била колесницата на готския вожд, теглена от четири елена. Няколкото месеца, прекарани в Рим, Аврелиан посветил на реформи.

Религиозните реформи на Аврелиан се свеждали до установяване на монотеистичния култ към Sol Invictus. Неговата идея била да даде на населението на империята един бог, за да ги сплоти. Също така той установил и култ към личността си и изисквал божествени почести. На някои монети той се появява с титлата deus et dominus natus („Бог и роден управник”), също така после възприета от Диоклециан, а управлението му носи неприкрит монархически характер. Императорът носел златна корона и разкошни одежди, имитирайки сасанидските царе. За разлика от Елагабал обаче Аврелиан организирал култа подобно на Юпитеровия. Християните, които не възприели новия култ към личността на императора били подложени на гонения.

Императорът реорганизирайл и паричната система и заменил обезценения антониниан с посребрена монета с малко по-висока номинална стойност, вероятно наречена „аврелиан” в негова чест. Практически обаче тя бива приравнена от населението към старата монета.

Възникнали и нови предизвикателства – Аврелиан решил да поведе поход срещу Сасанидския Иран. Но през 275 г. той станал жертва на заговор от страна на офицерите и приближените си.

В последвалия петмесечен хаос сирийските легиони провъзгласили за император друг илириец – Проб. Управлението му (276- 282 г.) носело типичния почерк на

войнишките императори. Той прекарвал повечето си време в битки с узурпатори и германските племена по поречието на Дунав и Рейн. Алеманите и франките отново нападнали Галия, а сарматите и бастарните в Мизия също се активизирали. Проб победил бастарните и ги заселил като колонии в Тракия. В Египет Проб разгромил номадските племена на блемииите и узурпатора Сатурнин (280 г.), в Германия – Бонос през същата година. След всичките си успехи се върнал в Рим, където отпразнувал триумф. Икономическите му реформи имали за цел да укрепят икономиката. За да възроди опустошените от войните райони, той наредил засаждането на северна Африка с маслинови дръвчета, а в Галия, Панония и Мизия отглеждането на лозя, с цел да развие местното стопанство. При посещение си в Египет организирайл почистването на каналите на Нил, занемарени от векове. Проб карал легионерите да работят по обществените строежи, ако няма военни действия, но това му навлекло тяхната ненавист. Готвейки се за поход към Персия, при Сирмиум императорът им заповядал да пресушат блатата около града, но те се разбунтували и го убили.

С управлението на Проб се свързва преодоляването на политическата криза. Външните нахлувания на варварите също спрели. В резултат на успешните военни кампании многочислените германски пленници били превърнати в колонии, заселвани като земеделци и изпълняващи военна повинност,

други с готовност ставали римски войници и участвали в походите на победоносните императори. С част от варварите били сключени договори, според които те се заселвали в граничните области и в качеството си на федерати трябвало да ги отбраняват от съплеменниците си. Възстановяването на империя се съпътствало с промени в социалния и политическия й статус. Въстанията нанесли тежък удар по робовладелците и едрите градски земевладелци. Значителната част от градското население се преместило от градовете в селата. Този процес е бил по-изразен на запад. Разорените градски занаятчии ставали колонии и се заселвали в именията на богатите. Развивали се и свободните занаятчии в селата.

Приемникът на Проб – Кар също бил илириец. Той назначил сина си Карин за император на запада, а сам потеглил срещу персите. През 283 г. той подчинил Армения, разбил войските на персийския цар Баграм II и превзел Ктезифон. Но на връщане той загинал при неизяснени обстоятелства (според източниците поразен от мълния). Синът му Нумериан поел властта на изток, но бил убит от преторианския префект Апър. Армията обаче застанала на страната на Диокъл, командир на личната охрана на императора. Срещу претендента се опълчил законният император Карин. След битка при Сингидунум победилият Карин бил убит от един от офицерите си и Диоклециан бил провъзгласен за император, с управлението на който започнала нова епоха за Рим.

Последният езически владетел на Римската империя

Автор: Владимир Попов

Езическата реставрация

Флавий Евгений (убит на 6 септември 394 г.) бил узурпатор, управлявал Западната Римска империя от 392 до 394 г. Въпреки християнското си изповедание, той бил последният римски владетел, поддържал политеизма. Бивш учител по граматика и риторика, Евгений се ползвал с подкрепата на франка Арбогаст, заемащ длъжността *magister militum* (командващ армията) и фактически управител за Западната Римска империя.

След като на 22 август 392 г. варваринът се опълчил на законния император Валентиниан II (впоследствие намерен обесен във вилата си край Виен), Евгений получил пурпурните дрехи и знаците на върховната власт от Сената. Възкачвайки се на трона, той първо сменил администрацията. Лоялните към източния император Теодосий чиновници Евгений

заменил със свои хора от сенаторското съсловие, осигурявайки си така контрола над западната половина на империята. Формално Евгений бил християнин, но под внушението на сенатската аристокрацията, вярваща в традиционните римски богове, започнал своеобразен ренесанс на древните култове. Храмът на Венера и Рома бил преосветен, а Олтарът на Победата бил внесен отново в Сената. Възстановени били забранените жертвоприношения. За езическите храмове били отделени държавни средства. Такава религиозна политика изострила отношенията на Евгений с източния император Теодосий, който отказал да го признае за съуправител. Евгений способствал на установяването на съюз между франки и алемани вероятно по внушение на Арбогаст. Освен това императорът успял да стабилизира и омиротвори рейнската граница.

В това време Теодосий събрал между 40 и 60 000-на армия (от която 20 000 готи-федерати) и провъзгласил за западен император малолетния си син Хонорий. Евгений също започнал военни приготовления.

Последната гражданска война между източната и западната част на Римската империя

Евгений и Арбогаст разполагали с по-малко войски от Теодосий, затова решили да заемат и укрепят горните склонове, правейки атаката и превземането им трудна задача за многочисления противник. За да хване в капан разположената в равнината войска на източния император, франкът планирал да изпрати отряди в тила му. Въпреки неблагоприятното разположение на войските си, Теодосий решил да атакува фронтално като хвърлил най-напред 20 000 готски федерати под командването на Гайна. При все хвалебствените описания на поета Клавдиан, че срещу войските на Евгений и Арбогаст задухал силен вятър, който носел прах и „отхвърлял назад стрелите и бясно изтръгвал копията им“ (докато историкът Теодорит приписвал лошото време на молитвите на Теодосий), при нападението срещу укрепленията на западните войски, 10 000 варвари

били унищожени, което според летописеца Павел Дякон било „по-скоро благо, отколкото загуба“. Неуспешната атака поставила армията на Теодосий в критично положение, тъй като докато траело сражението, по горните склонове в тила му се разположили отрядите на Арбогаст, отрязвайки пътя за отстъпление. С настъпването на нощта Евгений, решил че битката е спечелена, започнал да раздава награди. Щастието обаче изневерило на езическия император, поради измяна. Отрядите, вардеци възвишенията, под командването на комит Арбицион преминали на страната на Теодосий, в замяна на обещани високи почести. Възползвайки се от тъмнината легионерите на Теодосий нападнали лагера на пируващите и хванали Евгений, като незабавно го обезглавили (според църковният хронист Сократ, екзекуцията на Евгений станала в лагера на Теодосий). Виждайки това, останалата част от войската му се предала. Арбогаст избягал в планината, но за да не попадне жив в ръцете на преследвачите, се самоубил. След победата, Теодосий за последен път обединил двете части на империята. В Западната половина отново били въведени закони срещу почитането на традиционните богове и съпровождащите ги ритуали. Смъртта на Евгений отбелязала края на една епоха. С него загинала и надеждата на политеистите от Сената да се противопоставят на християнизацията на държавата. Година по-късно (395 г.) умрял и Теодосий, разделил преди това окончателно империята между двамата си сина – Хонорий и Аркадий.

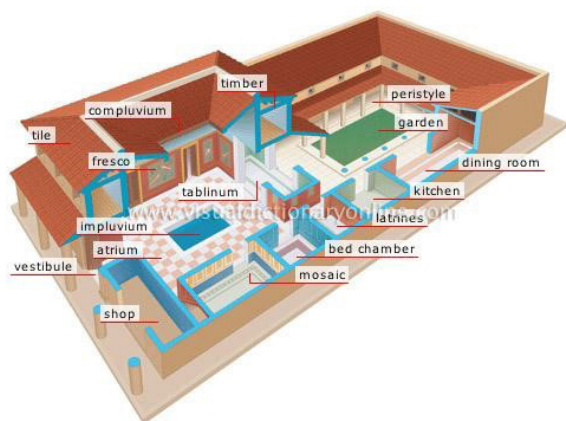

Римските жилища

Автор: Владимир Попов

План на римска къща

Устройството на един типичен римски дом най-добре се проследява при запазените Помпейски къщи. Трите главни части на сградата се наричали атриум (atrium), таблинум (tablinum) и перистил (peristylum).

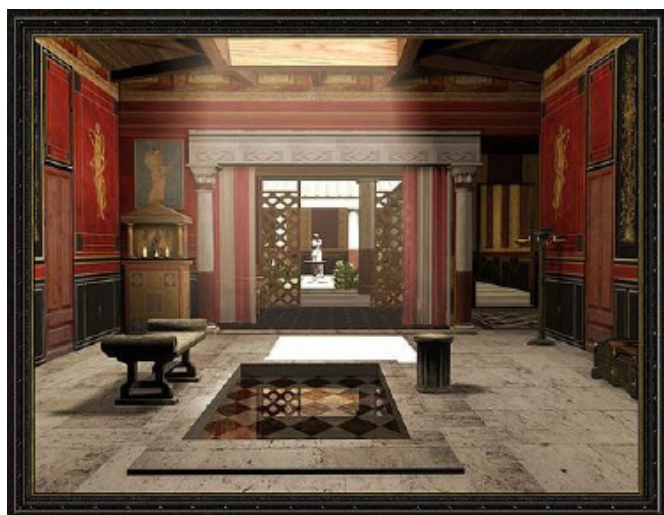
Атриумът (приемна) бил парадната част на дома, включваща комплувий (четириъгълен отвор в средата на тавана) и имплувий (плитък резервоар разположен под комплувия, предназначен да събира стичащата се дъждовна вода). Видовете атриуми според съвременните класификации се делят на:

- етруски (без колони около имплувия);
- четириколонен атриум;
- коринтски атриум (с по 12-16 колони);
- дисплувиатум (с наклонен покрив към стените на атриума и навес над комплувия);
- тестудинатум (приличащ на атриум дисплувиатум, но без имплувий).

В специални шкафове, поместени в нишите на атриума, стояли маските и бюстовете на предците, охарактеризиращи семейното родословие.

Таблинумът представлявал архивният кабинет на стопанина на къщата и заемал средата на къщата между атриума и перистилия. Отляво и отдясно от него излизали коридори (фауци).

Перистил или каведий бил семейната част на къщата с по-широк отвор в тавана за въздух и светлина и колонада. В средата на перистила имало водоем (писцина) и виридарий (неголяма градина).

Покривът се състоял от постлани върху дървено скеле керемиди. Той можел да е плосък или наклонен (двускатен, четирискатен).

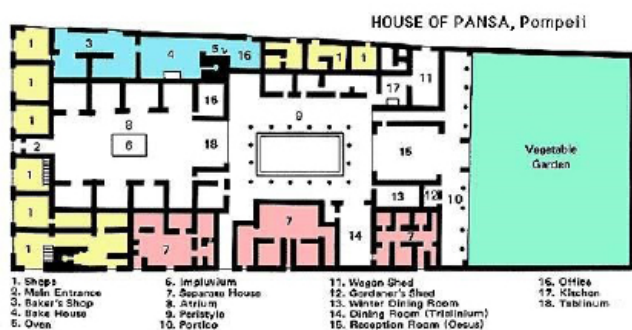
Прозорците били неголями, разположени на втория етаж, с дървени рами (от среда-

та на първи век имали и стъкла). Стените били измазани и покрити с фрески. Подът бил от слегнала пръст, покрита с каменни плочки, украсени с мозайка. Вратите били двукрили, украсени с метални апликации. Към тях се прикрепяло чукче, имало и различни брави и катинари.

Устройство на богата римска къща

В богаташките домове освен основните части имало много различни стаи – вестибюл, cubiculi (спални), триклиний (зала за пиршества), ларарий (олтар за домашните богове – лари), екседри (за гости), пинакотека (картинна галерия), балинея (баня), culina (кухня), зали в различен стил (коринтски, египетски), складове и пр.

Вторият етаж се строил над перистила, а понякога и над атриума и бил с плосък покрив, върху който се разполагала неголяма градинка. Той имал и покрити балкони (пергули или менианини). На втория етаж били спалните на членовете на семейството и прислугата, и столовата (ценакулум). Светлината постъпвала в дома през колонадата и комплувия. Домовете се отоплявали първоначално от централно огнище, а впоследствие и от преносими печки с горещи въглени. В някои стаи имало специален отвор за дима. През епохата на Император-

ския Рим богаташките домове се отоплявали посредством хипокаусти в мазето от които горещият въздух преминавал по керамични тръби и нагрявал стените и пода. Таванът в богатите римските къщи бил украсен с дърворезба, слонова кост и злато. Таванът в триклиния бил подвижен и от отвора в него по време на пиршество се пускали цветя и подаръци.

Стените на римските домове били изградени от тухли, шпакловани, варосани и изографисани с рисунки или облицовани с мраморни плочки.

Интериор

Живопис

Боите използвани за живопис били от растителен произход (от костилки на плодове) или от минарален произход (охра, лазурит). Цветовете били бял, червен, жълт, черен, син, зелен и пурпурен. Начините за изографисване били три: фреска, темпера и енкаустика.

Фреската била съставена от няколко слоя свежа шпакловка изрисувани с водоразтворими бои.

Темпера – при нея изографисването било върху суха шпакловка с бои на основата на яйчен жълтък и мед.

Енкаустиката представлявала рисуване върху дърво с бои на восъчна основа с помощта на нагорещени бронзови пръчици. Подът на първия етаж бил покрит с трамбована глина, тухли, мраморни плочи или

мозайка. Мраморните плочи били четириъгълни или многоъгълни с различни цветове. В Помпей са намерени плочки от т. нар. Александрийски стил (редуване черни и червени плочи на бял фон).

Мозайката била възприета от гърците през 1 в. пр. н. е. С мозайки се украсявали частните домове, (подовите, колоните, стените и таваните), вилите, обществените сгради (терми, курии, базилики) и императорските дворци. Използвали се най-разнообразни сюжети – отделни, предмети, живорни, растителни и геометрични орнаменти, пейзажи, сцени от битки, лов и селския живот, гладиаторски боеве, митологични сюжети и пр. Мозайките се правели от чакъл и от тесери – кубчета от мрамор и стъкло.

Подовите мозайки били няколко разновидности:

Opus vermiculatum – 'червейовиден' тип мозайка от малки парчета (камък, мрамор, стъкло, керамика) мозайка с неправилна форма, напаснати така, че да оформят цялостна картина. Този стил бил разпространен в елинистичния свят още от края 3 в.

пр. н. е., той намира място и в Рим като особено популярен е през 1 в.

Opus tessellatum – кубчетата мозайка са подредени в хоризонтални редове, а не следвайки линиите на фигурите (както е в opus vermiculatum):

Разпространена е от 2 в. пр. н. е.

Opus signinum – груба, почти едноцветна мозайка от натрошени на дребно керамични съдове или керемиди, скрепени с хорсан, използвани и за подови украси в победните римски къщи от 1 в. пр. н. е. до 2 в.:

Opus sectile – изключително популярна в късната античност (4-6 в.) разноцветна мо-

зайка от плътно прилягащи едри парчета с неправилна форма (мрамор, седеф):

Мебелировка

Римляните използвали мебелировка от гръцки тип.

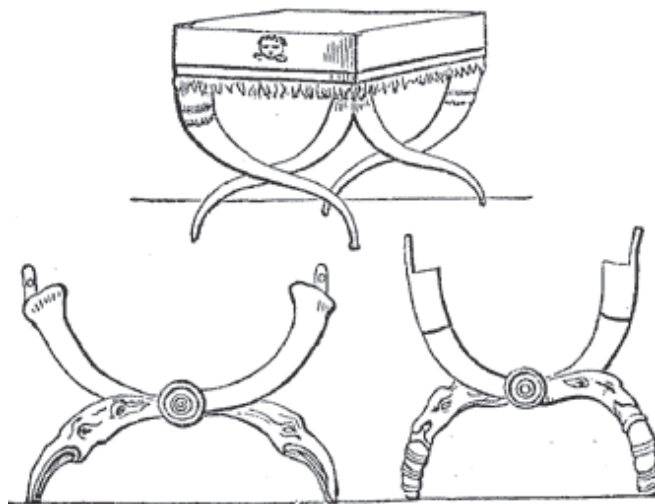
Най-разпространената мебел в един римски доб бил столът. Римските столове се делили на няколко вида:

- sella – били от бронз, имало и сгъваеми;
- cathedra – стол с облегалка и без подпорки за ръце;

- solium – на него седял патерът на фамилията, когато приемал клиентите;
- sella curulis – сгъваем стол без облегалка от слонова кост или мед (на него седяли само висшите магистрати или жреци);

- sella balnearis – масивно кресло с невисока облегалка, използвало се в термите;
- bisellium – двуместен стол без облегалка за магистрати (използвал се извън Рим);

- subsellia – леки пейки от дърво или бронз, предназначени за няколко човека (използвани в термите и обществените места);

- hemicyclia – кръгли скамейки в градините;

Мебелите за легане се наричали lectus (богато украсени със слонова кост, черупка от костенурка, сребро и злато). Върху тях слагали матраци и възглавници (напълнени с вълна) и одеяла.

Лектусите били различни видове:

- lectus cubicularis (спално ложе с облегалка за главата);

- lectus lucubratorius (за четене и почивка);
- lectus tricliniarius (по-широко ложе за обяд, приповдигнато в предната си част), на което обикновено се разполагали полулегнали трима човека, облягайки се на разделящите ги възглавници;

– lectus punicanus (пуническо ложе със специална мрежа, пазеща от насекоми).

В римските столови лектусите били поставяни по гръцки маниер – по три с формата на буква П, затова ги нарекли триклинни (от гръцкото клиниус – ложе).

Римляните обядвали, четели и пишели лежейки, затова mensa (масата) се използвала за поставка за съдовете. В триклинния се помещавала само неголяма трикрака масичка – mensa tripes или полукръгла mensa lunata, тъй като всички ястия били поднасяни на пируващите от робите:

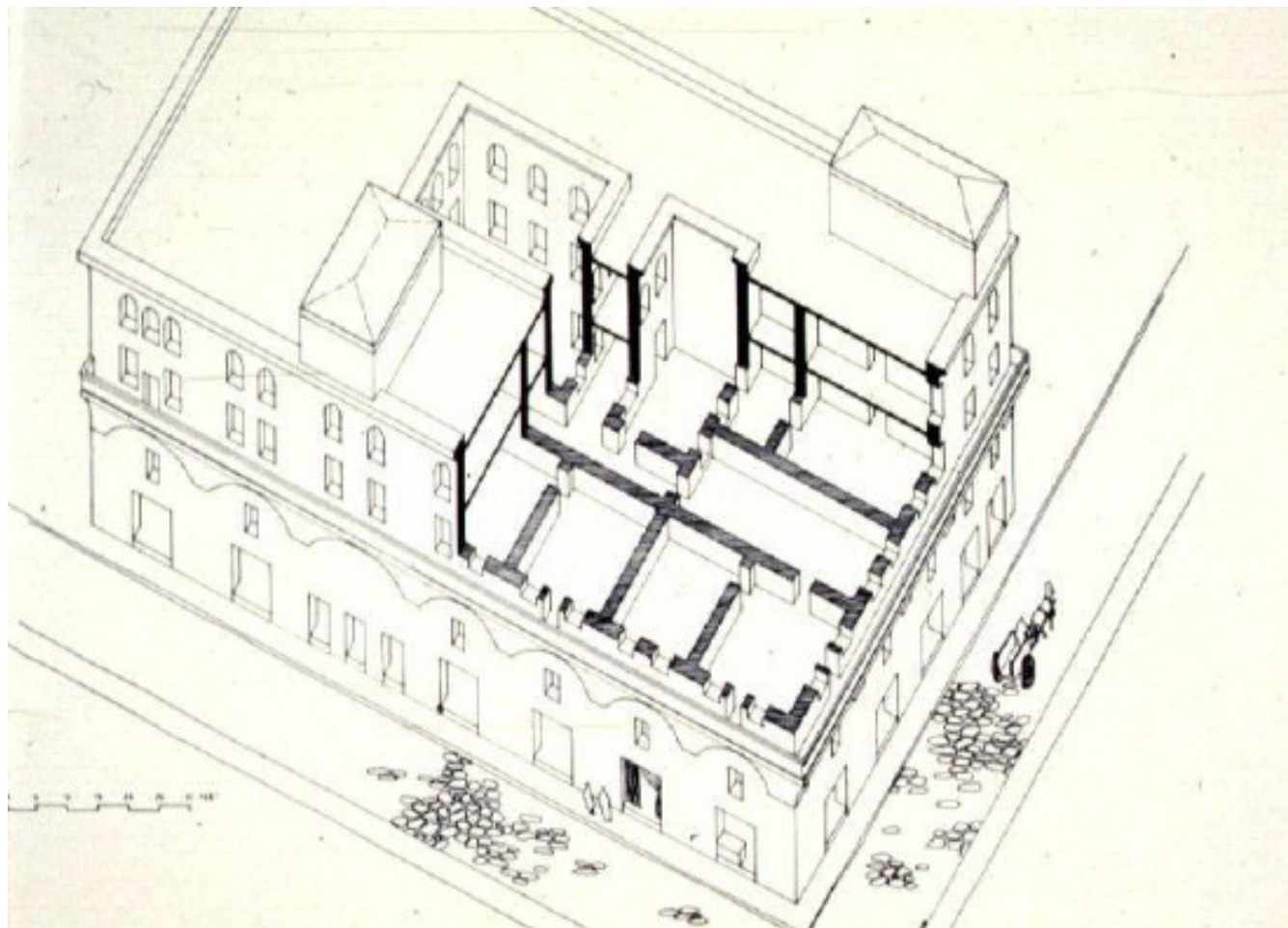

В богатите къщи масичките се правели от ценни видове дървесина (например туя), и били украсявани със слонова кост. В бедните къщи менсите били правени от обикновено дърво с глинени крачка. В помощните помещения имало четириъгълни маси за съхранение на приборите (mensa vasaria или urnaria). Имало и маси от мрамор в перистилия (около piscinата).

За съхранението на облеклата се използвали сандъци (арки). Сандъкът за облекло се наричал arca vestiaria, направен от дърво и украсен с резба. Сандъкът за пари бил обкован с желязо. По-малки предмети римляните слагали в кожени калъфи (например папирусите). В по-късни времена се появили и специални шкафове (armarii) с рафтове за съдовете, папирусите и скулптурите на предците.

Многоетажни къщи

За разлика от кичозните частни домове, най-разпространени жилищни постройки в градовете били инсулите (insula букв. остров). Те били 3-6 етажни. Липсата на място в Рим (според преброяването на жилищните сгради по времето на Траян във Вечния град имало около 46 000 инсули и 1 700 частни домове), дължащо се на обществените сгради, храмове и дворци, карало предприемчивите стопани на инсулите да ги строят все по-високи. На приземния етаж, който бил тухлен, се разполагали таберните (магазините), на втория живеели заможни граждани (чиновници, лекари, юристи, и пр.), а на по-горните етажи обитавали обикновените римски граждани (най-бедните заемали най-високите нива). Вода и канализация имало само на първия и втория етаж и там било разрешено да се готви. Етажите били разделени вертикални секции с отделна стълба.

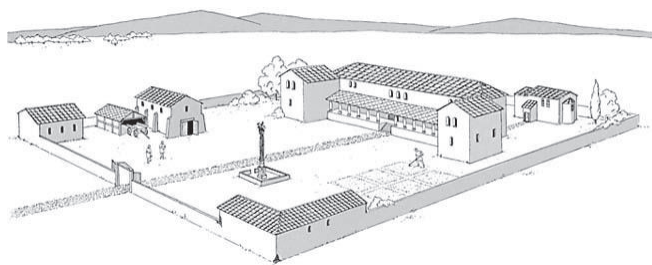
Извънградски къщи

При римляните те били три вида:

- villa rustica (селска вила);
- villa urbana (градска вила);
- villa suburbana (крайградска вила).

Основното предназначение на селската вила първоначално било производството на селскостопанска продукция (месо, сирене, вълна, вино, зехтин, масло, зърно, мед, зеленчуци и плодове). Тук също така държали и дивите животни (елени, сърни, глигани, фазани и яребици), които впоследствие препращали в града. Надзорниците по всичките дейности се казвали вилик (управляващият имението роб) и вилика (робиня, най-често жена на управи-

теля, отговаряща за стопанството и домакинските работи). Господарят рядко посещавал владенията си.

Постепенно производството на продукти намаляло и вилата се трансформирала в извънградско имение. Към края на републиката започнали да се строят огромни вили (например вилите на Лукул, Помпей,

Хортензий и Метел в Байи). Тези вили, според описанието на Плиний Млади, били снабдени с обширни паркове, украсени със статуи, фонтани, декоративни дървета и растения, портици и изкуствени водоеми.

Към края на републиканския период се развило и градинарството. В градините от 2 век пр. н. е. се отглеждали ябълки, круши, смокини, 'пунийски ябълки' (нар), дюли. Култивирали се различни сортове круши (Плиний Стари отбелязва поне 30 сорта круши). През 1 в. пр. н. е. От Армения и Понт били докарани и култивирани сливата, бадемът и кестенът. Лукул от източните си походи внесъл и вишњята. По-късно в Италия започнали да отглеждат и 'персийските ябълки' (праскова) и 'арменската ябълка' (кайсия). В декоративните градини се растяли платани, бръшлян, лози, кипариси и розмарин.

През императорската епоха се появили огромни паркове, дърветата и храстите се засаждали във формата на букви, геометрични фигури, създавали се мини разновидности на кипарисите и платаните. В тези паркове се помещавали и хиподруми (за разходка на колесница или на кон), по форма приличащи на цирк, но на мястото на седалките за зрителите се засаждали терасовидно дървета и храсти. Градините

изобилствали от фонтани. Римляните отглеждали голямо количество цветя – рози, теменужки, нарциси, мак, строели и стъклени оранжерии, в които през зимата отглеждали цветя и зеленчуци.

Градската вила (villa urbana) често се помещавала в града или в покрайнините му и по размери и планировка напоявяла римската къща. Подобна вила е 'Вилата на Мистериите' в Помпей.

Крайградските вили (villa suburbana) се строили близо до Рим и служили като място за отпих. Такава била разкошната вила на император Хадриан в Тибур (на 35 километра от Рим), строена през времето на управлението му (118 - 134 г.). Императорът бил страстен пътешественик и във вилата му били пресъздадени много местности от Гърция и Египет, които били харесали на Хадриан по време на екскурзиите му из империята.

Твоята история е нашата обща история

Защо дигитализираме история?

Тътенът от експлозиите в храма на Бел в Палмира през август застига екипа ни някъде в тихото безвремие на планината, между музея в Разлог и къщата на една баба в Банско, в разгара на подготовката на Седенките, първите от серия събития на „Моята българска история“, в които проектът събира местната общност и дигитализира историята в реално време.

Шокът от ударната вълна след взривовете в сирийския храм разтrese световната историческа общност в радиус от десетки хиляди километри от конфликтната зона. Реакцията е напълно естествена, когато говорим за паметник на ЮНЕСКО със световно значение. Време за шок обаче нямаше, шокът беше изместен от план за действие, а историците предложиха решение – единственото, което има някакъв шанс да спечели надпреварата за документиране на сирийското културно наследство срещу разрушителната стихия на войната. Решението им, разбира се, е във високите технологии. И в хората зад високите технологии. Над хиляда 3D камери за сканиране на исторически обекти вече са доставени на местни активисти-историци от проекта The Million Image Database¹ на Оксфордския институт за дигитална археология, за месеци в базата данни са натрупани хиляди документи, а китайска компания, лидер в 3D принтирането от бетон, обмисля възмож-

ността да възстанови по тези изображения унищожените вече паметници. Скоро в региона стартира и проектът Anqa (арабската дума за феникс) на CyArk², организация, която използва най-новите технологии за лазерно сканиране, за да създаде детайлна 3D библиотека на застрашени от природни бедствия или човешка агресия обекти от светното наследство.

Ще попитате какво е общото между руините на храм в разкъсвана от война държава от Близкия изток и музея в Банско. И двете са материя на паметта – деликатна и застрашена от изчезване. И двете са носители на историята – нетрайни въпреки привидната си твърдост и допускането ни, че може би са вечни и могат да почакаят още малко.

Защо беше създадена платформата „Моята българска история“?

„Моята българска история“ се създаде именно заради не разказаните истории, които не могат да чакат повече. Заради историите, които не искаме и не можем да си позволим да загубим, защото са част от пъстрата и неделима

¹ The institute of digital archaeology – <http://digitalarchaeology.org.uk/projects/>

² CYARK – <http://www.cyark.org/>

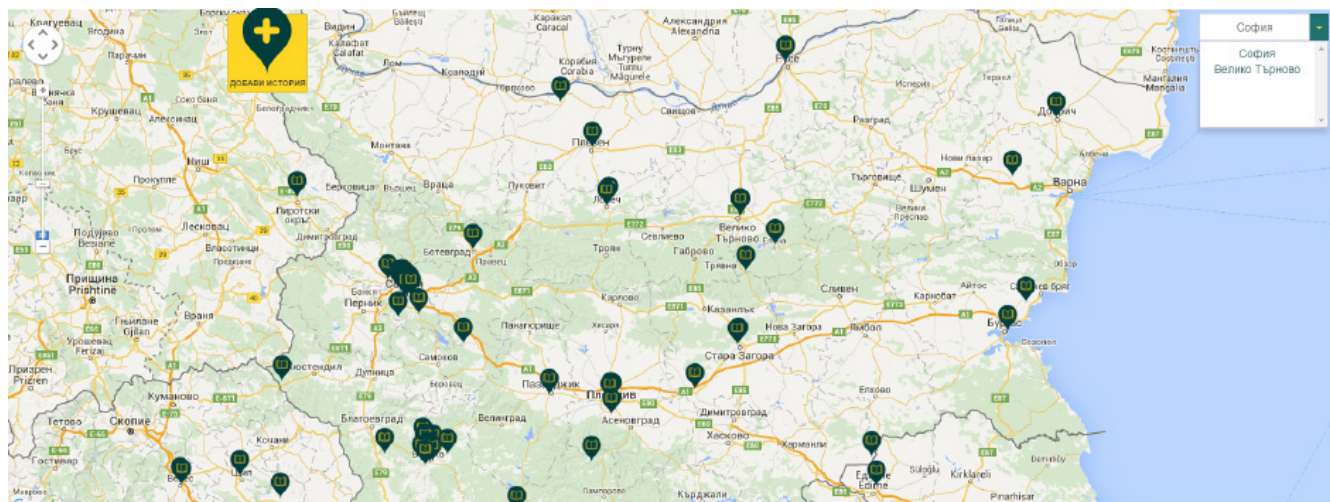
картина на нашето общо минало. Тези, за които поради една или друга причина невинаги достига време в часове по история, но често са най-фините чаркове, задвижващи сложната машина на културната ни и национална идентичност – историята на рода, на улицата и града ни, малко известните факти за важни исторически фигури, нашата лична история.

Възможно решение на предизвикателството да пишем общата ни история също е в технологиите и в хората зад технологиите. Myhistory.bg е виртуална историческа карта на България, в която всички заедно пишем историята си. През последните години въпросът за това какво ни обединява излиза на дневен ред с все по-голяма важност и често не намира категоричен отговор. Своеобразното създаване на общност през включването на всеки един от нас в написването на една обща история е една от основните цели на проекта. Избрахме да изградим Моята българска история около принципа на общото действие - с идеята, че всеки от нас може да бъде историк и разказвач, с идеята, че историята на всеки един от нас е част от общата ни история.

Историята не е самотно занимание

Когато говорим за технологии и дигитализация, движението по утъпканите академични пътеки на историческата наука изглежда някак еднопосочно и бавно. Сякаш тромаво, страница по страница, то тече предимно от университетите, библиотеките и музеите към хората, но почти никога в обратната посока – от обикновените хора към официалната историческа наука. Дигитализирането на книжни архиви и движимо историческо наследство е тежък и скъп процес, който изисква специална подготовка и много ресурси. Наистина много ресурси! Прогнозните разходи за дигитализиране на европейското културно наследство, направени неотдавна от ЕК са за 100 млрд. евро³.

Дигитализацията на история и култура и достъпа до тях са сред ключовите приоритети на Общата стратегическа рамка на ЕС за програмния период 2014-2020. Амбициите им са 30 млн. културни обекта – книги, картини, документи, архитектурни паметници,

³ Digital agenda for Europe – <https://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digitisation-digital-preservation>

да бъдат достъпни безплатно за всеки чрез Europeana – публичния дигитален музей на Европа. Европа иска свободен достъп на гражданите си до историята и културата на континента им. Не съвсем така, уви, изглежда ситуацията в текстовете на Националната програма за развитие България2020⁴. С интерес следим все пак напредъка по няколкото български проекти, свързани с дигитализация на архиви и обекти, които получават финансиране по Норвежката програма. Никой от тях, за съжаление, не предвижда активно включване на гражданско участие и не надхвърля с много пределите на музея или библиотеката.

Кой има интерес от монопол над историята е разговор, който може да бъде и къс, и дълъг. Това, разбира се, зависи от участниците. Екипът на „Моята българска история“ вярва, че все по-рядко ще чуваме изтърканото до прозирност клише, че „историята се пише от победителите“ (или пък беше от силните на деня). В днешния дигитален свят всеки един от нас може да стане част от написването на общия исторически разказ и тази мисия е постижима чрез включването в общото действие.

Символичен е фактът, че решихме да стартираме проекта на 2 април, рождената дата на една от емблемите на борбата ни за национално освобождение – Г. С. Раковски. За половин година на виртуалната ни кар-

та се формира жива картина от над 300 разказа, споделени от различни участници, всеки от които вече е част от нашата обща история.

През септември реализирахме и първите събития от поредицата ни „Седенките“ в Банско и Разлог. Събирахме местната общност и дигитализирахме устната им история в реално време. Следващата Седянка ще бъде в Благоевград в началото на ноември, а след това се отправяме към Северна България. Междувременно на платформата продължават да се трупат много различни истории от различни части на България и света.

„Моята българска история“ е онлайн платформа, в която читателят е писател и писателят е читател. На виртуалната карта на Моята българска история разказите за миналото се пишат от всички и са достъпни за всички. Защото ценим индивидуалния глас в историческия ни прочит и защото вярваме, че всяка лична българска история е наша обща история. Защото вярваме, че всяка история е важна, интересна, всяка история може да бъде вълнуваща, да изпита ценностите ни, да ни даде поука за общото ни бъдеще тук.

Това е всяка българска история. Това е и твоята история.

Разкажи я на myhistory.bg

MOVEBG
Together for Bulgaria

⁴ Единен информационен портал за структурните фондове на ЕС – <http://archive.eufunds.bg/bg/page/809>

Император Аврелиан – "Възстановителят на света"

*Луций До-
миций Авре-
лиан (Lucius
Domitius
Aurelianus),
известен като
император
Аврелиан
управлявал
Римската
империя през
270–275 г.*

Описание на външния вид и характера на Аврелиан ни е оставил авторът на „Историята на Августите“ (произведение от 4 век): „Аврелиан имал привлекателна външност, отличавал се с мъжествена красота, бил висок на ръст, с голяма физическа сила, имал слабост към виното и храната, но рядко се отдавал на любовна страст. Бил прекомерно строг, поддържал сурова дисциплина и обичал да вади меч...“

Според Евтропий, Аврелиан бил „сръчен във военните дела, но невъздържан и склонен към жестокости“. Аврелий Виктор го нарича строг и неподкупен. По скулптурни и монетни изображения Аврелиан е показан като типичен военачалник от епохата: късо подстриган с обръснати бузи и малка брада:

Произход и ранни години

Аврелиан бил роден на 9 септември 214 или 215 година, най-вероятно в Сирмиум (дн. Сремска Митровица), в семейството на обикновен селянин. Майка му била жрица на „Непобедимото Слънце“ (Sol Invictus). Като млад Аврелиан предпочел военната кариера, тъй като тя единствена гарантирала на хората от неблагороден произход високо обществено положение и стабилен доход. Храбростта и военните му заслуги го издигнали до трибун на Legio VI Gallica. По време на управлението на император Галиен (253-268 г.), Аврелиан бил назначен за командир на кавалерийски отряд – част от мобилната имперска армия, предназначена да преследва и унищожава грабителските готски банди, върлуващи на Балканския

полуостров. След убийството на Галиен по време на бунта на Авреол срещу имперската власт, Аврелиан подкрепил своя съратник Клавдий II за овакантия престол (макар да имало съмнение че и той и новият император също участвали в заговора). При Клавдий II Аврелиан достигнал върховете на военната кариера. Във войната с готите бил назначен за командващ на всички конни подразделения и неговите отряди изиграли ключова роля в битката при Наисус (дн. Ниш) през септември 268 г., където 50 000 от нашествениците били избити или пленени.

В това време на запад алеманите, използвайки факта, че войсковите контингенти били съсредоточени в Италия (във връзка с бунта на Авреол), пробиха римската отбранителна линия по поречието на горен Дунав и започнали да грабят Северна Италия. В началото на 269 г. император Клавдий II и Аврелиан победили варварите при езеро Бенак.

Докато траела тази кампания, Балканските провинции на империята отново били подложени на нашествие от обединените племена на готи, херули, гепиди и бастарни. Клавдий незабавно изпратил Аврелиан и неговата далматска кавалерия на полуострова, където военачалникът ги принудил да снемат обсадата на Тесалоника (дн. Солун) и обезкървил войската им след редица дребни схватки и засади, в които загинали около 3 000 варвари. Готите отстъпили в Мизия, а в това време пристигнал и Клавдий с подкрепления. Генералното сражение между римляните и готите било кръвопролитно и без победител, но конницата на Аврелиан продължила преследването на отстъпващите варвари, сред които започнали глад и чума.

Император Клавдий се върнал в Сирмиум, където по-късно починал от върлуващата на полуострова епидемия (270 г.), докато Аврелиан разбил остатъците от готската армия.

Възкачване на престола

След смъртта на императора властта била завзета от брат му Квинтил, ползващ се с подкрепата на Сената. Армията обаче отказала да го признае, предпочитайки да назначи някой от военачалниците си – явление, характерно за епохата на „войнишките императори“. Така панонските легиони провъзгласили за император Аврелиан, а Квинтил (останал без поддръжка от войската) се самоубил, прерязвайки вените си.

Възстановяването на империята

Пред новия император стояла нелеката задача да обедини разпокъсаната империя, страдаща от варварски набези, от местни

узурпатори и постоянна заплаха от персийско нашествие. Галските и Британските провинции се отделили в т. нар. „Галска империя“, управлявана от местни аристократи, на Изток някога васалното Палмирско царство завладяло Мала Азия, Сирия и Египет, земите покрай Дунав и Рейн страдали от постоянните набези на алемани, квади, сармати, готи и карпи. Икономическата криза и увеличаващото се разслоение между бедни и богати в римското общество довеждали до бунтове на занаятчии и селяни срещу представителите на администрацията и прослойката на едрите земевладелци.

Война с вандалите

Първите мерки на новия император били насочени към укрепването на позициите си в останалите му подвластни територии. През 270 г. многобройна войска вандали и язиги преминала в Панония между Аквинк /дн. Будапеща/ и Бригенцио. Аврелиан бързо събрал армията си в Аквилея /сев. Италия/, откъдето преминал в Панония, избирайки за своя база Сисция /дн. Сисак/. Заповядал на селското население да укрива провизиите от врага в укрепените градове, с което затруднил варварите в намирането на продоволствие и ги омаломошил. След като подготвил армията си, Аврелиан удър-

жал победа над вандалите, взел 2000 заложници, които зачислил към кавалерията си, а оцелелите пуснал да се изтеглят отвъд Дунав.

Война с алеманите, маркоманите и ютунгите

Докато Аврелиан усмирявал вандалите, през 271 г. алеманите, маркоманите и ютунгите разграбили Норик, преминали Алпите и нахлули в Италия, превземайки Плаценция. Армията им наброявала 40 000.

Императорът, който в това време се намирал в Сирмиум, бързо се придвижил към Италия с легионите си. Стигайки Медиолан (дн. Милано) той изпратил ултиматум на варварите да се предадат, но те отговорили, че като свободни хора са свикнали да се сражават. Аврелиан обаче надценил силите си, в резултат на което изморената от похода римска армия била подмамена в засада и разбита при Плаценция.

Въпреки поражението, Аврелиан реорганизирил войската си и скоро след това нападнал лагера на алеманите при река Метавър, с което ги изненадал и ги разбил напълно. Когато варварите замолили мир, Аврелиан склонил да приеме посланиците им, като импозантно подредил войските си

във формата на полумесец, а отпред покрай него били строени трибуните на легионите, конните префекти и легионните символи и знамена. След като привидно им обещал примирие, Аврелиан пресрещнал оттеглящите се германци при Тицин и ги унищожил напълно.

След това императорът се завърнал в Рим, където Сенатът го удостоил с титлата *Germanicus Maximus*. Тъй като заплахата от германските племена се засилвала, Аврелиан решил да огради Вечния Град със стена, дълга 19 км., висока 6 метра и дебела 4 м. Стената на Аврелиан имала 18 порти, укрепени със стражеви кули, но била предназначена да издържи на внезапно нападение, а не на планомерна обсада. Строежът ѝ бил осъществен от гражданите на града, тъй като войниците били ангажирани за постоянните военни кампании. Примерно по това време били възстановени термите на Каракала и построени нови казарми за преторианците.

Въстанието в Рим през 271 г.

Неспокойната обстановка в града и монетната реформа, провеждана от Аврелиан довели до бунта на Фелицисимус – началникът на фиска (имперската хазна), който

то подстрекавал монетарите да влошават качеството на монетите. Бунтовниците се укрепили на хълма Целий и въстанието било потушено с големи усилия – според Аврелий Виктор 7000 войници били убити в хода на бойните действия. След бунта на жителите на Рим Аврелиан изплатил по 500 денария на човек, възстановил безплатното раздаване на хляб и вино, позволил на винопроизводителите да продават продукцията си без налози. Също се опитал да изкорени корупцията сред сенаторското съсловие, забранил доносите и преследвал злоупотребите на лихварите и наместниците на провинциите. Аврелиан лишил Сената от възможността да сече монети – това вече било право единствено на императора.

Войната с готите

Въпреки многобройните поражения, нанесени им от Аврелиан и Клавдий през предходните години, готите си оставали сериозна заплаха за провинциите Дакия и Мизия, и постоянно нахлували в тях, докато Аврелиан громял алеманите в Италия. След като обезопасил Италия, през 272 г. императорът прехвърлил легионите си на Балканите, успял да разбие готите и да ги прогони отвъд Дунав. В битката загинали 5000 варвари и готския вожд Канабад. За победата си Аврелиан получил титлите: *Dacicus Maximus* и *Gothicus Maximus*. Императорът обаче преценил, че провинция Дакия е трудна за защита, предвид непрестанните вражески нашествия и решил да евакуира романизираното население и администрацията в опустошената Мизия, по този правейки река Дунав естествена преграда между Римската империя и варварския свят. На териториите на Балканските провинции Мизия и Тракия били учредени две нови административни единици: Край-

брежна Дакия и Вътрешна Дакия – своеобразно съхраняване на авторитета на Аврелиан на фона на изоставената римска провинция. Ходът бил удачен, защото опразнените земи оттатък реката станали арена на сблъсъци между гепиди и готи, чиито междуособици оставили римските провинции на мира, а Дунавският лимес бил укрепен с прехвърлените от Дакия подразделения на V Macedonica и XIII Gemina, както и голямо количество помощни части.

Първата война с Палмирското царство

След като победил варварите в Италия и на Балканите, Аврелиан се заел да възстанови римската власт на Изток, където богатите римски провинции в Мала Азия, Сирия и Египет попаднали под властта на Палмирското царство на кралица Зенобия, която обявила сина си Валабат за цар и император на Рим (rex et imperator). През 271 г. Аврелиан изпратил бъдещият император Проб да отвоюва Египет. След успешното приключване на кампанията на следващата (272) година, императорът събрал 200 000-на армия, от далматски legioneri и мавърска кавалерия; били създадени и два нови легиона: Legio I Illyricorum и Legio IV Martia. Походът имал за цел да си възвърне Мала Азия и Сирия и да ликвидира Палмирското царство.

Римската войска се събрала в Халкедон. Цяла Мала Азия преминала на страната на римляните без град Тиана в Кападокия, чиито жители затворили вратите. Разгневеният Аврелиан обещал, че няма да остави живо куче в този град, т. е. че ще изстреби всичките му жители до крак. След превземането на града променил намерението си и вместо да даде заповед за разграбване, наредил на войниците си да избият всички кучета в града. Преминавайки в Сирия, армията му удържала победа над войската на палмирците и превзела Антиохия. При Емеса (дн. Хомс) легионите за втори път нанесли поражение на армията на Зенобия, а след като цяла Сирия била покорена, Аврелиан обсадил Палмира. По време на продължителна обсада, Зенобия била хваната при опита си да избяга в Персия, а градът се предал. Царицата и военачалниците ѝ били пленени и отведени за триумф в Рим, а в Палмира бил оставен римски гарнизон. В източните провинции Аврелиан оставил наместника Марцелин с част от армията. В резултат на тази война на Аврелиан му били присъдени титлите Restitutor Orientis и Parthicus Maximus.

Разгромът на карпите и втората война с Палмира

Докато траела Палмирската кампания, изтласканите от готите карпи нахлули в Тракия и грабели провинцията. Въпреки че настъпвал зимният сезон, императорът организирал поход срещу варварите, който приключил успешно. Част от победените варвари били поселени като колонии в Родопите. На Изток, през 273 г. жителите на Палмира въстанали и избили римския гарнизон. Аврелиан незабавно организирал нова експедиция срещу размирния град и този път римляните го разрушили до ос-

нови. Разбил и изпратените подкрепления от персите и приключил възстановяването на римската власт на Изток като потушил въстанието на Фирм в Египет като при бойните действия в Александрия пострадали прочутата Библиотека и Музейонът.

Присъединяването на Галската империя
Аврелиан се завърнал в Рим, където започнал подготовка за завладяването на Галската империя, управлявана от местния магнат Тетрик I. Числеността на войските му, вследствие на непрестанните битки не била голяма, но галските богаташи и градското население, изправени пред варварските набези и селските бунтове (движението на багаудите), симпатизирали на императора и търсели закрила от него.

Имперската армия през пролетта на 274 г. преминала Алпите, нахлула в Галия по поречието на река Рона и превзела Лугудун (дн. Лион). При Дурокаталунум (дн. Шалон на Марна) Аврелиан разбил войските на Тетрик, който се предал в хода на битката и изоставил легионите си. След това императорът се разправил с узурпатора Фаустин и останал в Галия до есента, за да инспектира и укрепи Рейнския лимес. След стабилизиране на ситуацията в западните провинции на империята, победоносният император се върнал в Рим, за да отпразнува дългоочаквания триумф. В „Историята на Августите“ той е описан така:

„Там имало три царски колесници: от тях едната принадлежала на Оденат (съпругът на Зенобия), украсена със сребро, втората – пратена от персийския цар като подарък на Аврелиан, третата била на Зенобия, която се надявала с нея да влезе в Рим. В това обаче тя сгрешила: заедно с нея тя влязла в Рим – победена, на чужд триумф. Имало още една колесница,

впрегната с четири елена; за нея говорят, че принадлежала на готския цар. На нея, казват, Аврелиан потеглил към Капитолия, за да заколи там елените, посветени на Юпитер Всеблаг и Всемогъщ. Отпред шествали двадесет слона, двеста дресирани диви животни от Либия и Палестина..., четири тигъра, жирафи, лосове и подобни зверове в пълен ред, 800 двойки гладиатори, без да броим пленниците от варварските племена – блемии, аксумити, араби от Арабия Феликс, индийци, бактрийци, ибери, сарацини, перси, готи, алани, роксолани, сармати, франки, свеви, вандала, германци със завързани ръце като пленници. Сред тях вървели и оцелелите благородници от Палмира и египтяни, наказани заради въстанието...“

Аврелиан получил титлата „Възстановител на Света“ – *Restitutor Orbis*. Тетрик и синът му, както и бившата царица Зенобия били оковани във вериги на шествието, но след приключването на триумфа били освободени. Тетрик получил почетна длъжност в Италия, а Зенобия била омъжена за римски офицер.

Към края на 274 г. по Дунав отново имало нападения на германски племена, което предизвикало нова намеса на императора.

Реформи

Религиозната реформа

Аврелиан пръв от императорите започнал да носи диадема и официално да се титулува „господин и бог“ (*Dominus et Deus*), ставайки предшественик

на създадения от Диоклециан доминат. Също така въвел за почит войнишкия култ към „Непобедимото слънце“ (Sol Invictus), обявявайки го за върховно божество. През 274 г. му построил нов храм в Рим, както и учредил игри на всеки четири години в негова чест. Създадена била и колегия от понтифици на слънцето, излъчени от сенаторските среди. Замисълът на Аврелиан бил „Непобедимото Слънце“ да оглави пантеона на боговете, превръщайки се в единна религия, която да обедини разнородните вярвания на римските граждани. Слънцето било изобразявано на монети с надпис „Повелител на Римска империя“ (SOL DOMINVS IMPERI ROMANI), а императорът бил провъзгласен за негов жрец. Култът бил официален за легионерите и символите на Слънцето украсили имперските штандарти.

Монетната реформа

Сред основните задачи на Аврелиан била реформиране на монетните единици, обезценени заради влошеното им качество, което довело до инфлация и преминаване към натурална размяна. За да възстанови доверието в парите, през 271 г. било решено да се сечат сребърни монети и да се увеличи съдържанието на злато в ауреусите. Мерките обаче не били осъществени пълноценно заради недостиг на ценни метали. Въпреки това новите сребърни монети „ан-

тониниани“ били с номинал 1/20 от стария сребърен денарий, и съдържанието на сребро в тях било повишено до 4,1 %. Теглото на златните монети било увеличено до 6,6 г. Впоследствие Аврелиан реорганизирил и основал нови монетни дворове в Сисция, Сердика (дн. София), Медиолан, Тицин и Лугудунум, Кизик, Триполис (Триполи в Ливан) и Антиохия. Въпреки реформите обаче икономическата криза продължила.

Реформата в армията

При Аврелиан, във връзка с войните срещу палмирци и перси на Изток нараснало значението на тежката кавалерия (катафракти и клибанарии). Германските племена също нямали добра конница, което улеснявало изолирането унищожаването

на техните грабителски банди. Аврелиан започнал прием на варвари в армията, формирайки помощни части от пленените вандали, ютунги и алемани с техни дрехи, оръжия и отличителни знаци. Някои изследователи предполагат, че Аврелиан окончателно отделил легионната кавалерия от пехотните части и създал от нея подразделения, наречени *promoti*. За кампаниите си на Изток набрал и два нови легиона: *Legio I Illyricorum* и *Legio IV Martia*, разположени впоследствие в провинция *Arabia Petraea*. Сред легионерите Аврелиан имал непоколебим авторитет, но той бил строг към тях и изисквал желязна дисциплина. След ликвидирането на Палмирското царство възстановил и реорганизирил армията в източната част на империята, заради което получил и титлата „възстановител на армията“ (*RESTITUTOR EXERCIT*). В резултат на непрестанните му победоносни кампании войниците пели за него: „не ще изпием толкова вино, колкото кръв е пролял“.

Смърт

През 275 г. Аврелиан решил да започне война с „вечния враг“ Персия, за да върне Месопотамия под римска власт. Там по това време царската власт била слаба и императорът преценил, че кампанията няма да е трудна. Той събрал в Илирия „голяма армия“, но близо до Византион (дн. Истанбул) бил убит в резултат на заговор. Организаторът на убийството бил завеждащият императорската канцелария Мнестий. Опасявайки се от гнева на императора за дребно провинение, той копирал почер-

ка му и съставил фалшив списък с имена на хора, за които се знаело, че са в немилост, но добавяйки и приближени на императора военачалници. Прочитайки този списък пред събраните лица от неговото обкръжение, той предизвикал страх и разочарование, вследствие на което заговорниците нападнали Аврелиан и го убили. За непосредствен убиец на императора е сочен тракиецът Мукапор. След смъртта му, Аврелиан и Клавдий II били обожествени от Сената. Жената на императора, Улпия Северина, която също се ползвала с голям авторитет, успяла да задържи юздите на управлението в последвалото двумесечно междуцарствие и съдействала за избирането на Тацит за император, който впоследствие наказал убийците.

Равносметка

Управлението на Аврелиан продължило 5 години, но за толкова кратък срок той възстановил единството на Римската империя. В „Историята на Августите“ е записано, че римският народ го обичал, а Сенатът се страхувал от него. Отличен военачалник, Аврелиан бил привърженик на строгата дисциплина в армията и противник на корупцията сред чиновниците. Предприетите от него реформи способствали за стабилизирането на империята. Императорът в кратки срокове неутрализирил вътрешните и външните заплахи, и предотвратил разпада и гибелта на Римската държава. Така че не случайно в „Извадките за живота и нравите на Римските императори“ историкът Аврелий Виктор сравнява постиженията му с тези на Александър Велики.

28 септември
2018 г.
www.nauka.bg/night

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

www.nauka.bg/night

ЕВРОПЕЙСКА
НОЩ НА УЧЕНИТЕ

RELATE
EXPERIENCE
FIND
RESEARCH
EVERYWHERE AND
SHARE

*Ще отбележим заедно
Европейска нощ на учените на
28 септември 2018 г.*

<https://nauka.bg/night/>